

Житомирський державний
університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет

НАУКОВІ ПРАЦІ

ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

ПСИХОЛОГІЧНІ

ДОСЛІДЖЕННЯ

Випуск 9

Житомир 2017

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічних факультет
Кафедра практичної психології та психотерапії
Кафедра теоретичної психології та психології розвитку

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці викладачів та студентів
соціально-психологічного факультету

Випуск 9

Житомир-2017

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №14 від 23.06.2017р.)*

Рецензенти:

Н.В.Хазратова – доктор психологічних наук, професор кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка»

І.Г.Батраченко – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології Університету імені Альфреда Нобеля

С.М.Дмитрієва – кандидат психологічних наук, завідувач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

П49 Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 9. / За ред. Л.П. Журавльової, В.О. Климчука, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. – 129 с.

У збірнику наукових праць викладачів та студентів соціально-психологічного факультету представлені результати наукової діяльності педагогічного колективу та найкращі роботи психологічних гуртків та проблемних груп.

Особливістю збірника є те, що в ньому представлені роботи, в яких аналізуються різноманітні проблеми соціальної взаємодії та підтримки особистісного благополуччя.

Статті подано в авторській редакції.

ЗМІСТ

1. Барчук О., Столяр М. Порівняльний аналіз релігійності в юнацькому та дорослому віці.....	6
2. Безверхня К. Гендерні особливості уявлення молоді про офіційний та цивільний шлюб.....	10
3. Бойчук І. Гендерні відмінності шкільної тривожності у підлітковому віці	14
4. Бродовська А. Методи формування групової згуртованості.....	15
5. Бурківська М. Динаміка релігійності учнів 6-10 класів.....	18
6. Вигівська О. Чинники формування професійної ідентичності студентів.....	20
7. Вігура О. Взаємозв'язок академічної успішності та самооцінки тривожності.....	23
8. Кириченко В., Габрук К. Прояви інформаційної залежності в юнацькому віці.....	24
9. Герасименко К. Порівняльний аналіз релігійності віруючих християн та атеїстів.....	28
10. Герасименко К. Порівняльний аналіз уявлень про права особистості у свідомості підлітків та їх батьків.....	30
11. Горохівська М. Особливості етнічних стереотипів у підлітковому віці.....	33
12. Гуріна Д. Особливості рефлексії художніх здібностей у молодшому шкільному віці.....	39
13. Демчук К. Порівняльний аналіз навчальної мотивації у підлітковому та ранньому юнацькому віці.....	41
14. Демчук К. Уявлення про християнство у людей дорослого віку.....	44
15. Дорошенко Д. Теоретичний аналіз стратегій спілкування та особливостей переживання самотності в юнацькому віці.....	46
16. Жигун Ю. Взаємозв'язок самооцінки тривожності з формами прояву агресії в період ранньої дорослості.....	48
17. Заєць О. Чинники виникнення тривожності у студентів-психологів в процесі професійної підготовки.....	50

18. Зарицька Б., Котлярська К. Мотивація дотримання релігійних обрядів в юнацькому та зрілому віці.....	51
19. Котлова Л., Ковтун В. Теоретичні основи психологічного благополуччя на різних етапах онтогенезу.....	53
20. Коробко Д. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників, які знаходяться у складних життєвих обставинах (дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківської опіки).....	56
21. Кухарчук В. Аналіз соціальних навичок дошкільників, які відвідують розвивальні заняття за методикою Монтесорі.....	59
22. Левченко І. Теоретичний аналіз особливостей копінг-стратегій військовослужбовців.....	60
23. Ковальчук І., Лущик А., Лойко Н., Осіпчук І. Порівняльний аналіз уявлень про "істинну віру" у православних та Свідків Єгови.....	64
24. Мельник О. Особливості самоактуалізації особистості як фактор формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості.....	67
25. Мисечко К. Особливості емоційного вигорання педагогів із різним стажем роботи.....	69
26. Мороз Л. Особливості міжособистісних стосунків у групі вихованців дитячого будинку.....	71
27. Оксаніч Л. Теоретико-методологічний аналіз проблеми ефективності використання методів арт-терапії в роботі з девіантними підлітками.....	74
28. Осіпова А. Теоретичний аналіз проявів копінг-стратегій молодими письменниками у літературній творчості.....	76
29. Паскарь Д. Засоби масової інформації як фактор впливу на формування світогляду старшокласників.....	79
30. Петренко С. Роль змінених станів свідомості в формуванні індивідуальної і колективної релігійності.....	81
31. Попович Д., Хомутовська О. Порівняльний аналіз образу церковного посту у свідомості юнаків західної та центральної України.....	86
32. Рибинська О., Сачок В. Порівняльний аналіз прояву внутрішньої та зовнішньої агресії у підлітків та їх батьків.....	90

33. Радевич М. Ціннісні аспекти регуляції творчої діяльності підлітків (на матеріалі хореографічної діяльності).....	92
34. Рибачук Ю. Порівняльний аналіз уявлень про релігію та віру у священнослужителів та прихожан різної національності католицького віросповідання.....	94
35. Рижак К. Рівень емоційного вигорання у працівників сервісу закладів швидкого харчування залежно від стажу роботи.....	97
36. Рубан Н. Особливості інформаційної залежності у віці ранньої дорослості.....	99
37. Рудь Є. Психологічні особливості образу ідеального чоловіка у жінок, які виховувались у неповних сім'ях.....	103
38. Сапожник Д., Швець Ю. Особливості сприйняття релігії в юнацькому віці.....	106
39. Сидоренко Н. Теоретичний аналіз чинників формування образу дитини раннього віку у свідомості батьків.....	109
40. Слюсар Т. Вплив соціального підкріплення на прояв альтруїстичних дій підлітковому віці.....	111
41. Фещенко А. Дослідження рівня благополуччя подружжя з різним досвідом тривалості шлюбних відносин.....	114
42. Хлань В. Порівняльний аналіз рефлексії особистісної якості «самостійний» у молодшому шкільному та підлітковому віці.....	118
43. Хомякова О. Психологічні особливості стресостійкості осіб, схильних до ризикованої поведінки.....	119
44. Шевчук О. Вплив розвивальної роботи практичного психолога на підвищення рівня комунікабельності в підлітковому віці.....	123
45. Шкодич Б. Теоретичний аналіз психологічних факторів радикальної політичної поведінки студентів.....	124
46. Шкуропата Ю. Дослідження міжособистісних конфліктів у підлітковому віці.....	126

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ТА ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Ольга Барчук, Марина Столяр

студентки 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат філософських наук,
доцент **Г.В. Пирог**

Психологічна наука прагне цілісного вивчення людини в контексті його життєвих відносин зі світом. Акцент робиться на дослідженні глибинних, сутнісних почуттів, що вводить в поле зору психології особистості такий феномен, як віра. Необхідність психологічного дослідження віри обґрунтована з двох позицій [2, с. 120]:

- По-перше, віра – це внутрішній світ людини, значущий для людського існування. Віра впливає на всю внутрішню організацію людини – думки, почуття, установки, цінності. Вона також проявляється і в людській поведінці, діях, вчинках. Носієм віри є людина, та дія віри нерозривно пов'язана з її внутрішніми перетвореннями і їх відображенням у зовнішній дійсності. Зважаючи на це, очевидно є односторонність уявлень про феномен віри без його змістовної психологічної характеристики.

- По-друге, у психології віра визнається як значущий психологічний факт і розглядається різними дослідниками, зокрема, В. Джеймсом, З. Фройдом, Е. Фроммом, К.Г. Юнгом та ін. Однак поняття віри залишається розпливчастим і нечітким, сам термін – неоднозначним і варіативним, а феномен віри розчиняється в різноманітні формулювань і втрачає свій самостійний статус.

Під «вірою» розуміється емоційно-ціннісне ставлення індивіда до певних релігійних ідей, теорій, а також визнання реального існування надприродних сил без жодних раціональних доказів [3]. Релігія й релігійна віра відображають особливості психологічної структури людини, пов'язуючи її з трансцендентним, враховують комплекс потреб і функціонально забезпечують його – від еталонів поведінки й моральних норм до врахування глибинних підсвідомих механізмів, структури «образу«я»» тощо [1].

Релігійність – це поняття, яке відображає засвоєння індивідом релігійних ідей та цінностей. Рівень релігійності індивіда вказує, як часто і за яких обставин індивід звертається до релігії [3]. За показниками релігійності можна визначити, яке саме місце релігія посідає у житті кожного індивіда, соціальної групи, соціуму в цілому.

Дослідження релігійності у сучасному українському суспільстві є актуальним, оскільки багато жителів України ідентифікують себе як

віруючих. За результатами опитування щодо рівня релігійності українського суспільства, проведеного у 2008 р. та реалізованого в Україні Інститутом соціології НАН України та Київським міжнародним інститутом соціології, лише 9% українців ідентифікують себе як нерелігійних, тоді як 86,4% відносять себе до певного віросповідання [3]. При цьому для релігійності більшості українців характерні поверховість релігійних переконань, слабкі релігійні почуття, неглибоке засвоєння релігійних ідей тощо [4].

Науковці, що вивчають релігійність, поділяються на дві групи: одні аналізують релігійність у її особистісних проявах, намагаючись зрозуміти, що саме вона означає для індивідів; інші – акцентують увагу на вивченні релігійності у цілому (її проявів, рівнів, динаміки та ступенів) [1, с. 121]. До першої групи належить О. Войновська, яка зазначає, що індивідуальна релігійність формується внаслідок двох чинників: зовнішнього (релігія являє собою соціальний інститут) і внутрішнього (під впливом особистісних якостей). Дослідниця акцентує увагу на структурі індивідуальної релігійності та зазначає, що її можна досліджувати, використовуючи емпіричні показники.

Метою нашого дослідження було порівняння показників релігійності в юнацькому та дорослому віці. Для її досягнення було проведено пілотажне емпіричне дослідження з використанням тесту для визначення структури індивідуальної релігійності Ю.В.Щербатих. Вибірку склали 22 особи, які відносять себе до віруючих християн, із них 11 осіб юнацького віку (21 рік) та 11 осіб дорослого віку (35-55 років).

За допомогою вказаної методики були виявлені показники індивідуальної релігійності та розраховані їхні середні арифметичні значення для кожної вікової групи. Порівняння отриманих результатів надано на рис. 1.

Отримані дані показують, що в юнацькому віці на середньому рівні проявляються зовнішні ознаки релігійності (ПОЗА – 57), що характеризується здобуттям безпеки та суспільних позицій. У релігії не враховується вся повнота релігійних істин, вибираються лише ті, які відповідають власним інтересам особи. Людина із зовнішньою релігійністю добре розуміє її суспільні функції, але свої релігійні обов'язки виконує поверхнево і під впливом другорядних мотивів. На середньому рівні прослідковується ставлення до магії (МАГ – 56), тобто досліджуванні вірять в магію та магичні дії. На середньому рівні проявляється віра в Творця і визнання існування вищої сили, що створила світ (ВІС – 55), тобто досліджуванні мають думку про те, що все ж світ створений не сам, а кимось. Також їм характерна на середньому рівні внутрішня потреба в релігійному віруванні (САМ –

55). Це можна пояснити тим, що в певних життєвих ситуаціях саме віра дає їм душевний спокій та впевненість. В юнацькому віці рівень віри в те, що в релігії можна знайти підтримку і розраду, занижений (ПІД – 44). Юнаки не впевнені в гносеологічних коренях релігійності і не схильні до ідеалістичної філософії (ФІЛ – 41). Гносеологічні корені релігії – це ті умови, передумови та можливості формування релігійних вірувань, які пов'язані з функціонуванням пізнавальних процесів: відчуттів, сприймань, уявлень, мислення. Ставлення до релігії як до зразка моральних норм поведінки для них мало значиме (МОР – 35), тобто досліджувані не вважають, що релігія навчає моральним нормам. Юнацький вік не виявляє інтересу до так званої «псевдонауки» - загадковим і таємничим явищам, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання (ПСН – 34).

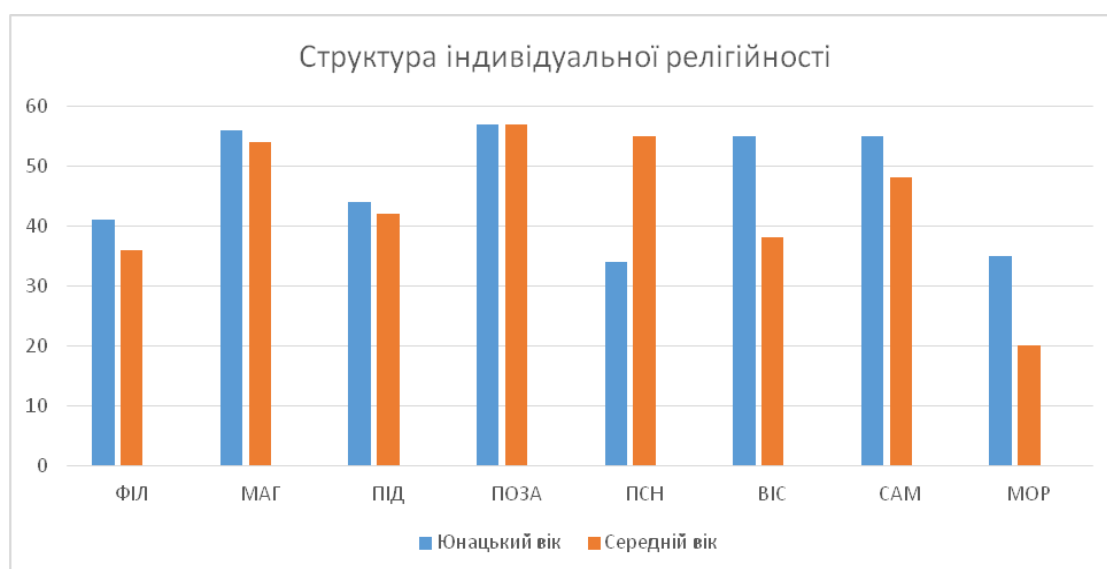

Рис. 1. Показники релігійності в групах юнацького та дорослого віку

Релігійність досліджуваних дорослого віку, в першу чергу, теж характеризується зовнішніми ознаками (ПОЗА – 57). Вся повнота релігійних істин ними не враховується і вибираються лише ті, які відповідають їхнім інтересам, свої релігійні обов'язки вони виконують поверхнево. Особи дорослого віку на середньому рівні виявляють певний інтерес до так званої «псевдонауки» – загадкових і таємничих явищ, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання (ПСН – 55). Люди середнього віку на середньому рівні вірять в магію (МАГ – 54). Можливо, це можна пояснити тим, що вони стикнулися з магічними діями в певних життєвих обставинах. Також їм в деякій мірі характерна внутрішня потреба в релігійному віруванні (САМ – 48), вони іноді вірять в певну допомогу вищих сил і це дає їм внутрішній спокій. Вони не шукають підтримку і розраду в

релігії (ПІД – 42), скоріше покладаються на свої сили. Вони не зовсім вірять в Творця та існування вищої сили, що створила світ (ВІС – 38). Не в повній мірі вони вважають релігійність зразком моральних норм поведінки (МОР – 20). Вони не схильні до гносеологічних коренів релігійності і до ідеалістичної філософії (ФІЛ – 36).

Отже, за результатами дослідження було виявлено, що показники структури індивідуальної релігійності в юнацькому і дорослому віці мало відрізняються. Але досліджувані юнацького віку мають дещо вищі показники релігійності. Це можна пояснити тим, що в юнацтві часто бувають невдачі, розчарування, певні страхи перед якоюсь справою, молоді люди задумуються про сенс життя, це час, коли приходиться вирішувати доленосні рішення тощо, і саме віра в вищу силу дає їм внутрішню потребу в спокої, впевненість в собі.

Найбільш значні відмінності в релігійності юнаків та дорослих були виявлені за наступними показниками:

- інтерес до загадкових і таємничих явищ, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання – юнаки майже не бачать у релігії можливостей пізнання таємничих явищ, тоді як дорослі допускають це;

- віра в Творця і визнання існування вищої сили, що створила світ – юнаки допускають думку про те, що світ створений Богом, дорослі більш скептичні в цьому питанні;

Ставлення до релігії як до зразка моральних норм поведінки для них мало значиме, а саме (МОР – 20).

Список використаних джерел

1. Водянова А. Психологическая ценность религии / А. Водянова // Вестник СевГТУ. – Севастополь, 2001. – Вып. 29 : Философия. – С. 68-76. – Режим доступа: <http://eprints.zu.edu.ua/23332/>
2. Мягков И.Ф., Щербатых Ю.В., Кравцова М.С. Психологический анализ уровня индивидуальной религиозности // "Психологический журнал", Т,17, №6, 1996, С.119 - 122.
3. Джерело: http://mirrorref.ru/ref_jgeyfsjgeujgrna.html.
4. Пирог Г. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект) / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2006.– Вип. 39. – С. 93-102. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43793>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕННЯ МОЛОДІ ПРО ОФІЦІЙНИЙ ТА ЦИВІЛЬНИЙ ШЛЮБ

Катерина Безверхня
студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:
студентка 2 курсу соціально-кандидат психологічних наук,
Л.О.Котлова

Постановка проблеми. Сім'я, виступає одним із основ існування людства, саме вона адаптує нас до суспільства, а також підтримує та робить нас щасливими. Основою для створення сім'ї є шлюб, як встановлена суспільством форма відносин між людьми різної статі. Шлюб та сім'я розуміються, як особливість, яка формує задоволеність людей від перебування в соціальному інституті.

На сьогоднішній день став популярним цивільний шлюб, адже ці відносини мають велику кількість переваг таких як: можливість ретельніше придивитися до партнера, зрозуміти та оцінити свої почуття; навчитися спільно вести господарство та розподіляти фінанси і обов'язки. У людей приходить розуміння, що шлюб не лише свято, а й відповідальність. Саме тому питання уявлення про офіційний та цивільний шлюб набуває великого інтересу для психологів

У вітчизняній психології уявлення про шлюб пов'язують: основами сімейного життя (І. В. Гребеніков); із домашньою економікою (Т.М.Афанасьєва): із неправильними уявленнями молоді з приводу стратегій побуту (Т.С.Журбицька).

У сучасній літературі (О.І.Бондарчук) говориться про ієрархію мотивів, які мають змогу визначити вид шлюбу, а також поняття «любов», як один із причин вибору.

Вивчення даної теми зумовлено зростанням хибних гендерних уявлень про шлюб серед молоді, прояви яких впливають на подальше гармонійне життя пари.

Мета статті: представити основні емпіричні дослідження гендерних особливостей уявлень молоді про офіційний та цивільний шлюб.

У нашому дослідженні було висунуто наступну **гіпотезу:** уявлення чоловіків та жінок про офіційний та цивільний шлюб будуть відрізнятися, а саме:

- у жінок офіційний шлюб асоціюватиметься із поняттям «вічність» та «весілля»; а цивільний шлюб з поняттями «підготовка»;
- у чоловіків, офіційний шлюб асоціюватиметься із поняттям «обов'язок», а цивільний шлюб з «волею».

Для досягнення поставленої гіпотези нами були використані такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз, асоціативний експеримент та статистичний метод (якісна та кількісна обробка даних).

Виклад основного змісту. Поняття «сім'я» тісно пов'язане з поняттями «шлюб» та «подружжя». Оптимальним рішенням у виборі шлюбно-сімейних стосунків є обрання певної форми шлюбу, що найповніше буде задовольняти потреби двох особистостей, а також відповідати їх психологічним властивостям та сприятиме особистісному розвитку.

Офіційним шлюбом є сімейний союз, зареєстрований органами державної реєстрації актів цивільного стану. Цей шлюб виник, як альтернатива церковному шлюбові.

Цивільний шлюб найчастіше називають альтернативним, тобто шлюбом, який не має офіційного юридичного статусу. Цивільний шлюб має низку форм: фактичний шлюб (співжиття), пробний шлюб, вільний союз.

Офіційний та цивільний шлюби мають свої спільні мотиви, одним із яких є «кохання», яке змушує зробити вибір між формами шлюбу, що є оптимальним для двох особистостей. Також ці види шлюбу мають низку відмінностей, які також можуть вплинути на думку оточення, тому виникають гендерні розбіжності, щодо уявлень взаємостосунків у шлюбних відносинах. Певні розбіжності в гендерному уявленні про взаємостосунки в шлюбі, виникають на основі історичного, сімейного досвіду, а також певних культурних традицій.

Щодо поняття «уяви», вона є дуже різнобічною формою людської психіки, яка пов'язана з усіма процесами. Саме тому способів вивчення даного феномену є не багато. Одним із методів дослідження уяви використовують семантичне дослідження, однією з методик таких досліджень є «Асоціативний експеримент», який і використовували для проведення дослідження.

В результаті проведення асоціативного експерименту із жінками, нами було встановлено, що уявлення жінок щодо цивільного шлюбу формується на таких поняттях як: легкість, егоїзм, закоханість та безвідповідальність. Ці асоціації можуть свідчити про негативне ставлення жінок, щодо такого виду шлюбу, адже можливий варіант легкого розлучення, яке передбачає порушення жіночих особистісних планів на майбутнє. На думку жінок, саме в такому виді шлюбу кожен із партнерів спирається лише на свої потреби не враховуючи інтереси іншого, а також кохання як такого не існує лише прив'язаність або закоханість, що не дозволяє

парі перейти на вищий етап відносин. В результаті дослідження було виявлено, що жінки, які перебувають в шлюбі мають більшу прихильність до цивільного шлюбу, аніж ті які не були одруженими. Причиною таких відмінностей є те, що жінкам які перебувають в шлюбі є важливим процес навчання, якого вони не мали змоги отримати.

Уявлення про офіційний шлюб у жінок формується за допомогою таких асоціацій як: кохання, майбутнє та затишок. Для жінок є важливим відчувати себе коханою та потрібною в ставленні свого чоловіка. Офіційний шлюб є узаконеним союзом, саме тому жінки відчують що в цих відносинах буде майбутнє, яке забезпечить їм держава. В давні часи говорилося що жінка це берегиня, саме вона формує злагожену та особливу атмосферу в домі. Затишок – це є основа для жіночої гармонії, який формується на базі двох перших асоціацій.

Отже, уявлення молоді жіночої статті, щодо офіційного та цивільного шлюбу є різними. Цивільний шлюб жінки асоціюють з такими поняттями як: легкість, егоїзм, закоханість та безвідповідальність. Ці асоціації можуть свідчити про негативні уявлення щодо даного виду шлюбу. Офіційний шлюб жінки асоціюють з поняттями: кохання, майбутнє та затишок. Дані асоціації можуть свідчити про те, що для молоді такий вид шлюбу є більш безпечнішим або комфортнішим. У результатах дослідження жінки уявляють офіційний та цивільний шлюб, як два протилежних явища.

За результатами асоціативного експерименту чоловіки з 18-25 років уявляють цивільний шлюб через поняття: тренування та секс. Можна зробити припущення, що для чоловіків у цивільному шлюбі є важливим досвід, який вони можуть отримати в наслідок перебування в певному шлюбі. Під час проведення дослідження був помітний той факт, що чоловіки які перебувають в цивільному шлюбі асоціюють його так само як і офіційний шлюб. Причиною цього може стати розуміння, що різниці між шлюбами немає.

Офіційний шлюб чоловіки уявляють в межах таких асоціацій як: взаєморозуміння, обов'язок та захист. Ці поняття можуть свідчити про те, що на думку чоловіків, їх головним завданням в офіційному шлюбі є захист сім'ї. У центрі нашої уваги може бути те, що чоловіки в своїх уявленнях висувають на передові місця почуття обов'язку. Саме цей факт свідчить про свідоме розуміння того, що саме чоловікам потрібно забезпечувати та дбати про свою сім'ю.

Отже, за результатами дослідження, молодь чоловічої статті асоціюють цивільний шлюб з поняттями «тренування» та «секс». На основі чого ми можемо говорити, що для чоловіків є важливим, в

такому виді шлюбу, досвід, який є просто необхідним в майбутньому офіційному шлюбі. Уявлення щодо офіційного шлюбу у чоловіків формується на основі понять: взаєморозуміння, обов'язок та захист. Що дає нам можливість припустити щодо свідомого розуміння та освоєння основних функцій чоловіка в даному виді шлюбу. Цивільний та офіційний шлюб чоловіки уявляють в межах питань: «Що я можу взяти?» та «Що я можу дати?».

Висновки. Таким чином, за результатами асоціативного експерименту уявлення молоді щодо офіційного шлюбу мають ряд спільних та відмінних ознак. Офіційний шлюб чоловіки та жінки асоціюють з такими поняттями як: діти, розуміння та відповідальність. Ці результати можуть свідчити про те, що молодь уявляє офіційний шлюб, як елемент серйозності та самостійності. Офіційний шлюб для молоді, може бути, тим кроком, який приведе їх до відповідального життя, яке обов'язково підкріплене народженням дітей та налагодженням взаєморозуміння між партнерами.

Відмінними уявленнями молоді про офіційний шлюб є такі:

- для чоловіків поняття «секс», а отже офіційний шлюб у їх розумінні це один із методів регулярного сексуального життя, що й може бути основою для відносин між чоловіком та дружиною;

- для жінок поняття «кохання», а отже офіційний шлюб у їх розумінні це щось, що завжди підкріплене почуттями, емоціями, переживаннями. І саме цей термін може керувати добробутом у шлюбі.

Уявлення молоді щодо цивільного шлюбу, також мають ряд спільних та відмінних ознак. Спільними уявленнями є такі поняття як: співмешканці та свобода. Цими поняттями, молодь характеризує цивільний шлюб, як більш легкий шлюб, в якому завжди є присутнім вільний простір.

Відмінними уявленнями молоді про цивільний шлюб є такі:

- у чоловіків поняття: секс, відповідальність, діти. Саме ці поняття є дуже схожими до найуживаніших асоціацій до офіційного шлюбу. Це може свідчити про частково однакові уявлення чоловіків щодо двох видів шлюбу.

- У жінок поняття: закоханість, безвідповідальність та немає дітей. Тобто жінки розглядають цивільний шлюб, як негативний вид шлюбу. Цивільний шлюб є безвідповідальним. Саме через це він є повною протилежністю до офіційного шлюбу.

Таким чином, висунута на початку дослідження гіпотеза про те, що уявлення чоловіків та жінок про офіційний та цивільний шлюб будуть відрізнятися, а саме: у жінок офіційний шлюб

асоціюватиметься із поняттям «вічність» та «весілля»; а цивільний шлюб з поняттями «підготовка»; у чоловіків, офіційний шлюб асоціюватиметься із поняттям «обов'язок», а цивільний шлюб із «волею», частково підтвердилася.

Проведене дослідження не вичерпує глибини поставленої проблеми, перспективу подальшої роботи ми вбачаємо в розробці просвітницької програми з формування цінності сім'ї у молоді.

ҐЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Іванна Бойчук

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Проблема шкільної тривожності у підлітковому віці є однією з центральних проблем суспільства. У сучасній психології шкільна тривожність досліджувалась як вітчизняними (А.І. Захаров, Н.Б. Пасинкова, А.М. Прихожан), так і зарубіжними психологами (Г. Айзенк, Г.Г. Аракелов, Я. Рейковський, З. Фрейд, Ю.Л. Ханін).

Дослідження проводилося впродовж 2016-2017 року. Загальна вибірка включала 30 осіб – учнів 5-В класу. Для отримання емпіричних даних було використано методику діагностики рівня шкільної тривожності за С.Філіпсом. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі *висновки*:

Виявлено, що загальний показник рівня шкільної тривожності у дівчат в загальному становить 50-60% (середній рівень шкільної тривожності). У хлопців загальний показник рівня тривожності коливався від 60% до 70%. Виявлено, що загальна тривожність у школі у дівчат становить 11%, а в хлопців – 29% (хлопці потрапляють у більшу кількість стресогенних ситуацій, ніж дівчата). Фактор переживання соціального стресу у дівчат займає 6%, а у хлопців становить 16%, для яких думка соціуму є більш вагомішою.

Загальний показник фрустрації потреби в досягненні успіху в дівчат становить 7%, а у хлопців – 18%. Відповідно, ми можемо стверджувати, що хлопці мають вищий рівень тривожності у ситуаціях досягнення успіху, ніж дівчата. Виявлено, що показник фактору страху самовираження у дівчат дорівнює 6%, а у хлопців цей показник сягає 16%. Підкреслюється, що у досліджуваних обох статей немає страху в ситуаціях перевірки власних знань.

Показник по фактору страху не відповідати очікуванням інших у дівчат дорівнює 4%, а у хлопців – 11%. Хлопці більш тривожніше ставляться до думки оточуючих та до того, як їх охарактеризують інші. Для дівчат думка інших виявилася не такою вагомою. Виявлено, що низький фізіологічний опір стресу у дівчат становить 2%, а у хлопців – 5%. Учні мають низькі показники по фактору страхів у стосунках з учителями (у дівчат – 2%, а у хлопців – 5%). Для учнів менш важливим є рівень та якість стосунків з учителями.

На основі даних результаті можна зробити загальний висновок про те, що рівень шкільної тривожності у досліджуваних хлопців перевищує рівень шкільної тривожності дівчат.

Перспектива подальших досліджень може вбачатися в аналізі факторів, які можуть впливати на виникнення шкільної тривожності.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРУПОВОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Аліна Бродовська
студентка 6 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **Л. О. Котлова**

Одним із найкращих методів роботи з групою для формування та покращення групової згуртованості – є тренінг.

Психологічний тренінг виник у 50-х роках 20 століття, коли М.Форверг розробив новий метод, основою якого були рольові ігри з елементами драматизації і який був названий соціально-психологічним тренінгом – СПТ [1,17].

А. Г. Грецов зазначав, що тренінгова форма роботи є одним із найкращих методів роботи в групі. Це пов'язано не лише з більшим розповсюдженням групових форм навчання, але й з тим, що проведення спеціальних заходів, тренінгів, що націлені на згуртованість шкільного колективу – позитивно впливають на учнів класу [2, 3].

Коли в групі створено комфортний мікроклімат, її учасники набувають впевненості, прагнуть вчитися і творити. Командні ігри – один з найбільш ефективних способів створення такої атмосфери. Вони дають можливість використовувати психологічну енергію в навчальних процесах.

Ігри можуть значно посилити мотивацію учасників, сприяють розумінню складних взаємозв'язків. Вони допомагають соціалізації і розвитку особистості учасників і дають їм можливість перевірити на

практиці, розвинути і інтегрувати різні переконання, навички і здібності. Застосування ігор дозволяє учасникам повніше реалізовувати широкий спектр навчальних цілей. Однак перш за все ігри приносять задоволення. У свою чергу задоволення – це краща відповідь на питання про мотивацію. Це енергія, фантазія, комунікабельність, готовність до ризику та імпровізації – все те, завдяки чому робота в групі стає більш спонтанною, концентрованою і повною сюрпризів [2,5].

К.В.Фопель зазначав, що колективна робота означає щось більше, ніж просто здатність діяти в групі. Необхідно, щоб була певна задача, результат якої залежить від спільних дій, і загальна мета, при якій успіх кожного члена групи безпосередньо залежить від успіху дій всієї команди. На практиці це означає, що відбувається не тільки обмін ідеями, а й розподіл ресурсів і одиничних обов'язків і, нарешті, те, що кожен член групи розділяє її успіх [6, 10-11].

Р.С.Немов зазначав, що колективні форми роботи, що стимулюють спілкування, ніде не є настільки корисними для загального розвитку і обов'язковими для дітей, як в молодшому шкільному віці [4, 113].

О.С.Прутченков зазначав, що соціально-психологічний тренінг дає змогу згуртувати колектив, розвинути високу пізнавальну активність учнів в оволодінні необхідними практичними соціально-психологічними знаннями і комунікаційними вміннями. Ефективність цього процесу забезпечується за рахунок цілого ряду групових феноменів. Перш за все – це можливість отримання зворотного зв'язку і підтримка від людей, які мають спільні проблеми і переживання, що виникають під час занять навчально-тренувальної групи. Крім того, в такій групі людина відчуває себе прийнятою і активно приймає інших, вона користується повною довірою групи і не боїться довіряти іншим. Ще одна принципово важлива можливість, яка з'являється в процесі активного соціально-психологічного навчання, – в рамках групи осіб можна експериментувати з різними стилями спілкування, засвоювати і відпрацьовувати абсолютно нові вміння і навички взаємодії, відчуваючи при цьому психологічний комфорт і захищеність [5].

Групові заняття дають можливість ідентифікувати себе з іншими, група значною мірою полегшує самоаналіз і саморозкриття кожного члена цього тимчасового соціального об'єднання. І мабуть, найголовніше – це інтенсивна підготовка до активного і повноцінного життя серед людей. Досвід набутий в навчально-тренувальних групах, створює певний соціально-психологічний "імунітет", що допомагає вирішувати складні проблеми, що виникають в

міжособистісному і діловому спілкуванні практично у кожної людини. Вміння і навички, які формуються в штучно створеному соціально-психологічному середовищі, допомагають ефективно освоювати складності реального світу міжособистісних відносин [5, 2-3].

С. Ю. Лебідєва зазначала, що психологічний зміст процесів, що відбуваються в учасників тренінгу, який спрямований на підвищення рівня згуртованості групи може бути представлений в такий спосіб:

1) зниження егоцентричних тенденцій у поведінці, зсув центра комунікативної орієнтації в системі « на себе» – «на партнера», у бік партнера;

2) ослаблення дії захисних механізмів;

3) підвищення самооцінки, взаємооцінки, зниження категоричності висловлювань;

5) поява взаємної підтримки, орієнтації на співробітництво, згуртування групи;

5) підвищення ефективності групової роботи, коли взаєморозуміння один одного дозволяє більш ефективно діяти в рамках спільної групової діяльності [3].

Отже, одним із найкращих методів для формування та покращення групової згуртованості, – є використання соціально-психологічного тренінгу, що дає змогу оволодіти необхідними практичними соціально-психологічними знаннями і комунікаційними вміннями. Також соціально-психологічний тренінг сприяє підвищенню ефективності групової роботи, покращенню взаємостосунків між членами колективу.

Список використаних джерел

1. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга / И. В. Вачков. – М. : Издательство "Ось-89", 2001. –224с.
2. Грецов А. Г. Лучшие упражнения для сплочения команды: Учебно-методическое пособие / А. Г. Грецов. — СПб.: СПбНИИ физической культуры, 2006. — 44 с.
3. Лебедєва С. Ю. Роль соціально-психологічного тренінгу у формуванні групової згуртованості / С. Ю. Лебедєва // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2009. – Вип. 1. – С.88-95.
4. Немов Р. С. Психология: Книга 2 / Р. С. Немов. – М: Владос, 1995. – 496 с.
5. Прутченков А. С. Социально-психологический тренинг межличностного общения / А. С. Прутченков. – М.: Знание, 1991. – 48с.
6. Фопель К. В. Сплоченность и толерантность в группе. Психологические игры и упражнения. Пер. с нем. / К. В. Фопель. — М.: Генезис, 2002. — 336 с.

ДИНАМІКА РЕЛІГІЙНОСТІ УЧНІВ 6-10 КЛАСІВ

Марія Бурківська

студентка 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат філософських наук,

доцент **Г.В. Пирог**

У сучасному світі існує велика кількість різноманітних релігійних течій. Різні джерела подають суперечливу інформацію: з одного боку, відсоток людей, які називають себе релігійними, збільшується, з іншого – спостерігається тенденція до зменшення проявів релігійності у суспільстві. Для релігійності більшості українців характерні поверховість релігійних переконань, слабкі релігійні почуття, неглибоке засвоєння релігійних ідей тощо [1]. Ще менш вивченим залишається питання формування релігійності – які уявлення про релігію формуються у дітей, яке їхнє відношення до релігії та участі в релігійних культових практиках, як вони змінюються в процесі дорослішання.

Для виявлення динаміки релігійності у дітей 6-10 класів було розроблено власний опитувальник, що містить у собі 7 тестових питань із кількома варіантами відповідей. Дослідження проводилося з учнями 6-10 класів на базі ЗОШ №10 м. Житомира. Загальна кількість досліджуваних складала 50 осіб (по 10 учнів з кожного класу – 5 дівчат і 5 хлопців).

Результати дослідження показали (рис.1):

- у 7 та 10 класах кількість віруючих менша (40%) порівняно із 6 (90%), 8 та 9 (60%). Такий нерівномірний спад кількості віруючих учнів може бути пов'язаний з тим, що під час проведення опитування у 7 класі неформальні лідери агресивно висловлювалися проти віруючих, що й вплинуло на результати дослідження. Саме у цей період діти намагаються слідувати думці групи, щоб максимально влитися в неї і не виділятися;

- з 6 по 10 клас частота відвідувань учнями церкви знижується від «кожного тижня» та «під час релігійних свят» (6-8 класи) до «не відвідую» (9 клас) та «кілька разів на рік» (10 клас). Суперечливим виявилися показники 7 класу, оскільки відсоток віруючих там на рівні 10 класу, а в діяльній сфері спостерігаємо високі результати. Можна припустити, що на дітей впливає певним чином сім'я, яка спонукає їх до відвідування церкви під час свят й до розвитку вищого рівня релігійності;

- з кожним наступним класом відсоток дітей, що відзначають релігійні свята, зменшується: 6 клас – 100%, 7 клас – 80%, 8 і 9 клас – 70% та 10 клас – 60%;

- з 6 по 10 клас тенденція ставити під сумнів існування Бога зростає, що може бути спричинено розвитком рівня критичності;

- було виявлено певні протиріччя при порівнянні результатів відповідей дітей про віру в Бога та в надприродні сили. Вони виявлялися в тому, що кількість віруючих в Бога є більшою, ніж кількість віруючих у надприродні сили (6 клас), що є певним чином парадоксальним, адже Бог і є чимось надприродним. Щодо цього можна припустити, що, по-перше, у свідомості дітей не сформовано чіткого уявлення про "природу" Бога; по-друге, вони не вірять в існування інших надприродних сил, окрім Бога, про що свідчить допис одного із досліджуваних в анкеті;

- існує тенденція до росту суперечок учнів з батьками, близькими або друзями через розбіжності в релігійних поглядах по мірі дорослішання. Причиною таких показників може бути як розвиток критичного мислення, так і наближення до підліткового віку, що характеризується збільшенням рівня конфліктності та намаганням протистояти думці більшості в процесі самовираження.

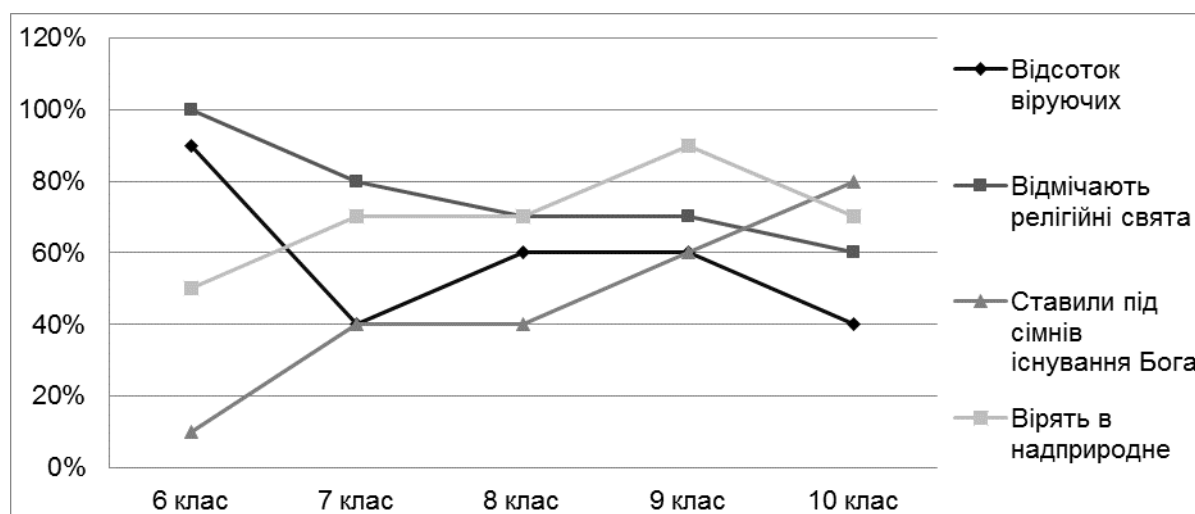

Рис. 1. Показники релігійності учнів 6-10 класів

Проведене дослідження не є вичерпним. За допомогою проведеного дослідження ми підтвердити гіпотезу про те, що з кожним класом рівень релігійності й кількість віруючих серед школярів зменшується. Дана проблема вимагає більш глибокого вивчення, оскільки було виявлено ряд протиріч. Перспективою подальших досліджень можуть бути вивчення образу Бога у свідомості дітей та впливу сім'ї на релігійність дітей.

Список використаних джерел

1. Пирог Г. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект) / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення

релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2006.– Вип. 39. – С. 93-102. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/43793>

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ

Оксана Вигівська
студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології та психотерапії
К.П. Гавриловська

Питання дослідження чинників та механізмів формування професійної ідентичності є дуже актуальним на сьогодні. Велика кількість студентів, які по завершенню навчання в університеті не планують працювати за фахом, може свідчити про несформовану в них професійну ідентичність. Це, в свою чергу, зумовлює зменшення кількості кваліфікованих та зацікавлених у професійній діяльності працівників на ринку праці. Професійна ідентичність формується в процесі навчання та ознайомлення з професією і тому важливо дослідити, які чинники впливають на її формування.

Професійна ідентичність – це психологічна категорія, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії й певного професійного співтовариства [1]. Згідно іншого визначення, професійна ідентичність – це динамічна структура, в процесі розвитку якої конструюється уявлення людини про професійну групу, своє місце в цій групі, та супроводжується переживанням своєї професійної приналежності [2].

В. Кеніг описав психологічні чинники становлення професійної ідентичності працюючих студентів різних форм та напрямків навчання, а саме: ціннісний; мотиваційний; гнучкості поведінки; прагматичної соціальної активності; творчості та спілкування; прагнення до пізнання [3].

На думку Є. Єгорової, розвиток професійної ідентичності майбутніх спеціалістів, обумовлений сукупністю об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних вона відносить: традиції навчального закладу; наявність в навчальних програмах профільних курсів; розвиток партнерських стосунків між викладачами і студентами. До суб'єктивних: розвиток «Я-концепції» в цілому, та

професійної, зокрема; усвідомлення пріоритетів ціннісно-сміслової сфери [4]. Досить важливою для формування професійної ідентичності студентів є форма організації навчальної та виховної роботи в університеті [5].

У своїх дослідженнях Г. Гарбузова описала внутрішні та зовнішні чинники формування професійної ідентичності. Зовнішні чинники вона поділяє на дві групи: навчальний процес і позанавчальна діяльність. У якості узагальненої зовнішньої детермінанти формування професійної ідентичності в сучасних умовах дослідниця називає інформаційно-насичене середовище. На перших етапах формування професійної ідентичності зовнішні детермінанти відіграють пріоритетну роль, основою ж подальшого розвитку професійної ідентичності стають внутрішні умови та детермінанти. До внутрішніх детермінант вона відносить: біопсихологічні та індивідуально-типологічні властивості особистості: статеві, вікові особливості, властивості темпераменту, характеру, здібностей; особливості психічних процесів і властивостей: відчуттів, пам'яті, уваги, емоцій, почуттів; досвід: знання, уміння, навички, звички, стиль діяльності; особливості спрямованості: інтереси, мотиви, ідеали, світогляд, переконання [6].

З огляду на проаналізовану літературу, ми можемо стверджувати, що вчені, які займалися дослідженням явища професійної ідентичності мають багато спільного у своїх поглядах. В своїх працях вони поділяють чинники формування професійної ідентичності на дві групи: внутрішні та зовнішні (див. Табл. 1.).

Таблиця 1.

Чинники формування професійної ідентичності

Внутрішні	Зовнішні
<ul style="list-style-type: none"> • творчість та спілкування; • прагнення до пізнання; • розвиток «Я-концепції» в цілому, та професійної, зокрема; • усвідомлення пріоритетів ціннісно-сміслової сфери; • біопсихологічні та індивідуально-типологічні властивості особистості; • особливості психічних процесів і властивостей; • досвід; • особливості спрямованості. 	<ul style="list-style-type: none"> • прагматична соціальна активність; • традиції навчального закладу; • навчальний процес; • наявність в навчальних програмах профільних курсів; • позанавчальна діяльність; • розвиток партнерських стосунків між викладачами і студентами; • інформаційно-насичене середовище; • форма організації навчальної та виховної роботи в університеті.

Також у результаті аналізу літератури нами виявлено, що на різних етапах становлення професійної ідентичності важливість одних чинників зменшується з одночасним збільшенням важливості інших. Вищеназвані чинники стали основою авторської теоретичної моделі професійної ідентичності студентів.

Список використаних джерел

1. Гарбузова Г.В. Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов / Г. В. Гарбузова// Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1. – С. 3-14.
2. Озерина А. А. Специфика профессиональной идентичности студентов-бакалавров/ А. А. Озерина // Вестник ВолГУ. Серия 11. Естественные науки. - 2011. - №1. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <http://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-professionalnoy-identichnosti-studentov-bakalavrov>
3. Єгорова Є.В. Структура професійної ідентичності особистості: експериментальне дослідження /Єлизавета Єгорова // Наук. зап. Ін-ту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – 2006. – Вип. 30. – С.350-360.
4. Кениг В.А. Становление профессиональной идентичности у работающих студентов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика» /Виталий Александрович Кениг. – М., 2008. – 24 с.
5. Музика О. Л., Гавриловська, К. П., Тичина, І. М., Майстренко, Т. М., Весельська, А. Л., Оснадчук, Ю. О. Організаційно-педагогічні та психологічні засади ціннісної підтримки студентів з низьким рівнем академічної успішності/ О. Л.Музика, К. П. Гавриловська, І. М. Тичина, Т. М. Майстренко, А. Л. Весельська, Ю. О. Оснадчук// Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка Випуск 67. Педагогічні науки. – 2013.- С. 58–64.
6. Одінцова В.М. Професійна ідентичність як психологічна проблема/В. М. Одінцова// Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 1. Том 1. – 2014.- С. 74–77.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ ТА САМООЦІНКИ ТРИВОЖНОСТІ

Ольга Вігура

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

У підлітковому віці починає розвиватися самооцінка – оцінка людиною самої себе з опорою на критерії, які вона виділила для себе та їх дотримується (О.М.Анісімова, Л.В.Бороздіна, А.В.Захарова, А.І.Ліпкіна, Т.А.Маталіна). Підлітки переглядають свої цінності, які для них колись були важливими. Причиною тривожності можуть стати будь-які соціальні фактори (А.М. Прихожан, Л.С. Славковій, Ю.Л. Ханін). Тривожність тісно пов'язана з самооцінкою.

Дослідження проводилося впродовж 2016-2017 навчального року. Загальна вибірка складала 19 осіб – студентів першого курсу спеціальності «Психологія». Методи дослідження включали опрацювання наукових джерел, для отримання емпіричних даних було використано методику діагностики самооцінки тривожності Ч.Д.Спілбергера-Ю.Л.Ханіна.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Для студентів із *високим рівнем академічної успішності* характерні низькі показники рівня самооцінки тривожності. Провівши порівняння академічної успішності та реактивної і особистісної тривожності, ми виявили низький та помірний, рівні тривожність відповідно. Використання коефіцієнту кореляції за Пірсоном показало, що високий рівень академічної успішності корелює з рівнем реактивної тривожності на рівні $r = -0,50$, а з рівнем особистісної тривожності – на рівні $r = -0,45$. Це вказує на взаємообернений зв'язок між змінними.

2. Для студентів із *середнім та низьким рівнем академічної успішності* характерні високі показники рівня самооцінки тривожності. Це свідчить про те, що вони схильні до тривожності. Використання коефіцієнту кореляції за Пірсоном показало, що низький та середній рівень академічної успішності корелює з рівнем реактивної тривожності на рівні $r = -0,07$, а з рівнем особистісної тривожності – на рівні $r = 0,28$. Відсутність тісного зв'язку можна пояснити наявністю додаткових факторів, які є причиною розвитку тривожності у студентів.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність аналізованої проблеми. Перспективи подальшого дослідження

полягають у вивченні інших чинників, які зумовлюють розвиток тривожності в старшому юнацькому віці.

ПРОЯВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Віктор Кириченко

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології та психотерапії ЖДУ

Катерина Габрук

3 курс, спеціальність «Практична
психологія»

В останні десятиліття поняття інформаційної залежності стало досить актуальним. В наш час типово постійно перебувати оточеним інформаційним середовищем, де б ви не були: готуєш їсти-дивишся улюблений серіал, приймаєш ванну-слухаєш улюблену пісню, виконуєш домашні завдання одночасно спілкуючись з друзями в Інтернет-мережі. Все це про осіб юнацького віку.

Наше покоління народилося саме в той час, коли тільки почали розвиватися найбільш провідні інформаційні технології людства. Ми є дітьми новітніх технологій. В наш час не побачиш юнаків з газетою або слухаючи радіо. Хтось скаже це погано, хтось-добре.

Через постійні стреси, нестабільність в країні, людина поглиблюється у віртуальний світ, де як вона вважає вирішує свої проблеми. Адиктивна поведінка (особи з інформаційною залежністю) притаманна практично кожній людині. Соціальні мережі вже стали надзвичайно популярними у юнаків. Адиктивна поведінка розглядалась такими авторами: Тимофєєва О.С., Акопов А.Ю., Чернин К.І., Ільїн Е.П., Хорні К., Фромм Е. та багато інших.

Особи віком від 17 до 20 (за Еріксоном юнацький вік) років представляють собою групу ризику для такого виду адиктивної поведінки як інформаційна залежність. Цьому сприяє ряд факторів, таких як виконання домашніх завдань за допомогою пошукових систем, спілкування за допомогою соціальних мереж та мобільних телефонів, прослуховування музики на плеєрі та перегляд передач за телевізором. Майже кожен проходив стадію інформаційної залежності, але далеко не кожен може вийти з неї [11].

Проблемою статті є виявлення особливостей прояву інформаційної залежності в юнацькому віці.

Зростання розвитку нових технологій масової комунікації в останні роки спричинило появу нових типів психічних розладів, пов'язаних з інтенсивним рекламним впливом в телевізійних

передачах і пресі, зі збільшенням використання електронної пошти, Інтернет та інших технологій зв'язку в спілкуванні людей.

Інформаційна залежність - залежність від безперервного (надмірно частого) споживання інформації з будь-яких доступних людині джерел (в сучасному інформаційному просторі даними джерелом виступає мережа Інтернет). Залежність від інформації виникає через два фактори: перший фактор-потік інформації в наш час є досить великим, людина постійно прагне знати більше ніж їй потрібно, іноді не всю інформацію можна засвоїти; другий фактор-ми звикаємо до тієї кількості інформації, замість того, щоб захиститися від неї [1].

Основні різновиди діяльності, що здійснюються саме за допомогою Інтернету, - такі як, спілкування, пізнання і гра (розвага), пошук інформації - мають властивість повністю захоплювати людину, не залишаючи їй іноді ні часу, ні сил на інші види діяльності, у зв'язку з цим в даний час інтенсивно обговорюється феномен (або захворювання) «Інтернет-адикції» [7].

Дослідження проводилося з вибіркою, кількістю в 75 осіб (віком від 17 до 20 років). При цьому це всі студенти Житомирського державного університету імені Івана Франка, студенти 1 та 2 курсів. Дослідження є анонімним, тому зберігаються лише результати загалом всіх 75 людей.

Для дослідження використано опитувальник «Дослідження інформаційної залежності в юнацькому віці», розроблений власне науковим керівником - Кириченко В.В. Для збору емпіричних даних було використано електронну web-систему Qualtrics (<https://qualtrics.com>), яка контролює репрезентативність вибірки. Для статистичної обробки результатів дослідження використовували програму Statistica 12.5.

Опитувальник складається з чотирнадцяти запитань, які стосуються інформаційних ресурсів та варіантів відповідей.

За результатами дослідження можна сказати, що близько 76% опитуваних вважають телебачення засобом масової інформації, близько 39% опитуваних, вважають, що соціальні мережі використовуються у якості ЗМІ. Найчастіше особи юнацького віку використовують соціальні мережі (8.13), найменше-радіо (1.83). 20% опитуваних вважають, що в публічних бібліотеках повністю об'єктивна інформація. За результатами дослідження, рівень кореляційного зв'язку між показниками об'єктивності інформації найбільш часто використовуваними засобами масової інформації знаходиться на рівні $r = 0,16$, що свідчить про слабкий прямий

зв'язок. Незважаючи на те, що ЗМІ поширюють інформацію із неправдивих джерел, їх продовжують активно використовувати.

Тобто, кореляційний зв'язок між найчастіше використовуваних ЗМІ і тих, які на думку досліджуваних транслюють найбільш об'єктивну інформацію відсутній.

92% постійно використовують соціальні мережі, адже вони найбільш доступні і 14% опитуваних вважають радіо взагалі недоступним для них. Досліджувані найбільше довіряють як джерелу достовірної та правдивої інформації таким інформаційним медіа як публічні бібліотеки (23%), деякою мірою довіряють web-ресурсам (26%). Найменше довіри у них виникає до телефонних сервісів (20%).

З метою пропаганди (соціальної, релігійної, політичної та інших.) найчастіше, на думку досліджуваних, використовують такі медіа: преса (47%), web-ресурси (33%), 17% вважає, що публічна бібліотека не використовується з метою пропаганди. Найбільш повно задовольняють інформаційні потреби соціальні мережі (32%), 33% відповіли, що преса частково задовольняє проблеми.

Предметом цікавості у процесі використання інформаційних медіа стали такі теми як мистецтво (37%) і інформація, яка стосується особистого добробуту (31%), 24% не цікавляться взагалі спортом. В середньому впродовж доби споживанню інформації приділяють 167 хвилин, обмежити себе у тому ж споживанні в середньому вони готові на 98 хвилин. Можна прослідкувати невідповідність, адже якщо юнакам та юнкам вистачає 167 хвилин, то чому вони можуть обмежити себе лише на 98 хвилин. Тобто на думку досліджуваних на споживання інформації вони витрачають майже в 2 рази менше часу, ніж є насправді.

На думку досліджуваних найбільше на оцінку засобів масової інформації впливає зміст інформації та її актуальність (44%). Найменше впливає якість трансляції інформації (27%).

Можна сказати про те, що сучасний світ характеризується стрімким прогресом у сфері поширення та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Використання нових засобів телекомунікації, зокрема Інтернету та віртуального життя як потужного глобального інформаційного ресурсу, приваблює широкі верстви населення зокрема осіб юнацького віку, освіти та соціального статусу. В Україні кількість користувачів інформацією щороку стрімко зростає, що призводить до інформаційної залежності [10].

Отже, юність - це саме той період, коли можна легко потрапити під вплив будь-чого або будь-кого через недостатність життєвого

досвіду. На даній стадії загострюються всі критичні моменти минулих періодів. Найчастіше жертвами інформаційної залежності стають підлітки і особи юнацького віку, які не до кінця розуміють негативні наслідки надмірного використання інформаційних ресурсів, зокрема соціальних мереж.

Список використаної літератури

1. Авдєєва О. Масова інформація і суспільна думка молоді / О. Авдєєва - К.: 1999. - 136 с.
2. Асмолов А.Г., Цветкова Н.А., Цветков А.В. Психологическая модель Интернет-зависимости личности / А.Г Асмолов, Н.А Цветкова, А.В. Цветков // Мир психологии. - 2004. - N1. - С.179-193.
3. Кириченко В.В. Соціокультурні ресурси рефлексії дискретності життєвих подій / В.В. Кириченко - Ж.: Матеріали Міжвузівської наукової практичної конференції, 2010. – С. 53-60
4. Менделевич В.Д. Психология зависимой личности / В.Д. Менделевич – Казань, 2002. – 240 с.
5. Молчанова О.М. Вплив емоційних переживань на розвиток совісті особистості юнацького віку / О.М. Молчанова - К.: Бібліотечний вісник, 2006. - 58 с.
6. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности / Х. Ремшмидт - М.: Мир, 1994. - 319 с.
7. Сенченко М. І. Четверта світова. Інформаційно-психологічна війна / М.І. Сенченко. - К.: МАУП, 2006. - 64 с.
8. Федоренко С.В. Емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді: автореферат. канд. психол. наук/ С. В. Федоренко. — К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2014. — 20 с.
9. Федоренко С.В. Безопасность студенческой молодежи в условиях развития компьютерных технологий: психологические аспекты / С.В. Федоренко // Современная наука: тенденция развития: материалы Международной научной конференции, 5-7 июля 2013 . –170с.
10. Янг К.С. Диагноз - Интернет-зависимость / К.С. Янг // Мир Интернет - 2000. - №2. - С.24-29.
11. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Видра - К. : Центр учб. л-ри, 2011. - 111 с.
12. Войсунский А.Е. Зависимость от Интернета: актуальная проблема / А.Е. Войсунский // Мир Интернета. - М.,2000. - №3. - 78 с.
13. Ботьот Т.Ю. Психічні та поведінкові розлади в осіб молодого віку з комп'ютерною залежністю (клініка, корекція та профілактика) / Т.Ю. Ботьот - К.: 2005. - 212 с.
14. Богомоллова Н.Н. Масова комунікація і спілкування / Н.Н. Богомоллова - М., Знання, 2000. - 234 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОСТІ ВІРУЮЧИХ ХРИСТІЯН ТА АТЕЇСТІВ

Катерина Герасименко

студентка 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент
Г.В. Пирог

На сучасному етапі розвитку релігія та її суб'єктивні прояви набувають значних змін, вони характеризуються невизначеністю та різноманіттям. Процес секуляризації призвів до того, що релігія втратила своє абсолютне значення в житті як суспільства, так і людини, у відношенні до християнства спостерігається велика розбіжність - від повного прийняття до абсолютного заперечення [4].

Дослідження показують, що релігійна віра сучасних українців має видимо поверховий, а радше демонстративний характер і зводиться лише до виконання формальних християнських вимог [1]. Інша частина громадян – атеїсти, які зовсім байдужі до релігії. Значна кількість громадян вагаються між вірою та безвір'ям. Вони визнають існування Бога, однак не завжди вірять в існування душі, гріха, Раю і пекла, ці поняття набувають у них не стільки релігійного, скільки морального забарвлення. Причому третина віруючих християн та шоста частина атеїстів одночасно визнають переселення душ, що суперечить християнському віровченню [1; 2].

Метою нашого дослідження є порівняльний аналіз релігійності у молодих віруючих християнської віри та атеїстів. Для її досягнення було проведено пілотажне емпіричне дослідження з використанням тесту для визначення структури індивідуальної релігійності Ю.В.Щербатих. Вибірку склали 20 осіб 19-25 років, 5 чоловічої статі й 15 – жіночої.

На основі опитування було визначено дві групи досліджуваних – ті, хто відносить себе до віруючих християн (10 осіб), та ті, хто вважає себе атеїстами (10 осіб). Для кожної з груп були визначені середні показники за шкалами релігійності:

1. «Ставлення до релігії як філософської концепції» – віруючі мають середній показник (6), атеїсти – занижений показник (3);
2. «Ставлення до магії» – віруючі мають середній показник (6), атеїсти – низький показник (2);
3. «Тенденція шукати в релігії підтримку і розраду» – віруючі мають підвищений показник (8), атеїсти – занижений показник (4);
4. «Зовнішні ознаки релігійності» – віруючі мають підвищений показник (7), атеїсти – занижений показник (3);

5. «Інтерес до загадкових і таємничих явищ, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання» – віруючі мають занижений показник (4), атеїсти – низький показник (2);

6. «Тенденція вірити в Творця і визнавати існування вищої сили, що створила світ» – віруючі мають підвищений показник (7), атеїсти – низький показник (2);

7. «Наявність релігійної самосвідомості» – віруючі мають підвищений показник (7), атеїсти – занижений показник (3);

8. «Ставлення до релігії як зразка моральних норм» – віруючі мають занижений показник (3), атеїсти – низький показник (1).

Отримані результати показують, що молоді віруючі християни бачать в релігії підтримку, розраду, що пов'язується з носінням релігійної символіки, поклонінням ікон, дотриманням релігійних обрядів, читанням молитов. Також релігія вчить їх вірити в творця і визнавати існування вищої сили, що створила світ. Та показує, що у віруючих християн є внутрішня потреба в релігійному віруванні. Іноді віруючі відносяться до релігії як до філософської концепції, тобто схильні до ідеалістичної філософії, вони не надто вірять магічним обрядам і забобонам, не проявляють цікавості до загадкових і таємничих явищ, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання, і не ставляться до релігії як зразка моральних норм поведінки.

Молоді невіруючі люди не схильні до ідеалістичної філософії, не вірять в магічні обряди, не шукають в релігії підтримки. Вони не пов'язують релігію з носінням релігійної символіки, поклонінням ікон, дотриманням релігійних обрядів, читанням молитов. Їм не цікаві загадкові і таємничі явища, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання. Невіруючі люди не вірять в творця і не визнають існування вищої сили, що створила світ. Також в них немає внутрішньої потреби в релігійному віруванні і вони не ставляться до релігії, як зразка моральних норм поведінки.

Таким чином, дослідження показало, що релігійність молодих віруючих християн за більшістю показників проявляється сильніше, ніж у невіруючих. Значні відмінності між християнами й атеїстами стосуються віри в Творця і визнання існування вищої сили, пошуків у релігії підтримки й розради, зовнішніх проявів релігійності, наявності релігійної самосвідомості, а також признання магії. Однак за деякими показниками – інтерес до загадкових і таємничих явищ, в сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання, та ставлення до релігії як зразка моральних норм, – різниці майже

немає. Досліджувані, як віруючі, так і невіруючі, не бачать у релігії джерела моральних норм і можливостей пізнання таємничих явищ.

Список використаних джерел

1. Лубський В. Релігієзнавство Навчальний посібник / К.: Вілбор, 2002.- 432 с.
2. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / За ред. С. Макеєва. — К.: Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. — 68 с.
3. Авторський тренінг професора Ю.В.Щербатих. Тест для визначення структури індивідуальної релігійності Ю.В.Щербатих. [Електронний ресурс] / Ю. В. Щербатих – Режим доступу до ресурсу: <http://www.no-stress.ru/testy/religiousness.html>
4. Пирог А. Трансформации христианских ценностей в современном украинском обществе / А. Пирог // Горизонты образования. - Севастополь, 2004. - №1. – С. 105-110. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/23296/>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВА ОСОБИСТОСТІ У СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ БАТЬКІВ

Катерина Герасименко

студентки 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.М. Тичина**

Права особистості – це правові можливості людини, які дозволяють їй існувати в світі. Вони притаманні кожній людині незалежно від будь-яких обмежень. Права особистості є у дитини від народження, але частково вони формуються і в процесі виховання.

Уявлення — це образи предметів чи явищ реальної дійсності, котрі в цей момент людина не сприймає [1, с.61].

О. В. Винославська зазначає, що психологічним механізмом уявлення є *асоціація* - тобто зв'язок близьких за змістом уявлень [2, с.168].

«В основі всякого уявлення завжди лежить відтворення минулих відчуттів і сприйняття. Для уявлення збудником є слово чи думка про предмет або явище. Слово чи думка викликає образ, оживляє збережені мозком сліди фізіологічних реакцій, які відповідають минулим процесам сприйняття. Таким чином, уявлення є, по суті, відтворюючим сприйняттям» - зазначає автор [1, с.61].

Образ формується на базі досвіду, який накопичила особистість.

Уявлення про особистісні права – це образи тих свобод і можливостей людини, що допомагають їй існувати та розвиватися в цивілізованому суспільстві.

Для дослідження було обрано метод асоціативного експерименту та суб'єктивного шкалювання. Дослідження було проведено протягом грудня-лютого 2016 – 2017 рр. у Житомирській загальноосвітній школі I-III ступенів № 30. Загальна вибірка склала 80 досліджуваних (40 підлітків віком 11-14 років та 40 батьків).

На основі порівняльного аналізу уявлень про права особистості у свідомості підлітків та батьків можна виділити такі спільні та відмінні моменти:

Як підлітки, так і для батьки мало уваги приділяють таким правам як: прояв співчуття, співпереживання, приєднання до емоцій один одного, оскільки категорія уявлень про психологічні права «Емпатія» є слабо представленою і у групі підлітків і у батьків. Ймовірно, що батьки думають, що підлітки – це вже не маленькі діти і вони не потребують настільки ніжного ставлення як діти дошкільного і молодшого шкільного віку.

Категорія «Прояв почуттів», яка включає саме право на демонстрацію почуттів є більш вираженою для обох груп досліджуваних. Тобто і підлітки і батьки визнають важливість задоволення потреби мати право показувати власні почуття, не стримувати їх у собі. Тобто усталене правило «чоловіки не плачуть», чи «до весілля заживе» яке часто практикується у сучасних українських сім'ях, насправді не відповідає уявленням про права особистості як з боку підлітків так і з боку батьків. У групі батьків до цієї категорії відносяться асоціації: гідність (2), любов (6), почуття (3), самотність (1), свобода почуттів (3), право на розкутість (1). У групі підлітків ця категорія включає такі асоціації: право на прояв власних почуттів (7), право знати про почуття інших до мене (2), право не принижувати (1).

Категорія «Права в сім'ї» відноситься до часто виражених в обох групах: 21,2% у групі підлітків і 27,1% у групі батьків. Для підлітків найбільш часто вживаними асоціаціями з цієї категорії є асоціації: повага (12), право на розуміння (3), право мати підтримку (6), право на відвідування навчальних закладів/секцій (3), право на життя (4) і рівність (4). Для вибірки батьків вживаними асоціаціями цієї категорії є: бути рівним (6), взаєморозуміння (7), гармонія в стосунках (5), підтримка (7), право на безпеку (5).

Відмінності в уявленнях про психологічні права особистості у свідомості підлітків та батьків проявляються в тому, що такі категорії уявлень як «Самостійність», «Прояв емоцій», «Вільне висловлення»,

«Соціальна активність» по – різному представлені у свідомості підлітків та батьків.

Категорія «Самостійність» у групі підлітків є мало вираженою, що може свідчити про те, що діти вважають себе ще недостатньо дорослими, неспроможними нести всю відповідальність за особисте життя. Для цієї групи досліджуваних вживаними асоціаціями є: право визначати самостійно своє майбутнє (2), право на відповідальність (1), терпіння (1), право мати секрети (1). У групі батьків дана категорія має досить виражений характер, причиною чого може бути те, що батьки довіряють своїм дітям та вважають, що вони спроможні вільно обирати те, що їм подобається та нести за це відповідальність. Для даної групи досліджуваних відносяться такі асоціації: вільність (9), право визначати самостійно своє майбутнє (1), право на особисте життя (6), право на відповідальність (4), самостійність (2), чесність до себе (2).

Категорія «Прояв емоцій» включає в себе саме виявлення, демонстрацію емоцій. Вона більш вираженою є у групі досліджуваних підлітків – 10,6%. Для них вживаними є наступні асоціації: право кричати (2), право любити (6), право на сміх (8), право на страх (1), право плакати (4). Мало вираженою дана категорія є у групі досліджуваних батьків – 4%. Вживані асоціації для цієї групи є такими: право на сум (1), право на радість (4), право на жаль (1).

Категорія «Вільне висловлення» має досить велику розбіжність вираженості у двох групах: 12,7% у групі підлітків та 23,7% у групі батьків. Ймовірно, це може свідчити про те, що батьки вважають, що їх діти можуть і повинні ділитись з ними думками, виражати їх. У разі розбіжностей думок, відстоювати власну думку, при необхідності змінювати її. В цій категорії для досліджуваної групи підлітків вираженими є асоціації: вираження думок (22), право заступатись за когось, коли інші вважають, що він не правий (1), право бути вислуханим (2), право говорити «ні» (1). Для групи батьків по даній категорії виражені такі асоціації: бути почутим (5), виражати свою точку зору (30), відстоювати думку (9), врахування думки (4), змінювати думку (3), має право на вибір (7), право бути вислуханим (1), право бути зрозумілим (2), право говорити «Не знаю» (4), право говорити «Ні» (4), свобода слова (1).

Категорія «Соціальна активність» більш вираженою є у групі підлітків – 13,7%, а у групі батьків незначною – 6,7%. Це може означати те, що для підлітків є значимим соціальне оточення, тобто його думка, оцінка, визнання, статус, тощо. Для досліджуваної групи підлітків виражені такі асоціації за даною категорією: вибір (3),

вимоги (1), винагорода (1), витримка (1), влада (1), гроші (2), зовнішність (3), можливості (3), оцінка поведінки (1), перебування у середовищі (1), право бути признаною суспільством (6), слава (1). До асоціацій по даній категорії для групи батьків характерні такі: виділятися з натовпу, а не бути таким як усі(2), винагорода (1), вміння вести діалог (3), критичне мислення (1), право на можливості (1), право на самореалізація (2), розсудливість (2), стосунки з оточуючими (1).

Виходячи з вищесказаного, можемо говорити про те, що покладена в основу дослідження гіпотеза про те, що існують відмінності в уявленнях про психологічні права особистості у свідомості підлітків та їх батьків, підтвердилась.

Список використаних джерел

1. Бедь В. В. Юридична психологія: Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. I переробл. — К.: МАУП, 2004. — 436 (див. Психічні процеси; правова соціалізація)
2. Психологія : Навчальний посібник / Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков В. Л., Апішева А.Ш., Васильєва О. С. - К.: Фірма "ІНКОС", 2005.- 351 с.
3. Оліфірович Н. І., Зінкевич-Куземкіна Т. А., Велента Т. Ф.. Психологія сімейних криз. - СПб.: Речь. - 360 с., 2006
4. Психодіагностика. Теорія и практика : учебник для бакалавров / под ред. М. К. Акимовой. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 631 с. — Серия : Бакалавр. Углубленный курс.
5. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. — 2-е изд., доп. — СПб.: Питер, 2005. — 480 с.: ил. — (Серия «Классический университетский учебник»).
6. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. — 208 с.
7. Паутова Л. А. Ассоциативный эксперимент. — С. 149-168.

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Марина Горохівська
студентка 25 групи
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:
асистент кафедри теоретичної
психології та психології розвитку
О.Г.Шмиглюк

Етнічним стереотипом являється сукупність уявлень етносу про якості, які є властивими для представників протилежних етнічних спільнот. Вони не існують у свідомості окремої людини, вони існують у групі людей, а також можуть бути позитивно чи негативно забарвленими. Етнічні стереотипи розпочинають формуватися ще у

ранньому дитинстві, коли у дитини ще на підсвідомому рівні формуються уявлення про існування етносів та їхню різноманітність.

У своїх роботах Т.Г Стефаненко виділяє два види етнічних стереотипів: аутостереотип та гетеростереотип. Перший складається із уявлень людей про самого себе та інших представників своєї національності. Другий складається з уявлень про людей інших національностей[1].

Як вже зазначалося раніше, етнічний стереотип найчастіше виникає не як результат власного досвіду спілкування індивіда, його практики, а як стан, що розділяється більшою частиною соціуму, в якому індивід проживає. Таким чином, позитивне або негативне ставлення ґрунтується на прийнятті традицій своєї соціальної групи.

Метою нашого дослідження було виявлення особливостей етнічних стереотипів у підлітковому віці. Вибірку склали 50 респондентів (чоловіки та жінки віком 15 до 16 років). Кожний досліджуваний оцінював характеристики різних етнічних груп, зокрема українців, поляків, росіян та канадців. Також вивчалися соціально-психологічні чинники формування етнічних стереотипів (батьки, друзі, вчителі/керівники та ЗМІ).

Особливості сприймання досліджуваними української етнічної групи

Отримані в ході дослідження дані піддавалися факторизації, що дало можливість виділити два фактори. Перший фактор «сумлінність» (говорить про формування у респондентів певного уявлення про якісне виконання обов'язків) описує 60,24 % дисперсії, Другий фактор «забезпеченість усім необхідним» (можливість розвиватися у суспільстві відповідно до його вимог) - 5,88 % дисперсії.

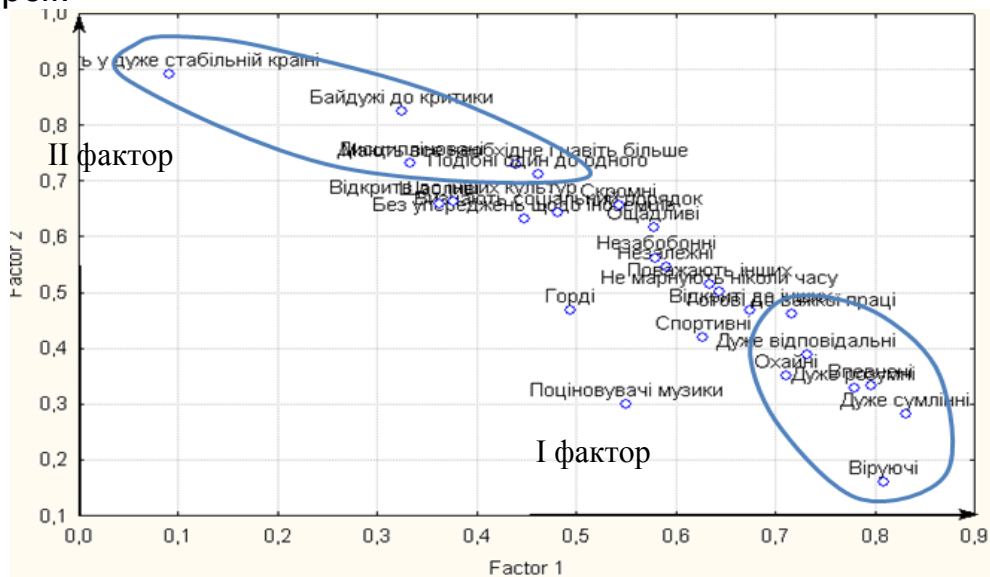

Рис.1. Особливості сприймання досліджуваними української етнічної групи

До першого фактору увійшли такі значимі конструкти як : віра (0,80), впевненість(0,79), відповідальність(0,73), сумлінність(0,83), освіченість (0,77), працьовитість (0,71), охайність(0,71) ; другий фактор вміщує такі конструкти як: байдужість до критики(0,82), забезпеченість усім необхідним (0,72), дисциплінованість (0,73), подібність один до одного(0,71).

Отже, у свідомості осіб підліткового віку представники власної етнічної групи представляються як сумлінні (говорить про те, що у респондентів формується уявлення про якісне виконання обов'язків), впевнені, відповідальні, освічені, охайні та працьовиті особи, які забезпечені усім необхідним (можливість розвиватися у суспільстві відповідно до його вимог), дисципліновані та подібні один до одного.

Особливості сприймання досліджуваними польської етнічної групи

Отримані в ході дослідження дані піддавалися факторизації, що дало можливість виділити два фактори: «щастя» описує 65,30 % дисперсії та «скромність» - 5,44 % дисперсії

До першого фактору увійшли такі значимі конструкти як: гордість (0,76), незалежність(0,74), віра(0,75), ощадливість(0,73), повага до інших(0,71), щастя (0,79), стабільність у країні(0,76); другий фактор вміщує такі конструкти як: музичні цінності (0,80), байдужість до критики (0,78), ощадливість у часі (0,77), сумлінність (0,75), достатня забезпеченість (0,76), охайність (0,72).

Отже, представники польської етнічної групи сприймаються як горді, незалежні, віруючі, ощадливі, щасливі, проживаючі у стабільній країні люди, які байдужі до критики, сумлінні та достатньо забезпечені.

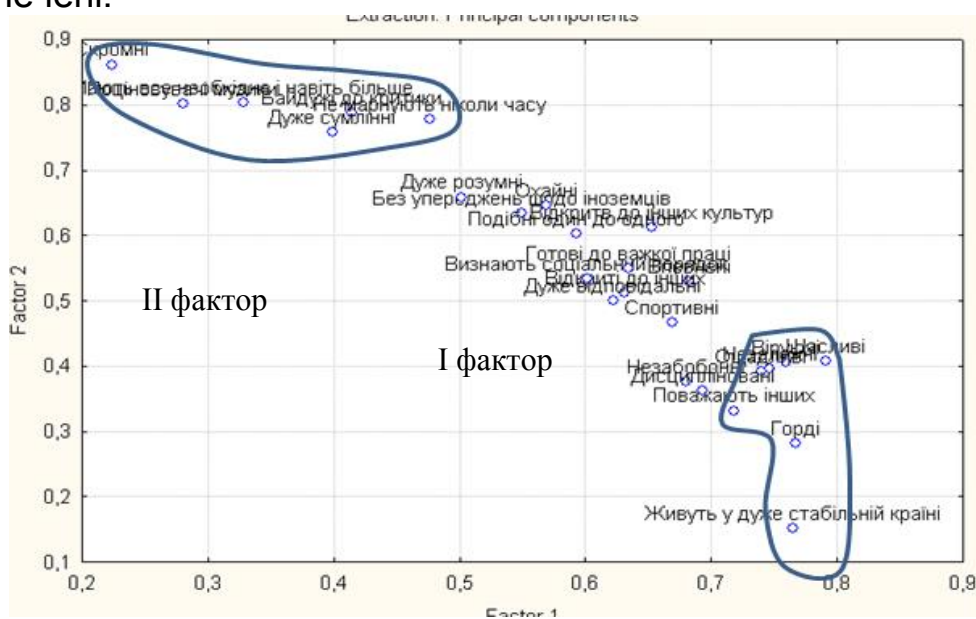

Рис.2. Особливості сприймання досліджуваними польської етнічної групи

Особливості сприймання досліджуваними канадійської етнічної групи

Отримані результати піддавалися факторному аналізу, що дозволило виділити два фактори. Перший фактор «стабільність у країні» описує 60,52 % дисперсії, Другий фактор «незабобонність» - 6,04% дисперсії.

До першого фактору увійшли такі значимі конструкти як: незалежність (0,74), музичні цінності(0,81), відповідальність(0,70), сумлінність(0,72), ощадливість у часі (0,75), освіченість (0,73), щастя (0,80), стабільність у країні (0.85); другий фактор вміщує такі конструкти як : незабобонність(0,84), без упереджень щодо іноземців (0,73), відкритість до інших (0,76), скромність (0,77), достатня забезпеченість (0,76), охайність (0,72).

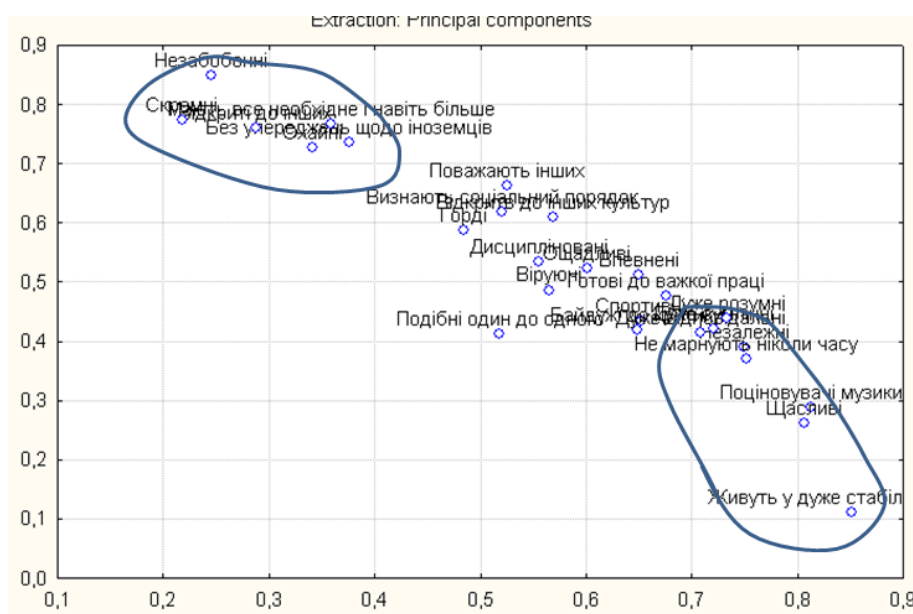

Рис.3. Особливості сприймання досліджуваними канадійської етнічної групи

Отримані дані свідчать про те, що досліджувані вважають канадійців незалежними, відповідальними, сумлінними, ощадливими у часі, освіченими, щасливими, скромними, достатньо забезпеченими, музичними, охайними людьми, які проживають у стабільній країні.

Особливості сприймання досліджуваними російської етнічної групи

Отримані результати піддавалися факторному аналізу, що дозволило виділити два фактори. Перший фактор «освідченість» описує 46,24 % дисперсії. Другий фактор «щастя» - 8,58 % дисперсії.

До першого фактору увійшли такі значимі конструктори як: незалежність(0,80), ощадливість(0,78), відкритість (0,85), відповідальність (0,83), бережність у часі(0,83), сумлінність (0,82), освідченість (0,86), визнання соціального порядку (0,74), відкритість до інших культур (0,76), повага до інших(0,84), готовність до праці(0,83), охайність (0,73); другий фактор вміщує такі конструктори як: подібність один до одного (0,81), щастя (0,91), стабільність у країні (0,85).

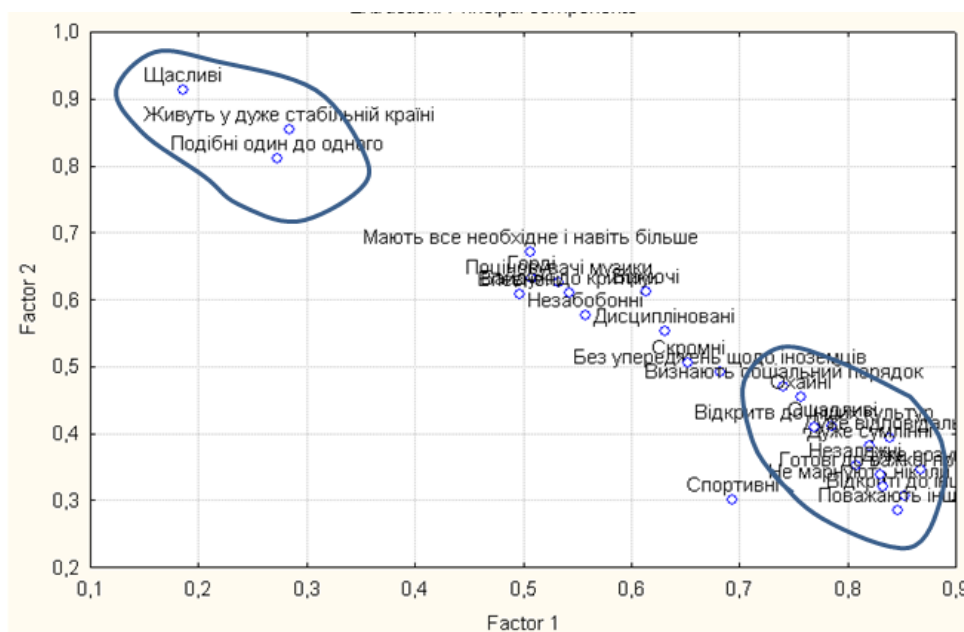

Рис.4 Факто Особливості сприймання досліджуваними канадійської етнічної групи

Отже, не дивлячись на ситуацію, яка існує в країні («російсько-українська війна»), досліджувані вважають росіян як таких, що незалежні, ощадливі, відповідальні, сумлінні, відкриті до інших культур, поважливі до інших, готові до тяжкої праці, охайні, щасливі, живуть у стабільній країні.

Також важливим етапом нашого дослідження було виявлення чинників, що впливають на формування етнічних стереотипів (табл.1.)

Як бачимо з отриманих даних, найбільш вагомим соціальним чинником, який впливає на думки досліджуваних щодо етнічно-культурних питань виявилися ЗМІ (66,5%), середній рівень впливу мають батьки (60,5%) друзі(61,5%) та вчителі (61,2%).

Таблиця 1.

Соціально-психологічні чинники формування етнічних стереотипів у підлітковому віці

Соціальні агенти	Загальні показники по досліджуваним (%)
Батьки	45,4%
Друзі	44,8%
Вчителі/керівники	78%
ЗМІ	70%
Рівень впливу думки оточуючих на досліджуваних	
Батьки	60,5%
Друзі	61,5%
Вчителі/керівники	61,2%
ЗМІ	66,5%

Таким чином, на основі якісного та кількісного аналізу результатів проведеного дослідження, ми можемо зробити наступні висновки:

В процесі взаємодії людини з оточуючим середовищем, під впливом інформації, яку вона отримує відбувається формування певної сталої думки щодо себе, свого місця у спільноті та щодо своєї та інших національностей/етнічних груп. Власне така позиція і визначає надалі спосіб взаємодії особи з оточуючим світом, особливості сприйняття етнічних груп та їх представників, що у психологічній науці визначається як етнічний стереотип.

Для стереотипу характерна ригідність, зміни можуть відбутися тільки в ході глобальних суспільних і соціальних процесів

Особи підліткового віку позитивно ставляться як до власного етносу так і до представників інших етнічних груп.

Для підліткового віку найзначимішим соціальним чинником у процесі формування етнічних стереотипів є засоби масової інформації

Список використаних джерел

1. Стефаненко Т. Г. Етнопсихология: практикум: Учебное пособие для студентов вузов / Т. Г. Стефаненко., 2006. – 201 с.
2. Шмиглюк О. Г. Дослідження проблеми етнічної самосвідомості у психології. Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук / О. Г. Шмиглюк. // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції.. – 2017. – С. 3.

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ ХУДОЖНІХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Дарина Гуріна

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **Н.О.Никончук**

Як відомо, шлях майбутнього художника починається з самого дитинства. Кожна дитина хоча б раз у житті бере до рук пензлика або олівця та намагається зробити свій перший штрих. Чи буде цей штрих вдалим – цілком залежить від самої дитини, а точніше, від її задатків та розвинутих на їх основі здібностей.

Під час малювання дитина осмислює власні дії та особистісні характеристики, які сприяють досягненню успіху в образотворчій діяльності. Ці процеси відбуваються завдяки рефлексії.

Великий внесок у вивчення проблеми розвитку рефлексії молодших школярів в учіннєвій діяльності зробили В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, В.І. Слободчиков, Г.А. Цукерман та інші автори. Питання розвитку рефлексії здібностей дітей висвітлене у роботах І.С. Загурської, О.Л. Музики, Н.О. Никончук [1, 2]. Недостатньо вивченими залишаються особливості розвитку рефлексії окремих видів здібностей.

Об'єкт нашого дослідження: рефлексія художніх здібностей.

Предмет дослідження: особливості рефлексії художніх здібностей у молодшому шкільному віці.

Мета дослідження: вивчити особливості рефлексії художніх здібностей молодших школярів, які відвідують художній гурток, та молодших школярів, які художній гурток не відвідують.

В основу дослідження було покладене таке припущення: молодші школярі, які відвідують художній гурток, мають вищий рівень розвитку рефлексії художніх здібностей, ніж ті учні, які такий гурток не відвідують:

- 1) в умінні «малювати» виокремлюють більшу кількість дій та операцій;
- 2) називають більшу кількість референтних осіб, які оцінюють художні здібності;
- 3) виокремлюють більшу кількість особистісних якостей, які допомагають досягнути успіху в умінні «малювати»;
- 4) вище оцінюють рівень значимості художніх здібностей.

Для дослідження рефлексії художніх здібностей учнів початкових класів було використано методику вивчення динаміки

здібностей (МВДЗ) О.Л. Музики [1], яка є адаптованою для різних вікових груп, у тому числі і для молодшого шкільного віку.

В нашому дослідженні взяли участь 8 четвертокласників, серед яких 4 школярі, які відвідують художній гурток, та 4 учні, які такий гурток не відвідують.

У ході дослідження було встановлено, що у молодших школярів, які відвідують художній гурток, середній показник рівня значимості уміння «малювати» становить 8,5 балів. Цей показник майже втричі вищий, ніж середній показник рівня значимості згаданого вміння у однолітків, які не відвідують художній гурток (3 бали). Отже, для досліджуваних першої групи малювання є цінною діяльністю.

Молодші школярі, які відвідують художній гурток, в умінні «малювати» загалом виокремили 18 дій та операцій, а учні початкових класів, які не відвідують гурток, – лише 6 складових. Отже, показник досліджуваних першої групи втричі вищий.

У структурі вміння «малювати» дітей, які відвідують художній гурток, представлені складові чотирьох груп: практичні дії і операції (6 одиниць), розумові дії (7), перцептивні дії (2) та стратегії (3). У однолітків, які не відвідують художній гурток, структура згаданого вміння простіша і містить складові трьох груп: практичні дії і операції (6 одиниць), розумові дії (1) та стратегії (2). Співвідношення різних складових у відповідях дітей свідчить про те, що у досліджуваних першої групи в образотворчій діяльності домінують розумові і практичні дії, а в досліджуваних другої групи – лише практичні дії.

Молодші школярі, які відвідують художній гурток, і учні, які такий гурток не відвідують, у ході дослідження виокремили однакову кількість референтних осіб, що поцінують художні здібності, та виділили однакову кількість особистісних якостей, які допомагають їм досягнути успіху в умінні «малювати».

Отже, наша гіпотеза підтвердилася частково. Учні початкових класів, які відвідують художній гурток, мають вищий рівень розвитку рефлексії художніх здібностей, ніж їх однолітки, які такий гурток не відвідують: в умінні «малювати» виокремлюють більшу кількість дій та операцій та вище оцінюють рівень значимості художніх здібностей.

Список використаних джерел:

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
2. Музика О.Л. Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки». – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 34 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Катерина Демчук

студентка 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Навчальна діяльність є провідною діяльністю протягом періоду становлення та самовизначення особистості. Вона, як і будь-яка інша діяльність, активується та спрямовується мотивацією, яка є найважливішою її складовою. Саме від мотивації залежить переважна частина успіхів в навчанні.

Багаточисленні теорії мотивації почали з'являтися ще у працях стародавніх філософів. В наш час таких теорій нараховується близько п'ятдесяти. В зарубіжній психології вивченням мотивації діяльності людини займалися Д. Аткинсон, Г. Келлі, Д. Макклелланд, А. Маслоу, Р. Мей, Ю. Роттер, К. Роджерс, Г. Хекхаузен та ін. У вітчизняній психології загальнотеоретичні положення навчальної мотивації розроблені у працях В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, Г.С. Костюка, С.Л. Рубінштейна та ін. Мотив навчання – це спрямованість учня на різні аспекти навчальної діяльності. Наприклад, якщо активність школяра орієнтовна на роботу із самим об'єктом, що вивчається (лінгвістичним, математичним, біологічним), то найчастіше можна говорити про різні види пізнавальних мотивів. Якщо активність учня спрямована на спілкування з людьми, тут має місце соціальний мотив навчання [7].

Нами було описано декілька методик, які можуть використовуватись для дослідження мотиваційної сфери школярів. Проте найповнішу та більш точну картину мотиваційної сфери та окремих її компонентів надає методика В.А. Семиченко «Опитувальник на виявлення мотиваційної структури навчальної діяльності учня».

Теоретичний аналіз проблеми та результати емпіричного дослідження показали, що підлітки прагнуть розвивати свої вміння та навички, отримати авторитет з боку вчителів та однолітків. Саме це обумовлює появу професійно-ціннісних мотивів. Спілкування з однолітками та їх думка є вирішальною для підлітків. Воно охоплює всі сфери діяльності та спонукає до активності. У ранньому юнацькому віці значної ролі набуває рефлексія власних здібностей. Саморозвиток визначає їх поведінку та діяльність, оскільки завдяки цьому вони можуть зайняти певну соціальну позицію в класі та заслужити авторитет.

Виявлено, що підлітки більш мотивовані в системі навчальної діяльності, ніж старшокласники. Ймовірно, це пов'язано з особистим ставленням до навчання та надання йому більшої чи меншої значимості в майбутньому. Аналіз результатів дослідження навчальної мотивації показав, що у підлітковому віці переважаючими мотивами є соціально-ціннісні (13%), навчально-пізнавальні (13%), професійно-ціннісні (13%), позиційні (13%), комунікативні мотиви (13%) та мотиви самовиховання (13%). У ранньому юнацькому віці переважаючими виявилися позиційні мотиви (14%) та мотиви самовиховання (14%). Зокрема, базові мотиви підлітків обумовлюються прагненням до навчання, встановленням та підтримкою соціальних контактів, вибором професії, а старшокласників – бажанням зайняти певне місце у соціумі та активною діяльністю, спрямованою на оволодіння новими вміннями та навичками.

Факторний аналіз розподілу мотивів показав, що підлітки сприймають як близькі між собою такі мотиви: позиційні та самовиховання ($r=0,73$), соціально-ціннісні та утилітарні ($r=0,69$), мотиви самовиховання та комунікативні ($r=0,63$), соціально-ціннісні та професійно-ціннісні. Виявлено також низький зв'язок між окремими групами мотивів. Наприклад, утилітарні та ситуаційні мотиви корелюють на рівні $r=0,23$. Це можна пояснити тим, що стиль спілкування не залежить від випадкових обставин. Ситуаційні мотиви та мотиви самовиховання корелюють на рівні $r=0,18$. Це означає, що випадкові обставини не визначають активну та цілеспрямовану діяльність учнів. Низьку кореляцію мають комунікативні та професійно-ціннісні мотиви ($r=0,16$). На думку підлітків, рівень спілкування не визначає професійний розвиток. Навчально-пізнавальні мотиви та самовиховання мають слабку обернену залежність ($r=-0,19$), тобто внутрішні прагнення підлітків до самовдосконалення ніяк не впливають на успішність навчання в школі.

У групі досліджуваних старшокласників близькими між собою виявилися комунікативні та позиційні мотиви ($r=0,75$), соціально-ціннісні та професійно-ціннісні ($r=0,62$). Між деякими групами мотивів виявлено низьку кореляцію. Наприклад, комунікативні та утилітарні мотиви корелюють на рівні $r=0,12$. Тобто, рівень спілкування не визначає його стиль. Навчально-пізнавальні та утилітарні корелюють на рівні $r=0,15$. На думку старшокласників, прагнення до навчання не впливає на стиль спілкування. Ситуаційні та професійно-ціннісні мотиви мають слабку залежність ($r=0,18$). Це означає, що випадкові обставини не впливають на професійний

вибір та кар'єрний ріст. Варто зазначити, що виявлено протиставлення окремих груп мотивів. Наприклад, мотиви самовиховання та ситуаційні корелюють на рівні $r=-0,09$. Тобто, випадкові обставини не впливають на цілеспрямовану, активну діяльність старшокласників. Слабку обернену залежність мають мотиви самовиховання та утилітарні ($r=-0,04$). Це означає, що стиль спілкування не впливає на прагнення до оволодіння нових знань. Ситуаційні та навчально-пізнавальні мотиви корелюють на рівні $r=-0,19$. Старшокласники вважають, що рівень навчання в школі не залежить від випадкових обставин. Варто зазначити, що у старшокласників соціально-ціннісні, професійно-ціннісні, позиційні та комунікативні мотиви мають негативну валентність, що вказує на їх антизначимість у системі навчальної мотивації. Це вказує на те, що ці мотиви не є визначальними у діяльності та активності юнаків. Відокремленість навчально-пізнавального мотиву від інших в системі навчальної мотивації свідчить про те, що на цей момент визначальним є намагання старшокласників досягти певного рівня розвитку в учінні, в основі якої лежать здобуті знання, уміння та навички.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому, більш ретельному вивченні причин, які впливають на навчальну мотивацію та порівняння факторів, які відрізняють рівень навчальної мотивації у підлітковому та ранньому юнацькому віці.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: уч. пособие для студентов вузов/ Г.С. Абрамова. – 4-е изд. – М.: Академический Проект, 2003. – 704 с.
2. Божович Л.І. Мотивація поведінки дітей та підлітків/ Л.І. Божович. – М. : Книга, 1992. – 120 с.
3. Эльконин Д.Б. Психологические вопросы формирования учебной деятельности. Вопросы психологии обучения и воспитания/ Под ред. Г.С.Костюка. – М., 1971.
4. Загурська І.С. Тренінг як форма психологічної допомоги у подоланні ситуативної тривожності старшокласників / Інна Станіславівна Загурська, Наталія Олександрівна Никончук // Наука і освіта. – 2016. – № 5. – С.90-93.
5. Ильин Е.П. Мотивы человека: теория и методы изучения/ Е.П. Ильин. – К.: Вища школа, 2007. – 292 с.
6. Леонтьев Д. А. Современная психология мотивации. Сборник. – Смысл, 2002. – С. 29-37.
7. Маркова А. К. Проблемы формирования мотивационной учебной деятельности. – К., 1989.

УЯВЛЕННЯ ПРО ХРИСТІАНСТВО У ЛЮДЕЙ ДОРОСЛОГО ВІКУ

Катерина Демчук

студентка 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат філософських наук,
доцент **Г.В. Пирог**

В Україні значне місце посідає релігійність. Вплив релігії на формування української культури й духовності був вельми значним. В силу історичних причин, а саме панування чужих народів протягом сотень років над українськими землями, на теренах України виникло декілька релігійних напрямків. Географічне розташування України призвело до зустрічі мусульманського Сходу і християнського Заходу, східного православ'я та західного католицизму. Тому на даний час Україна є багатонаціональною і полірелігійною державою. Актуалізація релігійної та національної свідомості являється значним фактором соціальної динаміки.

Метою нашого дослідження є вивчення уявлень про християнство у людей дорослого віку. Для її досягнення було проведено теоретичний аналіз проблеми та пілотажне емпіричне дослідження, а саме асоціативний експеримент.

Християнство – один з напрямків єдинобожжя, який поряд з ісламом та буддизмом входить до числа 3-х світових релігій. Характерною особливістю християнства є віра в Ісуса Христа як втілення і прояв Бога заради спасіння всього людства. На особистісному рівні християнська віра відіграє важливу роль у поясненні світобудови, емоційному сприйнятті дійсності і поведінці віруючих [3].

Процес, в ході якого індивід зараховує себе до певної релігії і віросповідання, називається «релігійна ідентифікація» [2]. У наш час природне прагнення до рідного коріння, етнічна та релігійна ідентифікація приймають часом різкі і негативні форми, супроводжуються нетерпимістю по відношенню до представників інших етносів, носіїв іншої культури та інших віросповідань.

Релігійну ідентифікацію можна розглядати в двох аспектах:

- 1) як теоретичний конструкт, спосіб репрезентації і ідеалізації об'єкта дослідження (релігійної групи або одиничного її представника);
- 2) як поняття, близьке поняттю «самосвідомість» [2].

У першому випадку релігійна ідентичність – це вираз сучасного зрізу соціального буття конфесій через співвіднесення представників цих релігійних поглядів із собі подібними і іншим світом. У другому –

це самоототожнення індивіда з тієї чи іншої релігійної приналежності через усвідомлення того, що він розділяє віровчення, культ і організаційні форми цієї конфесії.

Емпіричне дослідження уявлень про християнство у людей дорослого віку проводилось у формі асоціативного експерименту, досліджуваним було запропоновано написати асоціації на слово «християнство». Вибірку склали 20 осіб віком від 40 до 45 років, із них 9 чоловічої статі, 11 - жіночої. Всі досліджувані вважають себе християнами.

В результаті проведення експерименту ми отримали 97 асоціацій на слово-стимул «християнство». Найбільш повторюваними асоціаціями були: віра (16 повторів), церква (12 повторів), Бог (11 повторів). Найбільшу кількість має асоціація «віра», тобто досліджувані вважають, що вона найбільш стосується слова-стимула «християнство».

Усі асоціації були об'єднані у відповідні категорії: ставлення (33 асоціації), представники (20 асоціацій), символи (18 асоціацій), загальні поняття (10 асоціацій), обряди (8 асоціацій), свята та територіальні особливості (3 асоціації), культові споруди (2 асоціації). Результати кількісного та процентного складу категорій із врахуванням частот асоціацій представлені на рис. 1.

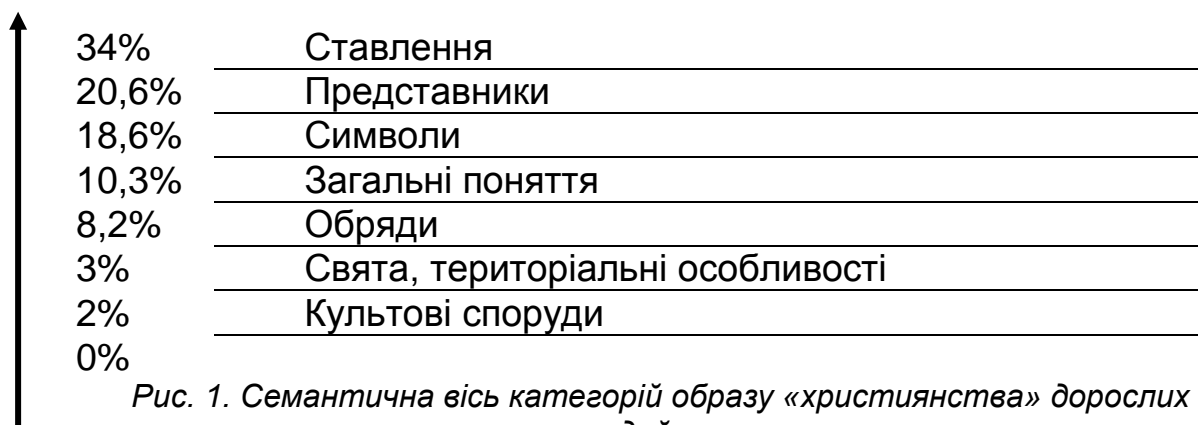

Рис. 1. Семантична вісь категорій образу «християнства» дорослих людей

Отримані дані показують, що найбільш значимою категорією для досліджуваних є «ставлення». До неї входять такі асоціації, як віра, сила, допомога, надія, благодать, святість, доброта, вірність, відданість, повага, любов, терпіння, підтримка, вплив, покарання, бідність, обдурювання, обман, необхідність, стримування себе, брехня, неясність, штунда, світло, праця, вчинки, головне, життя, стимул, тематика, ціль всього життя, молодіжка, нав'язливість.

Також значними категоріями є «представники», що включають асоціації «Содом і Гоморра, Адам і Єва, Ной, Іуда, Ісус, люди,

священик, Бог, євреї, 12 апостолів, Христос, Трійця, Богородиця, пастир, тамплієри, віруючий, Псалом, людина, Дух, пророки», та «символи», що включають такі асоціації, як «молитва, ікона, хрестик, Біблія, заповідь, потоп, рай, пекло, хрести, неділя, пісні, довгі юбки, заборони, табір, символ, гріх, жертва, смерть». Найменш значимою категорією є «культові споруди», яка включає в себе асоціації «храм», «церква».

Таким чином, християнство у людей дорослого віку асоціюється з почуттями та відношенням до оточення, а також з християнськими віровченням та символікою. Це показує, що для даної категорії віруючих найбільш значущим у християнстві є її емоційна складова. Перспективи подальшого дослідження вбачаються у детальнішому, більш ретельному вивченні образу «християнства» у соціумі.

Список використаних джерел:

1. Москалець В.П. Психологія релігії / В.П. Москалець. – К.: «Академвидав», 2004. – 240 с.
2. Москалець В.П. Психологія особистості / В.П. Москалець. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 414 с.
3. Пирог Г. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект) / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2006.– Вип. 39. – С. 93-102. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43793>.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ СПІЛКУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Дарія Дорошенко
студентка 6 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **І. М. Тичина**

Залежно від домінуючої стратегії спілкування існують своєрідні особливості переживання самотності у юнацькому віці, коли дана проблема стає особливо значимою. Часта зміна соціальної ситуації розвитку, труднощі адаптації в новому соціальному оточенні, труднощі у встановленні бажаних емоційних стосунків з протилежною статтю та з іншими значимими людьми, відсутність необхідного рівня розвитку навичок міжособистісної взаємодії та

спілкування є основними факторами, які викликають почуття самотності у юнаків [1].

Самотність є комплексним почуттям, на формування якого впливає ряд різноманітних факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних. Такі суб'єктивні фактори як: відсутність коханої людини, близьких друзів, відчуженість через нерозуміння з боку оточуючих, усамітненість, – є визначальними у формуванні почуття самотності. А отже, в такому випадку, рівень переживання почуття самотності в юнацькому віці визначає специфіку ставлення до оточуючих. Також найбільш розповсюдженою причиною виникнення самотності у юнацькому віці є особистісні особливості юнаків, насамперед занижена самооцінка [2].

У межах нашого дослідження, стратегії спілкування – це загальна схема дій або загальний план досягнення конкретної мети у міжособистісній взаємодії. Зважаючи на це ми виділяємо пасивну, агресивну та асертивну стратегію спілкування.

Оскільки агресивна поведінка – це поведінка, яка демонструє вторгнення на особисту територію іншого, нехтування чужими правами, а пасивна поведінка є поведінкою, що призводить до обмеження своїх власних інтересів і прав, то лише асертивна поведінка є поведінкою, що включає вміння виражати почуття, думки та переконання відкрито, чесно, не порушуючи прав інших людей. Отже, ми можемо чітко визначити, що агресивна та пасивна стратегії спілкування є деструктивними, а асертивна стратегія спілкування – конструктивною формою взаємодії [3].

Список використаної літератури:

1. Виноградна О. В. Психологічні особливості феномену самотності в юнацькому віці / Виноградна О. В., Гриб І. А. // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 11. – С. 5–9.
2. Лашук В. Г. Психологічні особливості переживання самотності в юнацькому віці: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 /Лашук В.Г. – К., – 2010. – 184 с.
3. Подоляк Н.М. Психологічні особливості асертивності / Н.М. Подоляк // Наука і освіта. – 2010. – №9. – С. 108–111.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ТРИВОЖНОСТІ З ФОРМАМИ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Юлія Жигун

студентка 5 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Останнім часом тема тривожності та агресії стала особливо популярною не тільки в засобах масової інформації, а й як тема психологічних досліджень. Це пов'язано зі збільшенням випадків публічного прояву агресивної поведінки серед молоді, однак не тільки в повсякденній свідомості, але й у професійних колах.

Ю.Л. Ханін відзначає, що тривога це ніби реакція на різні стресори, яка характеризується різною інтенсивністю і мінливістю, наявністю усвідомлюваних переживань напруженості, занепокоєння, і супроводжується вираженою активізацією автономної нервової системи [2]. Ч. Спілбергер зазначав, що незважаючи на смислову відмінність, категорію «тривога» багато дослідників вживають у двох значеннях, які, незважаючи на взаємозв'язок, у понятійному відношенні абсолютно різні. Це розуміння тривоги, як властивості особистості і як психічного стану [2]. А. Басс визначав агресію як будь-яку поведінку, що містить погрозу або наносить збиток іншим. А. Басс поділив поняття агресивності й ворожості й визначив ворожість як реакцію, що розвиває негативні почуття й негативні оцінки людей і подій [1; 3].

Дослідження взаємозв'язку самооцінки тривожності та форм прояву агресії в період ранньої дорослості проводилося з використанням методики вивчення самооцінки тривожності Ч. Спілбергера - Ю. Ханіна та методики вивчення форм прояву агресії А. Басса-А. Дарки. Загальна вибірка склала 55 осіб (30 осіб – студентів Житомирського державного університету ім. І.Франка та 25 осіб – студентів Житомирського державного інституту культури і мистецтв).

За результатами теоретичного аналізу проблеми та результатів емпіричного взаємозв'язку самооцінки тривожності та форм прояву агресії в період ранньої дорослості можна зробити такі висновки:

1.3 аналізу ситуативної та особистісної тривожності можна зробити висновок про те, що на фоні приблизно однакових показників особистісної тривожності, яка характеризує стійку схильність сприймати велику кількість ситуацій як загрозливих, реагувати на такі ситуації станом тривоги, студенти інституту

культури проявляють більшу імпульсивність та спонтанність агресивної поведінки, тоді як студенти гуманітарних вузів є більш помірковані, зважаючи на аналіз показників ситуативної тривожності. Також, розбіжність у рівні прояву реактивної тривожності свідчать ще й про більшу здатність студентів-гуманітаріїв адаптуватися до нових умов, без особливих проявів агресивної поведінки.

2. Дослідження форм прояву агресії показало, що у студентів, що навчаються на гуманітарних спеціальностях, основною формою прояву агресивної поведінки є почуття провини, для більшості з них характерним є внутрішнє переконання в тому, що вони погані люди, для яких властиве зло. Досліджувані, що склали цей відсоток, відчують постійні муки совісті за схильність до негативних проявів у поведінці. Для студентів, які навчаються в інституті культури, більш притаманна вербальна агресія. Це виражається в тому, що досліджувані можуть проявляти своє невдоволення діями інших, як через форму вираження почуттів, наприклад, крики, так і через зміст їх вираження: прокльони та погрози. Спільним для обох груп досліджуваних є те, що у дуже незначного відсотка студентів домінуючою формою агресії є образа. Тобто для студентів, які прийняли участь у дослідженні, не притаманне відчуття заздрості та ненависті до інших людей за реальні чи вигадані вчинки і ситуації.

3. Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язку самооцінки тривожності та форм прояву агресії у період ранньої дорослості показав відсутність сильного кореляційного зв'язку між досліджуваними явищами. На рівні психологічної інтерпретації це свідчить про те, що на рівень прояву тривожності визначальною мірою не впливає спосіб вираження агресії. Серед причин виникнення агресії, окрім тривожності, можуть бути коло і стиль спілкування, спосіб життя досліджуваних тощо. Виключенням став помірний взаємозв'язок між ситуативною тривожністю та індексом ворожості ($r=0,51$) у вибірці, яку склали студенти інституту культури.

Список використаних джерел

1. Диагностика состояния агрессии (опросник Басса-Дарки) / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. Дерманова И.Б. – СПб., 2002. С.80-84.
2. Ханин Ю.Л., Спилбергер Ч.Д. Краткое руководство к применению шкалы реактивной и личностной тревожности / Ю.Л. Ханин. – Л.: 1976. – 127 с.
3. Buss A., Durkee A. / Journal of Consulting Psychology, Vol 21(4), Aug 1987, 343-349.

ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Олена Заєць

студентка 6 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат медичних наук,
кафедра практичної психології
та психотерапії **А.В. Шаюк**

На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується бурхливими соціально-економічними перетвореннями, люди часто переживають підвищений рівень тривожності. Ця проблема є цікавою для представників різноманітних галузей знань. Увага до цієї проблеми обумовлена значним впливом високого рівня тривожності на різні аспекти розвитку особистості: фізичне та психічне здоров'я, емоційну сферу і спілкування, навчальну діяльність. Високий рівень тривожності ускладнює інтелектуальну діяльність у психічно напружених ситуаціях, знижує рівень розумової працездатності, є однією з причин неуспішності студента-психолога в соціальному середовищі. У сучасних студентів-психологів високий рівень тривожності є індикатором дисбалансу внутрішньої природи людини та навколишнього світу. Тривожність як своєрідний емоційний стан по-різному відображається на життєдіяльності студента-психолога, його професійній підготовці. Істотний вплив на професійну підготовку студентів-психологів здійснюють психічні стани особистості. Негативні (астенічні) психічні стани (тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність) можуть значно знижувати рівень професійної підготовки, вони дестабілізують діяльність, призводять до дисгармоній особистісного розвитку, є вагомим фактором невротизації, можуть перетворитись у стійкі властивості особистості, призводити до соціальної дезадаптації.

Термін «тривожність» розглядається у якості стійкої характеристики особистості, як її властивість, що відображає потенційну схильність розцінювати різні ситуації як погрозливі; для визначення здатності індивіда відчувати стан тривоги. Розрізняють тривожність як емоційний стан і як стійку властивість, рису особистості або темпераменту [2, с.173]. Показниками високого рівня тривожності студентів-психологів є: дисгармонійність у розвитку «Я», конфліктний характер відносин зі значущими дорослими, неокреслене майбутнє, професійне самовизначення. Зазначається, що тривожність може проявлятися у вигляді заниженої самооцінки, нерішучості, невпевненості у собі [3, с.285]. Часто підвищена

емоційна напруженість супроводжується страхами, занепокоєнням, побоюваннями і переростає в стійкий стан тривожності.

Серед психологічних чинників тривожності у студентському віці розглядаються внутрішні конфлікти, в основі яких – невірні уявлення про власне «Я»; неадекватний рівень домагань, передчуття об'єктивних труднощів, успіхи-невдачі в професійній підготовці, міжособистісна взаємодія. Окрім того, на рівень тривожності в процесі професійної підготовки впливає емоційне ставлення до професії, поінформованість про професію, здатність планувати і приймати рішення [1].

Аналіз досліджень різних авторів дозволив розглядати прояви студентської тривожності, з одного боку, як вроджену психодинамічну характеристику, з іншого - як умову і результат соціалізації. Іншими словами, чинники формування тривожності криються як в природних, генетичних факторах психіки людини, так і в соціальних, які розкриваються в процесі соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Готовность к выбору профессии [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: s147e574a28b8277c.jimcontent.com
2. Мей Р. Короткий виклад і синтез теорій тривожності / Р. Мей, В. Астапова. – Питер: СПб, 2001. – 221с.
3. Психологічні умови особистісного і професійного розвитку студентів [Електронний ресурс] // Refotext. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.refotext.com/referat-text-8171-3.html>.

МОТИВАЦІЯ ДОТРИМАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДІВ В ЮНАЦЬКОМУ ТА ЗРІЛОМУ ВІЦІ

**Богдана Зарицька,
Каріна Котлярська**
студентки 4 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент **Г.В. Пирог**

Релігійні свята і обряди – важлива складова релігійного культу, спосіб інтелектуального та емоційно-психологічного впливу на віруючих, засіб формування релігійних стереотипів у їхній свідомості й поведінці [1]. З первісних часів обряди та звичаї мали для людей чудодійну силу та надавали впевненості у завтрашньому дні. В умовах історичного розвитку релігійні, зокрема християнські, обряди набули свого поширення та диференціації [3].

Серед найбільш значимих християнських обрядів виокремлюють соборування, сповідь, причастя, миропомазання, богослужіння, шлюб. Кожен з них несе для віруючих сакральність, глибокий сенс та емоційне піднесення [2]. Віра в цілющу силу та прямий контакт з Богом дає можливість людині відчувати духовну підтримку та умиротворення, що є досить важливим для збереження гармонії в собі та в взаємодії з іншими [4]. Варто зазначити, що дотримання релігійних обрядів залежить від типу релігійної орієнтації людини, яка включає мотивацію та інтерес до церемонії таїнства.

Метою нашого дослідження є порівняльний аналіз мотивації дотримання релігійних обрядів у віруючих юнацького та зрілого віку. Для її досягнення було проведено пілотажне емпіричне дослідження з використанням методики Г. Олпорта, Д. Росса «Шкала релігійної орієнтації» та методу інтерв'ю. Інтерв'ю включало 8 питань, спрямованих на визначення того, чому досліджувані дотримуються релігійних обрядів. Вибірку склали 10 осіб юнацького віку (19-23 роки) та 10 осіб зрілого віку (35 – 40 років).

Результати дослідження за методикою Г. Олпорта, Д. Росса «Шкала релігійної орієнтації» відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Релігійна орієнтація осіб юнацького та зрілого віку

Групи досліджуваних	Середній показник кількості балів за шкалами	
	Зовнішня релігійна орієнтація	Внутрішня релігійна орієнтація
Юнацького віку (19-23 роки)	31	24
Зрілого віку (35-40 років)	36	22

Отримані результати доводять, що досліджувані віком 19-23 років мають домінуючий зовнішній тип релігійної орієнтації. Це зумовлює нерегулярні відвідування церкви, храмів та інших святих місць, потребу у спілкуванні з сім'єю, а не лише у духовному зціленні. Проведене інтерв'ю з групою досліджуваних юнацького віку показало, що основними мотивами дотримання релігійних обрядів є сімейні традиції, можливість відчувати єдність та цілісність з близькими, яскраві емоції та відчуття піднесеності. Дотримання релігійних обрядів для них асоціюється зі святом, урізноманітнює та нівелює відчуття буденності.

Досліджувані віком 35-40 років також мають зовнішній тип релігійної орієнтації, для них актуальні потреба в захисті від навколишнього світу, дотримання релігійних обрядів з метою ізоляції від деструктивного впливу соціального оточення та отримання можливості більше часу проводити з родиною. Під час інтерв'ю

досліджувані зрілого віку стверджували, що інтерес дотримання релігійних обрядів полягає у духовному зростанні, умиротворенні, шанобливому ставленні до предків та поваги до релігійних цінностей. Крім того, обізнаність та поінформованість в основах християнської етики дає можливість оперувати та користуватися деякими релігійними поняттями у реальному житті.

Отже, результати дослідження демонструють, що досліджувані юнацького та зрілого віку мають домінуючий зовнішній тип релігійної орієнтації. Мотивація дотримання релігійних обрядів пов'язана з потребами в захисті та частішому спілкуванні з родиною, з повагою до традицій і дотриманням християнської етики. Проте, досліджувані віком 35-40 років мали інтерес до духовного зростання та відчували потребу у саморефлексії та прощенні за скоєні гріхи, що свідчить про вищий прояв мотивації дотримання релігійних обрядів, ніж у досліджуваних віком 19-23 роки.

Список використаних джерел

1. Гаєвська Т.І. Обряд як соціокультурний феномен // Питання культурології: Збірник наукових статей. Вип. 20 / Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2004. – С. 26-30.
2. Климець Ю.Д. Купальська обрядовість на Україні. – К.: "Наукова думка", 1992. – 221 с.
3. Пирог А. Трансформации христианских ценностей в современном украинском обществе / А. Пирог // Горизонты образования. - Севастополь, 2004. - №1. – С. 105-110.
4. Пирог Г. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект) / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2006.– Вип. 39. – С. 93-102.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ

Людмила Котлова

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теоретичної
психології та психології розвитку

Валентина Ковтун

студентка 6 курсу,
соціально-психологічного
факультету

Сьогодні варто замислитися над тим, як вберегти себе та своє психологічне здоров'я від негативних впливів. Дослідження позитивного функціонування людини є визначальною рисою сучасної психології. Поняття психологічного благополуччя

якнайкраще дозволяє охарактеризувати позитивне функціонування людини. Психологічне благополуччя включає в себе велику кількість факторів, таких як: соціальні(сімейний стан та зв'язки з оточуючими), матеріальні (матеріальне забезпечення), особистісні (самоприйняття) тощо [3].

Кожна вікова група має свої більшою або меншою мірою виражені конструкти, які відповідають за їх психологічне благополуччя.

Проблемою психологічного благополуччя вчені активно почали займатися з 60-х років ХХ століття. В цей період сформувалися два погляди на розуміння даного поняття: гедоністичний та евдемоністичний. Основа гедоністичних підходів полягає в суб'єктивізмі. На перше місце, згідно гедоністичних поглядів, виступають переживання самої людини, її оцінка власного стану, ставлення до оточення. Теоретичну основу гедоністичного підходу було закладено американським психологом Н. Бредбурном. Структура психологічного благополуччя, відповідно до його моделі, являє собою баланс двох видів афектів – позитивного і негативного. Перший пов'язаний з життєвими подіями, які несуть в собі радість і щастя, тобто позитивні емоції і переживання. Другий несе в собі всі негативні емоції, такі як образи, розчарування, страх тощо. Тому відповідно до його теорії показником психологічного благополуччя є різниця між двома даними факторами – позитивним і негативним[2].

Послідовником Н.Бредбурна був Е.Дінер, який також був прихильником гедоністичного підходу дослідження психологічного благополуччя. Він ввів поняття «суб'єктивне благополуччя», яке виділялось ним як один із компонентів саме психологічного благополуччя. Тобто в даному випадку виділяються три складові: задоволення, прийняття емоцій і неприйняття емоцій.

Евдемоністичний підхід базується на розумінні психологічного благополуччя як результату розвитку і саморозвитку особистості. Особистість, перетворюючи себе, перетворює навколишній світ і в такий спосіб досягає внутрішньої гармонії (Карен Ріфф). Вона зазначала, що не всі дії, які несуть в собі позитив та гарні емоції, сприяють задоволенню особи, прямо пов'язані з психологічним благополуччям. В структуру психологічного благополуччя К.Ріфф виділила шість компонентів: самоприйняття, позитивні відносини з оточуючими, автономія, особистісне зростання, керування навколишнім середовищем, наявність цілей в житті.

Окремої уваги заслуговує аналіз феномену психологічного благополуччя представлений у роботах вітчизняних дослідників П.П. Фесенка та Т.Д.Шевеленкової [3]. Учені доводять, що поняття

психологічного благополуччя є складним цілісним переживанням, що виражається у суб'єктивному відчутті щастя, задоволеності собою й особистим життям, а також пов'язане з базовими людськими цінностями та потребами.

Підлітковий вік є періодом самоствердження, психологічні реакції цього періоду виникають при взаємодії з навколишнім середовищем і нерідко формують характерну поведінку[1].

Юність, на думку В.І. Слободчикова, - завершальна стадія персоналізації. Самовизначення, як особистісне, так і професійне, - характерна риса юнацтва. Емоційність даного вікового етапу проявляється в особливостях переживань з приводу власних можливостей, здібностей і особистісних якостей[1].

Дорослість є найменш вивченим періодом онтогенезу, для якого характерні найвищий рівень розвитку духовних, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей людини. На цьому етапі виникають специфічні особливості Я-концепції, спонукальної та емоційної сфер особистості, змінюється спосіб життєдіяльності (створення сім'ї, сімейні стосунки, батьківські функції, кар'єра, творчі досягнення тощо)[1].

Психологічне благополуччя – один із аспектів психологічного здоров'я особистості, прояви якого спостерігаються у будь-якому віці. Дана проблема є вагомою і варта уваги дослідників нашого часу.

Список використаної літератури

1. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. / Заброцький М. М. – К. : МАУП. - 1998. – 192 с.
2. Созонтов А. Гедонистический и эвдемонистический подходы к проблеме психологического благополучия / А. Созонтов // Вопросы психологии. – 2006. - №4. – С. 105 - 114.
3. Фесенко П. Что такое психологическое благополучие? Краткий обзор основных концепций / П. Фесенко // Изд-во Московского гуманитарного университета. – 2005. – Вып. 46. – С. 35 – 48.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У
СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ (ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ,
ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОЇ ОПІКИ)**

Дар`я Коробко

студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **Г.В. Пирог**

Відповідно до сучасного законодавства в сфері соціального захисту, діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, відносяться до категорії дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах (СЖО) [5]. Більшість цих дітей проживає поза родиною, в умовах соціальних закладів, зокрема інтернатах, дитячих будинках, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, що значно впливає на процес розвитку особистості.

Професійне самовизначення в ранньому юнацькому віці дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківської опіки, набуває особливої актуальності, оскільки супроводжується рядом певних психологічних проблем, які мають майбутні випускники інтернатних установ.

Для кращого усвідомлення юнаками СЖО рівня відповідності своїх професійних і особистісних якостей вимогам майбутньої трудової діяльності важливо глибше дослідити та уточнити особливості професійного самовизначення старшокласників інтернатних установ, такі як мотивація вибору професії старшокласниками СЖО, готовність до професійної діяльності, професійна спрямованість.

Ми передбачаємо, що професійне самовизначення старшокласників СЖО, в порівнянні зі старшокласниками загальноосвітніх шкіл, характеризується певними психологічними відмінностями: недостатньо усвідомленим рівнем готовності до обрання майбутньої професії; несформованістю професійних планів та перспективи; більш низьким рівнем мотивації до вибору професії; орієнтацією на виконавчий, а не на творчий характер праці.

На процес професійного самовизначення юнаків з інтернатних установ впливають певні фактори, зокрема, пережитий ранній травматичний досвід, пов'язаний з втратою батьків, розлукою з близькими та переведенням до дитячого будинку, і який позначається на їх психологічному стані.

В умовах зростання в дитячому будинку у дітей можуть відзначатися емоційна нестійкість і суперечливість; підвищена збудливість афектів; сильна гострота симпатій і антипатій до людей;

імпульсивність вчинків; гнів; лякливості і надмірні страхи (фобії); песимізм і безпричинна веселість; байдужість [4, с. 174].

На основі аналізу ситуації розвитку дитини в умовах інтернатного закладу можна виділити дві основні групи факторів, що впливають на здатності до формування самовизначення: 1) обумовлені відсутністю материнської турботи, які можуть викликати порушення загального розвитку дитини; 2) пов'язані з організацією життєдіяльності дітей в умовах дитячих будинків та шкіл-інтернатів [1, с. 11].

Особливі умови розвитку та життєдіяльності в інтернатному закладі, до яких відносяться: закритий тип установи, де перебувають діти-сироти та діти, позбавлені батьківської опіки, одноманітність та режимність життєдіяльності в школі-інтернаті, відсутність індивідуального практичного досвіду вихованців. Ці умови проявляються в особливостях учбового процесу та в бідності соціальних контактів, і впливають на процес професійного самовизначення юнаків СЖО.

В свою чергу, ці фактори впливають на соціально-психологічний розвиток старшокласників, які знаходяться у складних життєвих обставинах, та звужують світогляд вихованців і роблять інтернатний заклад центром життєдіяльності юнаків СЖО. Умови розвитку, навчання та життєдіяльності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, впливають на формування у них низької самооцінки та неадекватної оцінки власних здібностей; виникнення проблем із соціальною адаптацією; зниження рівня розвитку пізнавальної потреби.

У юнаків з інтернатних установ спостерігається спотворення структури самосвідомості, що проявляється в складнощах адекватної самооцінки – в негативному ставленні до власної особистості, співвіднесення себе справжнього з собою в минулому і майбутньому, спотворення очікувань і розмитість уявлень про майбутні рольові функції [2, с. 11].

Особливості соціально-психологічного розвитку старшокласників СЖО впливають на процес їх професійного самовизначення, який проявляється у нечітких уявленнях про подальшу перспективу, неготовності до самостійного, свідомого та відповідального вибору майбутньої професії, орієнтації на виконавчий характер праці, переважання мотивів найближчого майбутнього, несформованості професійного плану. Старшокласники, які знаходяться у складних життєвих обставинах, не мають чітких уявлень про професійну перспективу, і обирають професії, які їм більш доступні. Потреби, бажання, наміри дітей-сиріт

та дітей, позбавлених батьківської опіки, орієнтовані на сьогоднішнє та найближче майбутнє.

В цілому, вихованці дитячих будинків відчують в життєвому і професійному самовизначенні значні труднощі, пов'язані з відсутністю досвіду вирішення життєвих проблем, які інші діти отримують в родині, спостерігаючи за тим, як поведуться у подібних ситуаціях їх батьки або оточуючі.

Отже, внаслідок великої кількості факторів, що ускладнюють професійне самовизначення старшокласників, які опинилися в складних життєвих обставинах, для уникнення невдалого професійного вибору ними, необхідно особливо уважно ставитися до профорієнтаційної роботи з цією категорією учнів. Результати дослідження можуть бути використані психологами шкіл та шкіл-інтернатів, соціальними педагогами, вихователями, вчителями для створення ефективних програм профорієнтаційної роботи, просвітницької діяльності та при проведенні профорієнтаційної роботи зі старшокласниками інтернатних установ.

Список використаних джерел

1. Байбородова Л.В., Серебренников Л.Н., Чернявская А.П. Профорієнтація и самоопределение детей-сирот : учеб.-метод. пособие / под. ред. Л.В. Байбородовой, М.И. Рожкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2010. – 240 с.
2. Гордиевская Е. О., Старобина Е. М. Профессиональный выбор в процессе профессионального самоопределения детей-сирот: методические материалы для специалистов детских учреждений для детей-сирот. — Калининград : изд-во РГУ им. И. Канта, 2009. — 96 с.
3. Пирог Г.В., Коробко Д.С. Теоретичний аналіз особливостей професійного самовизначення старшокласників, які знаходяться у складних життєвих обставинах / Г.В. Пирог, Д.С. Коробко // Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 2 / За ред. Л.П. Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2017. – С. 21-25.
4. Шипицына Л.М. Психология детей-сирот : учебное пособие. -СПб. : изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. - 628 с.
5. Закон України. Про порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. [Електронний ресурс] / Закон від 20.01.2014 р. № 27. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052342.html.

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК ДОШКІЛЬНИКІВ, ЯКІ ВІДВІДУЮТЬ РОЗВИВАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ ЗА МЕТОДИКОЮ МОНТЕССОРІ

Вікторія Кухарчук
студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
доктор психологічних наук,
професор кафедри практичної
психології та психотерапії
В.В. Горбунова

Дошкільний вік – це один із найбільш важливих періодів у житті дитини, оскільки від народження до школи вона проходить величезний шлях свого розвитку, не лише фізичного, але й соціального та психічного. Особливої уваги в цьому віці потребує соціальний розвиток, що передбачає формування соціальних навичок, які в подальшому житті дитини необхідні для розвитку соціальних зв'язків, соціальної активності та ефективного спілкування. Соціальні навички сприяють вмінню пристосуватися до умов оточуючого середовища та процесу соціалізації. Розвиток соціальних навичок відбувається під впливом оточуючого середовища, а особливо значну роль у цьому відіграють сім'я та дитячий садок. Школа та дитячий садок утворюють друге за значимістю після родини середовище, де діти проводять багато часу в оточенні інших дорослих. Цінності, що панують у цьому середовищі, істотно впливають на майбутнє дітей. Тому важливо ретельно підібрати дошкільний заклад і людей, які дбатимуть про розвиток дітей у цей важливий період.

Дитина у своєму розвитку переживає кілька особливих періодів, коли вона більш відкрита для сприйняття інформації. Ці періоди називаються сензитивними. Щодо розвитку соціальних навичок, то сензитивний період триває від 3 до 6 років. У цей період дитина є «будівельником самого себе». На цей час припадають фази максимальної інтенсивності ряду сензитивних періодів її розвитку – сенсорного, рухового, мовного, соціального. В групі Монтессорі є всі необхідні сенсорні, мовні, математичні матеріали, матеріали для оволодіння навичками практичного життя. Тут діти мають можливість вільно пересуватися в приміщенні, реалізують право вибору діяльності, а в процесі спілкування і взаємодії виникає безліч ситуацій, які можуть стати матеріалом для розвитку та закріплення соціальних навичок та соціальної поведінки. Діти, які відвідують розвивальні заняття за методикою Монтессорі, швидше за інших засвоюють соціальні навички, вони навчаються поважати роботу

інших; не забирають бажану річ з чужих рук, а терпляче чекають, коли її можна буде взяти; звикають ходити так, щоб не заважати своїм друзям, не наступати їм на ноги і не порушувати їх простір. Таким чином, вони набувають здатності організовувати свою діяльність та бережно ставитися один до одного, так починаються формуватися та розвиватися соціальні навички.

Отже, розвивальні заняття за методикою Монтесорі є сприятливими для формування соціальних навичок.

Список використаних джерел:

1. Монтесорі М. Мой метод: начальное обучение / М. Монтесорі – М.: АСТ, 2010. – 269 с.
2. Монтесорі М. Помогите мне сделать это самому / М. Монтесорі – М.: Издат. дом «Карапуз», 2000. – 272 с.
3. Монтесорі М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе / М. Монтесорі; Составитель, вступительная статья К.Е. Сумнительный. – М.: Карапуз, 2009. – 288 с.
4. Сорокова М.Г. Система М. Монтесорі: Теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.Г. Сорокова. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 384с.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Ілона Левченко

студентка 6 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **Т.Ю.Кулаковський**

Проблематика поведінки людини у важких ситуаціях, у ситуаціях прийняття рішень - це проблема копінг-поведінки, яка часто знижує провідні форми прояву активності особистості. Ця проблема в психології стала розглядатися нещодавно. Копінг включає всі види взаємодії суб'єкта з ситуацією, спробою оволодіти або пом'якшити, звикнути або відхилитися від вимог проблемної ситуації. Кінцевою метою даної поведінки і критерієм її ефективності можна вважати зниження стресогенного впливу ситуації, подолання її і вихід на нормальний рівень функціонування.

Вибір того чи іншого шляху вирішення проблеми суто індивідуальний та залежить від багатьох чинників, зокрема таких, як вік людини, оточуюче середовище, світогляд, гендерні характеристики.

З психологічної точки зору екстремальні умови, в яких перебувають військовослужбовці, характеризуються, як події з сильним психотравмуючим впливом на психіку. Такий вплив може бути як сильним так і одноразовим (стрибок з парашутом), так і інтенсивним та багаторазовим (несення служби в надзвичайних умовах, участь в АТО).

Ефективність професійної діяльності військової служби визначає у них формування необхідних стратегій копінг-поведінки у складних, напружених та екстремальних ситуаціях.

Поняття «копінг» походить від англійського «cope», яке означає переборювати. В роботах німецьких авторів використовується термін «bewältigung» - «подолання». Копінг - це індивідуальний спосіб взаємодії з ситуацією у відповідності з її особистісною логікою, значимістю в житті людини та її психологічними можливостями [1].

Психологічне призначення coping полягає в тому, щоб людина краще адаптувалась до вимог ситуації, дозволяючи її оволодіти нею, послабити або пом'якшити ці вимоги, намагатися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації. Тому головне завдання копіngu є забезпечення і підтримання благополуччя людини, фізичного і психічного здоров'я та задоволеності соціальними відносинами.

Вчені Р. Лазарус та С. Фолкман визначають копінг як динамічну взаємодію людини з ситуацією, як когнітивні, поведінкові та емоційні зусилля, які спрямовані на усунення зовнішніх або внутрішніх протиріч. Вони трактують копінг-поведінку в широкому сенсі цього слова, припускаючи всі види взаємодії суб'єкта з завданнями зовнішнього або внутрішнього характеру - спроби оволодіти або пом'якшити, звикнути або ухилитися від вимог проблемної ситуації [2].

Виділяють 3 підходи до пояснення «coping»:

В першому підході копінг – це процес, який розглядається як его-процеси, які спрямовані на продуктивну адаптацію особистості у важких ситуаціях. Даний підхід розроблявся в працях Н. Наан, де копінг трактується в динаміці Его як один із способів психологічного захисту, який використовується для послаблення напруги. Функціонування копіngu включає в себе системи адаптаційних процесів: 1) когнітивних; 2) моральних; 3) соціальних; 4) мотиваційних структур особистості у процесі вирішення проблем. До складових цієї системи слід віднести процеси психологічного захисту та процеси подолання. Якщо особистість не спроможна до адекватного розв'язання складної життєвої ситуації, то включаються

захисні механізми, які сприяють пасивній адаптації. Такі механізми визначаються ригідними, дезадаптивними способами копіngu проблеми, які перешкоджають адекватній орієнтації індивіда в реальній дійсності [3].

Представниками другого підходу є Р.Моос та А.Біллінгс, вони зазначають те, що копінг визначається в рисах особистості як відносно постійні та стійкі, які дозволяють використовувати певні варіанти відповіді на стресові ситуації та події певним чином [4]. Саме ці якості визначають вибір поведінки людини у стресовій ситуації. Виділяють три способи подолання стресової ситуації: оцінка ситуації (active-cognitive coping); втручання в ситуацію (active-behavioral coping); уникання (Avoidance) або як в інших джерелах можна знайти копінг спрямований на емоції [5].

Авторами третього підходу є Р. Лазарус та С. Фолкман. Копінг в їхньому розумінні є динамічний процес, специфіка якого визначається не тільки ситуацією, але і стадією розвитку конфлікту, зіткнення суб'єкта з зовнішнім світом та з іншими факторами [2]. Вони визначили психологічне подолання як когнітивні та поведінкові зусилля особливості, які спрямовані на зниження впливу стресу. Активна форма копінг поведінки, активне подолання – цілеспрямоване усунення або ослаблення впливу стресової ситуації. Пасивна копінг-поведінка, або пасивне подолання, яке передбачає використання різного арсеналу механізмів психологічного захисту, які спрямовані на зниження емоційної напруги, а не зміна стресової ситуації [6].

Отже, копінг-стратегії – це засоби управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу. У теорії копінг-поведінки виокремлюють базисні копінг-стратегії, до яких належать «розв'язання проблем», «пошук соціальної підтримки» та «уникання».

У цілому до базових копінг-стратегій науковці та практики відносять стратегії “вирішення проблем”, “пошук соціальної підтримки” й “уникання” і наділяють їх такими характеристиками:

1. Стратегія вирішення проблем – це активна поведінкова стратегія, застосовуючи яку людина прагне використовувати особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми.

2. Стратегія пошуку соціальної підтримки – це активна поведінкова стратегія, застосовуючи яку людина для ефективного вирішення проблеми звертається по допомогу і підтримку до оточуючого її середовища: сім'ї, друзів.

3. Стратегія уникання – це поведінкова стратегія, застосовуючи яку, людина прагне уникнути контакту з оточуючим світом, витісняє необхідність розв'язання проблеми.

В сучасних умовах, коли люди день за днем переживають стресові ситуації, відчують постійний стрес ,у них оточуються негативні переживання і людина має прагнути позбутися цих негативних емоцій. І їй в цьому допомагають копінг-стратегії. Копінг - це індивідуальний спосіб взаємодії з ситуацією у відповідності з її особистісною логікою, значимість в життя людини та її психологічними можливостями. Багато дослідників зазначають, що копінг є одним із видів, за допомогою якого можна моделювати стрес.

Проаналізувавши літературу, ми можемо зрозуміти, що багато дослідників виділяють різні види копінг-стратегій. Кожна людина, потрапивши в ту чи іншу проблемну ситуація, підсвідомо сама обирає собі копінг-стратгею, шукає притаманний тільки їй вихід з даної ситуації.

Список використаних джерел

1. Нартова-Бочавер С.К. “Coping-behavior” в системе понятий психологии личности // Психологический журнал. - 1997.- Т. 18. -№5.-С. 20-30.
2. Folkman S. and Lazarus R.S. Coping and emotion // Monat A. and Richard S. Lazarus. Stress and Coping. N.-Y., 1991, 207- 227.
3. Крюкова Т.Л. Возрастные и кросскультурные различия в стратегиях совладающего поведения / Т.Л. Крюкова // Психологический журнал. - 2005. - Т. 26, № 2. - С. 5-15.
4. Billings A. G., Moos R. H. Coping, stress, and social ressources among adults with unipolar depression //J. Pers. and Soc. Psychol. 1984. V. 46. P. 877- 891.
5. Вдовиченко А. В. Особливості копінг – поведінки особистості у життєвих та професійних ситуаціях / А. В. Вдовиченко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. - 2013. - Вип. 114. - С. 17-20..
6. Lazarus R.S. (1996). Psychological stress and the coping process.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО "ІСТИННУ ВІРУ" У ПРАВОСЛАВНИХ ТА СВІДКІВ ЄГОВИ

**Ірина Ковальчук, Анна Лущик,
Наталія Лойко, Інна Осіпчук,**
студенти 4 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент **Г. В. Пирог**

Поняття «істинна віра» зустрічається як в науковій релігієзнавчій літературі, так і в побуті, коли використовується людьми, які вважають себе глибоко віруючими. Однак емпіричних досліджень того, який зміст представники конкретних конфесій вкладають у дане поняття, небагато, саме тому ця тема є актуальною і цікавою.

На меті нашого дослідження було порівняти уявлення про «істинну віру» у представників різних віросповідань, а саме православних та свідків Єгови. Для її досягнення було проведено пілотажне емпіричне дослідження, а саме асоціативний експеримент. Досліджуваним було запропоновано написати асоціації до слова «істинна віра». Вибірку склали 14 осіб із них 7 осіб вважають себе Свідками Єгови, 7 осіб – православними.

У результаті проведеного асоціативного експерименту було виділено 65 асоціацій на слово-стимул «істинна віра». Дане слово не викликало негативних відгуків у досліджуваних.

При обробці результатів дослідження було виявлено, що православні надали більшу кількість асоціацій (38), вони називали такі поняття, як «Бог», «душа» і «молитва». У Свідків Єгови асоціацій було менш (27) і всі різні, тому найбільш вживаних асоціацій виділити не вдалося. За допомогою контент-аналізу асоціації було об'єднано в категорії.

У досліджуваних православних було виділено 6 категорій (рис. 1). До категорії «Особиста віра» увійшло найбільше асоціацій: Божа Матір, Святий Дух, гріх, ікона, віра, церква тощо. Найменшу кількість асоціацій отримала категорія «Людські цінності» та «Потребова сфера» (по 4 асоціації). Під час використання якісного аналізу було помічено, що у православних одна асоціація – «Свято», – не увійшла до жодної із категорій і була виділена в окрему категорію.

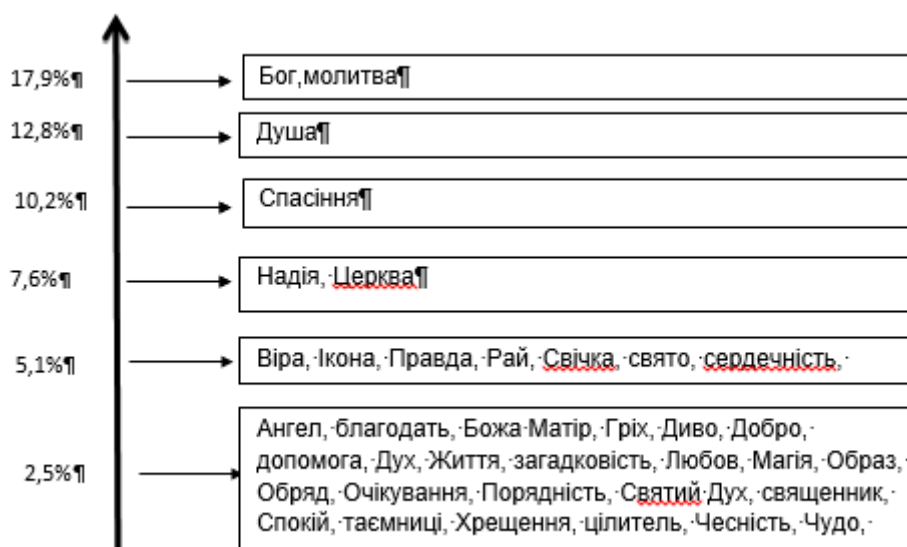

Рис. 1. Семантична вісь уявлень про «істинну віру» у православних

У досліджуваних Свідків Єгови було виділено 5 категорій: «Довіра»; «Впевненість»; «Потребова сфера»; «Очікування»; «Внутрішні відчуття» (рис. 2).

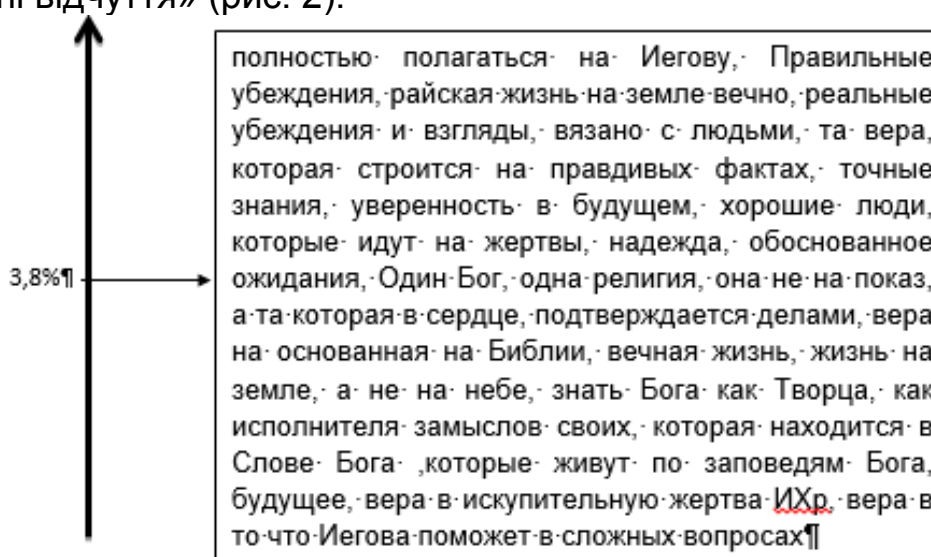

Рис. 2. Семантична вісь уявлень про «істинну віру» у Свідків Єгови

Найменшу кількість асоціацій отримала категорія «Внутрішні відчуття». Це може свідчити про те, що досліджувані віддають перевагу лише одній релігії і вірні одному Богові та вважають «почуття Бога» важливішими за свої власні.

Такі асоціації, як «правильные убеждения, реальные убеждения и взгляды, точные знания, уверенность в будущем, Один Бог, вера основанная на Библии, которая находится в Слове Бога, которые живут по заповедям Бога» складають категорію «Впевненість», до категорії «Потребова сфера» увійшли асоціації «райская жизнь на

земле вечно, надежда, подтверждается делами, жизнь на земле, а не на небе, знать Бога как Творца, как исполнителя замыслов своих». Це свідчить про те, що поняття «істинна віра» є досить важливим для даної групи досліджуваних. Адже вони вбачають сенс в тому, чому саме їхня віра існує, та що вона для них значить.

Результати асоціативного експерименту показують, що для православних істинна віра - це щось душевне, таємниче, яке можна відчутти за допомогою молитви, віри в Бога. Для них це допомога, очікування, і навіть свято. Для Свідків Єгови істинна віра - це те, чим вони живуть і завдяки чому вони живуть, вона значить бути повністю зануреним в Єгову, жити за заповідями Бога. Свідки Єгови вбачають істинну віри в райському житті на Землі та стверджують, що релігія в серці, а не ззовні.

Отже, дослідження показало різницю між сприйняттям «істинної віри» у православних та Свідків Єгови. Для Свідків Єгови основна мета – прославляння свого Єгова, наслідування Ісуса Христа, і тому вони так поглиблено занурені в свою віру, прагнуть допомогти людям пізнати правду про все Боже на Землі. Що ж стосується православних, то для когось істинна віра – це свято, а для когось це справедливість, тобто кожен православний розуміє віру в Бога по-своєму.

Список використаних джерел:

1. Аринин Е. И. Психология религии: учеб. пособие для студентов специальности «Религиоведение» / Е. И. Аринин, И. Д. Нефедова; Владим. гос. ун-т. – Владимир: Ред.-издат. комплекс ВлГУ, 2005. – 108 с.
2. Бережко К. О. Історія Свідків Єгови на Житомирщині: Монографія. 2-е вид. – Львів: Вид-во „Фаворит”, 2005. – 166 с.
3. Пирог Г. Особливості системи християнських цінностей / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. - Київ, 2004. - Вип. 1 (29). - С.21-29. Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/20633>

ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Ольга Мельник

студентка 6 курсу, соціально –
психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат філософських
наук, доцент **Г.В. Пирог**

Кожна людина прагне демонструвати та розвивати свої можливості, довести свою унікальність. Це дає поштовх пошуку шляхів для виокремлення себе серед інших. Термін «самоактуалізація» визначається як нескінченне прагнення реалізувати власні можливості, таланти та здібності, вбачаючи в цьому сенс життя.

На думку А. Маслоу, самоактуалізація властива невеликій кількості людей, яким притаманні певні риси, такі, як автономність, здатність розуміти інших, професійне захоплення справою, повне схвалення реальності [2]. Структура самоактуалізації особистості включає ряд ознак: соціальний статус, успішність, самоприйняття, психологічні якості. До сфер самоактуалізації особистості входять психологічні якості (демократичний характер, незалежність від оточення), соціальні характеристики (зв'язки з соціумом), лідерські схильності (прагнення до влади), бажання творчості (наявність креативних ідей) та самосприйняття.

Потреба людини в самоактуалізації набуває найбільшого значення в період ранньої дорослості. На даному етапі людина втілює особистісний потенціал у різних сферах життєдіяльності, зокрема усвідомлюється ставлення до політичної системи та набувають своєї активності політичні орієнтації.

Політичні орієнтації виділяють як складний феномен, який окреслює уявлення людини про цілі, режими та діяльність політичних партій та політичних відносин [3]. Вони утворилися завдяки включеності людини у процеси соціально-політичної сфери і являють собою неусвідомлені мотиви, що поєднуються з вербально вираженими ідеями та цінностями. Політичні орієнтації залежать від віку, статі та мають динамічний характер, що дозволяє їм набувати змін у процесі життя особистості.

Формування політичних орієнтацій особистості бере свій початок в дитинстві і триває протягом життя людини. Політичні орієнтації тісно пов'язані з процесом соціалізації, адже в процесі соціалізації індивід набуває необхідні навички для взаємодії з суспільством. До факторів формування політичних орієнтацій можна

віднести ситуативні, соціальні, індивідуально-психологічні, інформаційно-комунікаційні [4].

В період ранньої дорослості формування політичних орієнтацій характеризується стабілізацією політичних орієнтацій, появою структури політичних цінностей, диференціацією емоційного та поведінкового компоненту, усвідомленістю політичного вибору. Структура політичних орієнтацій в період ранньої дорослості включає такі психологічні особливості, як стабілізація політичних поглядів, формування ієрархії політичних цінностей, визначення позиції та типу політичної поведінки.

Американський політичний психолог С. Реншон включив піраміду потреб А. Маслоу у своє дослідження проблеми демократії. На його думку, система, яка здатна задовольнити базові потреби особистості, може активувати політичну свідомість людей і розраховувати на їх підтримку. До важливих потреб у процесі становлення демократії входить потреба людини в участі, яка виражається в особистісному контролі над ситуацією [5, С.17-19].

Р. Інглхарт у своєму дослідженні показав, що люди, які зростали в розвинутих країнах, не потребували задоволення матеріальних потреб, їх цікавили потреби, які впливали на самовираження в цілому та, зокрема, в політичній сфері [5, С.33-36].

Місце самоактуалізації у формуванні політичних орієнтацій можна пояснити наступним чином. У ході становлення політичних орієнтацій людина знаходиться під впливом зовнішніх (соціально-економічні умови), об'єктивно-суб'єктивних (суспільна свідомість, суспільні цінності) та внутрішніх (індивідуальні цінності, індивідуально-психологічні особливості, мотивація) факторів. Це впливає на формування самоактуалізації як одного із факторів формування особливостей політичних орієнтацій. Самоактуалізація виступає в якості потреби, яка може бути актуальною або навпаки, і проявляється в таких показниках, як гнучкість поведінки, самоповага, самоприйняття, креативність та інші. Ці психологічні показники самоактуалізації впливають на психологічні особливості політичних орієнтацій, а саме: структуру політичних цінностей, надання переваги певним типам політичної системи (демократичній або авторитарній), расово-етнічну толерантність та жорсткість або гнучкість політичної поведінки.

Отже, самоактуалізація як фактор формування політичних орієнтацій розкривається у особливостях ціннісних орієнтацій, гнучкості поведінки, пізнавальних потребах, самоповазі тощо.

Список використаних джерел

1. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский. – М: Новая школа, 1996. – 352 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб: Евразия, 1995. – 259 с.
3. Пирог А.В. Проблема изучения личности гражданина в политической психологии // Горизонты образования: Научно-методический журнал. – Севастополь, 2010. – №2. – С.164–170. – Режим доступа : <http://eprints.zu.edu.ua/20507/>
4. Пирог Г. Системний аналіз політичних орієнтацій особистості / Г. Пирог // «Особистісне зростання: теорія і практика»: Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 65-69.
5. Шестопал Е. Б. Политическая психология / Е. Б. Шестопал. – М. : Инфра, 2002. – 456 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ ІЗ
РІЗНИМ СТАЖЕМ РОБОТИ**

Катерина Мисечко

студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

доктор психологічних наук,
професор **В. О. Моляко**

У зв'язку з великою емоційною напруженістю професійної діяльності педагога, нестандартністю педагогічних ситуацій, відповідальністю і складністю професійної праці вчителя, збільшується ризик розвитку синдрому «емоційного вигорання». При цьому дуже мало звертається уваги на діючі ефективні психолого-педагогічні та медичні технології, які спрямовані на збереження здоров'я педагога, що знижують ризик формування синдрому «емоційного вигорання» і появи кризи професії в цілому.

Феномен емоційного вигорання давно відомий в суспільстві і вивчається як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед них можна виокремити таких вчених як Дж. Грінберг, В. В. Бойко, К. Маслач, С. Джексон, Б. Перлман. У нашій роботі ми дотримуємося думки відомого психолога В. В. Бойка і використовуємо його теоретичні напрацювання, які, на наш погляд, найбільш повно розкривають поняття «емоційне вигорання». Він розглядає феномен «емоційного вигорання» як механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на вибрані психотравмуючі впливи. Відповідно до цієї концепції, синдром вигорання розглядається як динамічний процес, що виникає

поетапно відповідно до розвитку механізму стресу (фази тривоги, резистенції, виснаження). Існує кілька моделей, що описують синдром емоційного вигорання:

- однофакторна модель (вигорання – це стан фізичного, емоційного і когнітивного виснаження, викликаний тривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях);
- двохфакторна модель (вигорання – двовірна конструкція, що складається з емоційного виснаження та деперсоналізації);
- трьохфакторна модель (вигорання – тривимірний конструкт, що включає в себе емоційне виснаження, деперсоналізацію редукцію особистих досягнень);
- чотирьохфакторна модель (вигорання (емоційне виснаження, деперсоналізація або редуковані персональні досягнення) поділяється на два окремих фактори).

На основі теоретичного аналізу літератури була складена теоретична модель досліджуваного явища.

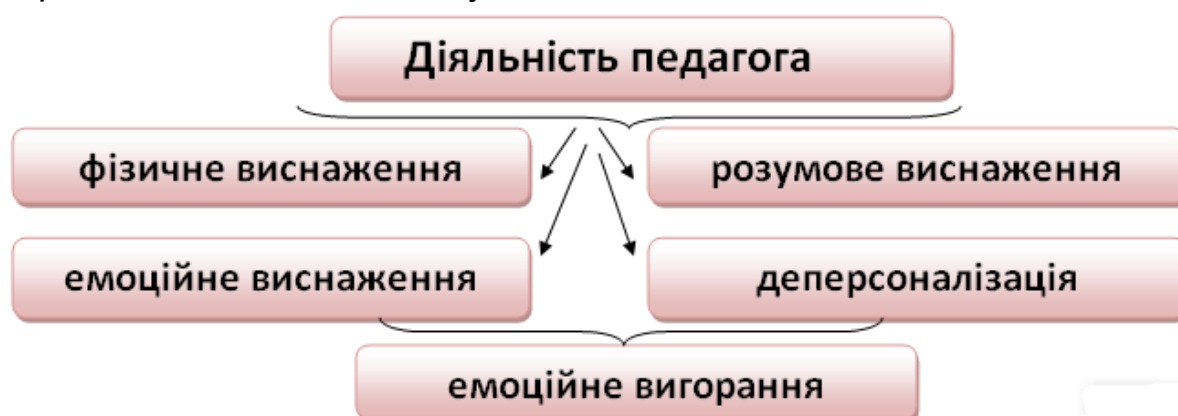

Рис.1 Теоретична модель процесу емоційного вигорання педагогів

В даній теоретичній моделі представлений одновимірний підхід, що описує даний феномен. Згідно з ним, вигорання - це стан фізичного, емоційного і когнітивного виснаження, викликаного тривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях. Фізичне виснаження, перший компонент, характеризується малою кількістю енергії, хронічною втомою, і слабкістю. Емоційне виснаження, другий компонент вигорання, містить насамперед почуття безпорадності, безнадійності, і провокації. Розумове виснаження, третій компонент, характеризується розвитком негативних відносин до себе, роботи, і життя безпосередньо. Деперсоналізація у даному контексті означає зміну ставлення не лише до себе, а й до оточуючих. Дослідивши всі компоненти, що ведуть до емоційного вигорання, ми можемо стверджувати чи присутнє воно в окремо взятого досліджуваного.

Метою дослідження було вивчити особливості емоційного вигорання педагогів з різним стажем роботи.

Були складені і проаналізовані психограма і професіограма професійної діяльності вчителів. Це дозволило зробити висновок, в якому ми змогли виділити професійно важливі якості, специфічні для вчителя, що забезпечують продуктивність його діяльності: високий рівень розвитку інтелекту, що передбачає загальну ерудицію, розумові вміння і спеціальні знання. Також підкреслюється значення таких професійно-важливих якостей як комунікативні здібності і чарівність; здатність розумно осмислювати важкі життєві і професійні ситуації; професійні інтереси і схильності; комунікативна вихованість і такт; організаторські здібності і готовність до лідерства; емоційна стійкість; обов'язковість, відповідальність і старанність; доброта; почуття гумору і дотепність.

Для подальшого дослідження нами було обрані такі методики як "Опитувальник вигорання" К. Маслач та діагностика емоційного вигорання за методикою В. В. Бойко.

Список використаної літератури

1. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2008. – 336 с.
2. Сингач, Т. Я. Интеграционная основа синдрома «эмоционального выгорания» [Электронный ресурс]: статья / Т. Я. Сингач // Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». Разд.: Школьная психологическая служба. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/521980/>
3. Dimensionality and validity of the Burnout Measure/ D. Enzmann, W. B. Schaufeli, P. Janssen, A. Rozeman // Journal of Occupational and Organizational Psychology. – 1998. – Vol. 71. – P. 331-351.
4. Maslach, C. Burnout: A multidimensional perspective / C. Maslach // Professional burnout: Recent developments in the theory and research / Ed. W.B. Schaufeli, C. Maslach and T. Marek. – Washington D.C : Taylor & Trancis, 1993. – P. 19-32.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ГРУПІ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

Людмила Мороз

студентка 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **К.П. Гавриловська**

Міжособистісні стосунки є основним чинником соціального розвитку молодших школярів, який впливає на формування самооцінки і становлення Я-концепції особистості. Переважно,

соціалізація молодих школярів, знаходження ними свого місця у міжособистісних стосунках, засвоєння норм і правил поведінки в соціумі відбувається у процесі родинного виховання [1]. Проте, існує досить велика група дітей, позбавлених можливості виховуватися в родині. Більшість із них набувають соціального досвіду в дитячих будинках. Структура міжособистісних стосунків вихованців дитячого будинку формується через спілкування дитини з однолітками та вихователями. Спілкування в малій групі для вихованців дитячого будинку є провідним механізмом соціалізації, тут відбувається засвоєння зразків поведінки, культурних цінностей, парадигм та правил суспільства. Роль, яку виконує дитина в групі, приймається нею як певний праобраз її взаємин з іншими соціальними колективами та особистостями в майбутньому. На жаль, іноді дитина не в змозі адаптуватися до колективу через певні особистісні риси, якості чи особливості. Однією з таких особливостей є самооцінка, яка може бути адекватною чи неадекватною і впливати на сприйняття цієї дитини однолітками.

Проблемі соціальної адаптації дитини до умов школи-інтернату та психологічним особливостям дітей-сиріт присвячували свої роботи Прихожан А.М., Толстих Н.Н. [2], Коваленко В.А. [3], Шепелева Г.А. [4] та ін. Проте недостатньо дослідженою є роль самооцінки у формуванні сприятливих міжособистісних стосунків між вихованцями дитячого будинку. Цим і обумовлено актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити особливості взаємозв'язку рівня самооцінки і соціометричного статусу вихованців дитячого будинку.

Вибіркову сукупність дослідження становлять восьмеро вихованців «Обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім», місто Житомир. Четверо дівчат та стільки ж хлопців. Діти знаходяться в цьому центрі відносно недавно, більшість з них перебували на момент дослідження там майже три місяці, лише одна дитина перебувала в дитячому будинку менше тижня. Діти навчаються в другому класі, вік вихованців коливається від 7 до 9 років. Двоє з них мають рідних, які навідують їх. Діти знаходитимуться в дитячому будинку нетривалий час: двоє потрапили туди на три місяці, інші – на півроку.

Для проведення дослідження міжособистісних стосунків та самооцінки вихованців дитячого будинку було використано дві методики: «Соціометрія» Дж. Морено та методика діагностики самооцінки за Дембо-Рубінштейн в модифікації А.М. Прихожан.

Після проведення методики «Соціометрія» були розраховані соціометричні статуси та загальний показник групової згуртованості. Соціометричний статус кожного вихованця виявився досить низьким, навіть у тих, кому в групі надавали перевагу. Індекс групової згуртованості виявився нижче середнього (0,55). Це свідчить про високий показник диференційованості групи та нездатність функціонувати на нормальному рівні поза навчальною діяльністю; такі стосунки опосередковуються лише формальним рівнем організації роботи групи.

Найвищий індекс соціометричного статусу в групі (0,1) отримала «соціометрична зірка», що вказує на її здатність впливати на діяльність більшості членів групи та групи загалом. Найнижчий загальний індекс статусу в групі (-0,06) отримав досліджуваний №7: це вказує на те, що він має найменшу значущість для групи.

Загалом, на основі проведення соціометрії можна говорити про наступне. Система соціометричних статусів групи вихованців дитячого будинку: переважаючим в групі вихованців дитячого будинку виявився статус «знехтувані» (чотири особи); троє мають статус «ті, кому надають перевагу»; наявна одна «соціометрична зірка». Соціометрична структура групи: наявні стійкі мікрогрупи; до мікрогруп з позитивними взаємовідносинами належать одна тріада та три діади. Майже всі мікрогрупи сформовані за гендерним принципом: дівчата обирають дівчат (тріада), а хлопці – хлопців (діади з позитивними взаємовідносинами в мікрогрупах).

Співвідношення отриманих позитивних та негативних виборів у групі вихованців дитячого будинку 1:1. Це свідчить про досить низький рівень психологічного розвитку групи, що вказує на початкову стадію формування групи. Стадія формування також спостерігається і в наявності великої кількості мікрогруп з невизначеними межами, так звана «аморфність» групи. Вигнанців «за переконаннями», згідно з соціометричною картою, не виявлено, а от вигнанці «за нещастям» є: соціометрична карта відображає прагнення дітей зі статусом «знехтувані» співпрацювати та спілкуватися з іншими членами групи, про що свідчить вибір ними інших осіб (як «соціометричної зірки», так і тих, кому надають перевагу), проте найчастіше саме від них вони отримують негативні вибори. Це може свідчити про відсутність у них на даному етапі фізичних, особистісних або інтелектуальних ресурсів для завоювання прихильності інших членів групи.

Відповідно до результатів діагностики самооцінки, можемо сказати наступне: у п'яти досліджуваних самооцінка є неадекватно заниженою, троє мають адекватну самооцінку: середній рівень

самооцінки мають двоє опитуваних та високий рівень – один опитуваний. Значна кількість досліджуваних з неадекватною самооцінкою вказує на те, що діти вважають себе покинутими дітьми, а викривлена мотиваційна та емоційно-вольова сфери заважають гармонійному розвитку особистості, що й позначається на самооцінці вихованців.

Етап виявлення взаємозв'язку між рівнем самооцінки та соціометричним статусом передбачав співвіднесення рівня самооцінки та соціометричного статусу вихованців дитячого будинку, ми зробили це за допомогою якісного аналізу. Виявилось, що рівень самооцінки майже не пов'язаний зі соціометричним статусом вихованців групи. Можливо, тут діє інший фактор, про який можна дізнатися, провівши додаткові дослідження та спостереження.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці спеціальної програми роботи з дітьми сиротами, спрямованої на поліпшення міжособистісних стосунків у групі.

Список використаних джерел:

1. Гавриловська К. П. Засвоєння неформальних норм у процесі родинного виховання / К. П. Гавриловська // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. – К.: ЗАТ “НЕВТЕС”, 2001. – Т. 3, ч. 3. – С. 39-43.
2. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Психология сиротства. - [3-е изд.] / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. - СПб.: Питер, 2007. - 416 с.
3. Коваленко В. А. Социализация детей-сирот интернатного учреждения и роль воспитателя в ней / В. А. Коваленко // Социальная адаптация детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в системе подготовки социальных педагогов: сборник научных статей. - Армавир, 2009.
4. Шепелева Г. А. Діти-сироти як специфічна соціальна група [Електронний ресурс] / Г. А. Шепелева // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. - 2013. - Вип. 58. - С. 119-122.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В
РОБОТІ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ**

Лілія Оксаніч
студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидата медичних наук,
старший викладач **А.В. Шаюк**

Останнім часом, у зв'язку з загальносистемних кризою українського суспільства, різко зросла кількість девіантної поведінки у підлітків. Відзначається зростання групової підліткової злочинності.

Нерідко реакція держави і педагогів на подібні прояви девіантної поведінки підлітків зводяться до заборони або каральних заходів, які не ліквідують підстави, які породжують девіантну поведінку підлітка і його психологічну дезорієнтацію. Більш того, ці дії сприяють виникненню у підлітків афективних станів, що призводять до суспільно-негативним форм поведінки, які при тривалому збереженні стають стійкими якостями особистості. В частих випадках підлітки кидають школу і будучи погано освіченими і слабо підготовленими до життя, вони стикаються з непереборними труднощами при включенні в трудове життя, стають потенційною групою ризику, що і породжує цілий ряд нових проблем. Очевидно, що профілактика і корекція девіантної поведінки підлітків повинна спиратися на фундаментальні наукові дослідження.

Питаннями причин, форм, корекції і профілактики девіантної поведінки молодих людей в нашій країні займалися такі видатні вчені, як А.С. Макаренко, С.Т. Шацький, Л.С. Виготський, П.П. Блонський і ін. В даний час ця тема активно розробляється С.А. Беличева, В.Г. Бочаровой, Б.З. Вульфова, В.І. Загвязінській, А.В. Мудрик, Б.Н. Алмазовим, Н.А. Закатова, Р.В. Овчаровой і ін. дослідниками запропоновані різноманітні форми і методи профілактики і корекції девіантної поведінки, в числі яких все частіше виділяється арт-терапія. Поряд з вітчизняними роботами все частіше публікуються і праці зарубіжних фахівців в області арт-терапії. Однак використання арт-терапії, ще залишається недостатньо вивченим.

Основна мета арт-терапії - гармонізація внутрішнього стану клієнта, тобто відновлення його здатності знаходити оптимальне, що сприяє продовженню життя стан рівноваги [1, с. 62].

Девіантна поведінка (відхилена поведінка) – поведінка індивіда або групи, яка не відповідає звичайним нормам, внаслідок чого відбувається недотримання цих правил [2, с. 135].

Пріоритети застосування психотерапії дітей і підлітків (Д. Вінкотт, В. Ловенфельд, А. Фрейд та ін.) Підкреслювали важливу роль образотворчих і ігрових засобів у процесі надання їм психологічної допомоги. Ряд передових художників і арт-педагогів на Заході (Е. Кейн, Д. Барух, Г. Рід, М. Петрі) ще в першій половині ХХ ст. також звернули увагу на значне здоров'я що підвищує потенціал занять дітей образотворчим мистецтвом, вірили в можливість здійснення корекційних впливів, що спираються на внутрішні ресурси психіки підлітка [3, с. 197].

Образотворча діяльність сама по собі може бути потужним терапевтичним фактором. Вона допускає найрізноманітніші способи

поводження з художніми матеріалами. Одні з них дозволяють надати седативний ефект, зняти емоційну напругу. Інші - відреагувати складні переживання і досягти над ними контролю. Вираз почуттів і уявлень підлітків в процесі художньої творчості і гри також робить більш наочними і доступними для усвідомлення різні сторони його внутрішнього світу і дозволяє розвивати з ним психотерапевтичну взаємодію.

Проведений огляд дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на наявні окремі недоліки, акуратне і вміле використання подібних методів відкриває великий простір для професійної роботи психолога-консультанта, а також для самого клієнта в розумінні і вирішенні існуючих проблем, і може мати позитивний терапевтичний ефект.

Список використаних джерел

1. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии. СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
2. Рудестам К. Групповая психотерапия. – СПб., 1999. – 384 с.
3. Юнг Я. Г., фон Франц М. Л., Хендерсон Дж. Л., Якоби Я., Яффе А. Человек и его символы / Под общей редакцией С. Н. Сиренко. М.: Серебряные нити, 2002. – 304 с.

**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЯВІВ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ
МОЛОДИМИ ПИСЬМЕННИКАМИ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ**

Анастасія Осіпова
студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **І.М. Тичина**

Актуальність дослідження. Психоемоційні стреси є постійними супутниками життєдіяльності людини. Існує безліч реакцій на стрес та багато типів поведінки в непередбачуваній ситуації. Кожна людина при зіткненні зі складною, стресовою ситуацією реагує по-своєму. Зазвичай стресові ситуації змушують людину проявляти сильні, частіше негативні емоції, думати не про те, як вирішити проблему, а як уникнути її та не завдати собі шкоди. Можливо, саме цим можна пояснити те, що більшість реакцій, які виникають у відповідь на дію стрес-чинника є мало усвідомленими. Тому, для того, щоб упоратися зі стресовими ситуаціями, людина продовж свого життя виробляє так звану копінг-стратегію – тобто систему цілеспрямованої поведінки усвідомленого оволодіння ситуацією для зменшення шкідливості впливу стресу.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених вивченню прояву копінг-стратегій людини, не зустрічається досліджень, в яких був би представлений конкретний психологічний аналіз стратегій подолання стресу творчими людьми – зокрема письменниками.

У літературі прояв копінг-стратегій вивчається за різними теоріями: з позиції особистісно-ситуаційного підходу (Р. Лазарус, С. Фолкман, Л.І. Анциферова, С.К. Нартова-Бочавер); психодинамічного (Р. Моос); неопсихоаналітичного (А. Фройд, N.Наан) тощо.

У нашій роботі розглядається, яким чином вибір власної копінг-стратегії молодими письменниками для подолання стресової ситуації впливає на створення ними образу літературного героя. Нас цікавить співвідношення обраної поведінки автора та його літературного героя.

Об'єкт дослідження: копінг-стратегії письменників.

Предмет дослідження: прояв копінг-стратегій молодих письменників у поведінці літературних героїв.

Гіпотеза дослідження: типові для молодих письменників копінг-стратегії через механізми заміщення та ідентифікації виявляються у копінг-поведінці фентезійних літературних героїв.

Мета дослідження: дослідити особливості прояву копінг-стратегій молодих письменників через копінг-поведінку фентезійних літературних героїв.

Деякі дослідники об'єднують поняття «захист» і «копінг». У той же час більшість авторів, зокрема Л.І. Анциферова, N. Наан [1; 6], вказують на суттєві відмінності в смислового змісті понять. Як зазначає Л.І. Анциферова, люди, які вдаються до механізмів психологічного захисту в проблемних і стресових ситуаціях, сприймають світ як джерело небезпек, у них невисока самооцінка, а світогляд забарвлене песимізмом. Люди ж, які віддають перевагу в подібних ситуаціях конструктивним копінг-стратегіям, виявляються особистостями з оптимістичним світоглядом, стійкою позитивною самооцінкою, реалістичним підходом до життя і сильно вираженою мотивацією досягнення [1].

На основі теоретичного аналізу ми припустили, що використання молодими письменниками позитивних копінг-стратегій проявляється у фентезійних літературних героях через ідентифікацію, як ресурс розвитку. А прояв негативних копінг-стратегій уособлюється у фентезійних персонажах через заміщення як механізм психологічного захисту.

У працях В.В. Виноградова, Б.О. Кормана [2; 3] та ін. розглянуті типи та види художнього "Я" в драмі, ліриці, романі і т.д., досліджено співвідношення образу автора (персонаж книги) з особистістю письменника і різними типами оповідачів. В.В. Виноградов трактував концентроване втілення суті твору, що об'єднує всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем (автором) [2].

Тому, можна зробити висновок, що письменники, створюючи літературного героя, намагаються додати до його образу особистісних рис, ідентифікуючи героя із собою, чи втілюючи у ньому власний «ідеал». Проте, на відміну від раціонального використання типової копінг-стратегії, застосування механізмів психологічного захисту скоріше за все відбувається несвідомо, створюючи зв'язок між автором та його «уособленням» - персонажем.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психол. журн. – 1994. – Т.15. – № 1. – С. 3-19.
2. Виноградов, В.В. О языке художественной литературы / В.В. Виноградов. - М. : Гослитиздат, 1959. - 655 с.
3. Корман Б. О. Избранные труды по теории и истории литературы. — Ижевск, 1992. – 235 с.
4. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности // Психол. журн. – 1997. – Т.18. – №5. – С. 20-30.
5. Фрейд А. Психология и защитные механизмы. - М.: Педагогика-Пресс, 1993. – 144 с.
6. Haan N. Coping and defending: Processes of self-environment organization. - N. Y., Academic Press. – 1977. – 457 p.
7. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. – N.Y., 1984. – P. 167-169.
8. Moos R.H. Context and coping: Toward a unifying conceptual framework // American Journal of Community Psychology. – 1984. – Vol.12. – P. 5-25.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Діана Паскарь

студентка 6 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **В. В. Кириченко**

Проблема впливу засобів масової інформації на свідомість та формування світогляду людини розглядалася в роботах Б.А. Грушина, М.В. Гершун, Г.Г. Дилигенского, В.В. Кириченка, Г.С. Мельник, Є.Є. Поранений, В.С. Стьопіна, Ж.Т. Тощенко, Є.Б. Шестопап. Автори описали ряд можливостей впливу ЗМІ, розкрили проблеми інформаційно-психологічної безпеки особистості, що дозволило нам на цій основі, виявити вплив ЗМІ на формування світогляду старшокласників. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, присвяченої проблемі впливу ЗМІ на свідомість, показав, що область інтересу дослідників зміщена в бік прикладного характеру, в той час як досліджень, присвячених розгляду світоглядного значення інформаційного впливу на свідомість і поведінкові установки молоді, формуванні політичної свідомості, освітньої ролі ЗМІ, поки що недостатньо. Вплив ЗМІ на молодь як самодостатню вікову групу в якості самостійного об'єкта дослідження вітчизняними вченими практично не вивчалася.

ЗМІ як фактор впливу на формування світогляду старшокласників, набуває особливої актуальності, так як, на сучасному етапі розвитку суспільства, медіапростір вражає своєю відкритістю та доступністю для різних вікових категорій.

Дві цілком однакові теми можуть розглядатись по різному, все залежить від соціально-психологічної готовності сприймати інформацію, об'єктивно її оцінювати та адекватно реагувати. В цілому, шкідливою є не інформація загалом, а реакція юнаків на неї. Тому проблеми несанкціонованого доступу тісно пов'язані з проблемою екологічної безпеки інформації. [2. с.37] Старшокласники, котрі формують свою думку стосовно соціального середовища на основі ЗМІ, проектують в реальний світ, світоглядні уявлення особистості запропоновані у медіапросторі.

Нажаль, юнаки – глядачі не перебірливі та активні. Дивляться все, що пропонує телевізор та internet – ресурси. Старшокласники сприймають ЗМІ як інформуючий об'єкт. Найчастіше юнаками керує бажання підтвердити свою суспільну позицію та світогляду. Для кращого усвідомлення формування картини світу у період молодшого юнацтва, важливо детальніше дослідити та

конкретизувати фактори засобів масової інформації як вплив на світогляд. У першу чергу ЗМІ формує певне ставлення до об'єктів соціального середовища, опираючись на попередній досвід людини. «Інформаційний вплив – це цілеспрямована діяльність, що передбачає певні зміни у поведінці та внутрішнього стану» [1. с.72]. Інформаційний вплив можна поділити на раціональний та нераціональний. Перший включає в себе констатацію фактів та логічні заключення. Другий – емоційні переживання.

Молодший юнацький вік можна охарактеризувати як період формування моральної свідомості. Під час цієї стадії дорослішання юнак тільки приміряє на себе соціальні ролі, адже старшокласник сповнений цілою купою внутрішніх протиріч, підвищеною сором'язливістю та одночасно агресивністю, схильністю приймати поспішні рішення. В цьому віці світогляд формується більш стихійно, ніж системно. Юнак намагається переосмислити нову інформацію про світ, самого себе, суспільство в цілому, професійне самовизначення та готується до заключного періоду сепарації. На емоційному рівні змішуються наївні дитячі переживання з більш серйозними та глибокими. Саме у молодшому юнацькому віці притаманна боротьба за власний авторитет.

У сучасному світі, основним джерелом інформативності являється медіапростір. Інформаційний зміст в медіапросторі включає в себе купу джерел які допоможуть краще дізнатись про цей світ, проте зникають, ті що навчали як цей світ відчувати [3. с.37].

Отримані дані та висновки в результаті виконання магістерської роботи можуть бути використані психологами шкіл, вчителями для просвітницької діяльності та для створення ефективних методів при боротьбі з впливом ЗМІ на старшокласників.

Можна зробити висновок, що на даний час ЗМІ є одним з головних факторів впливу на свідомість та формування картини світу старшокласників. Ефект присутності, властивий телебаченню, здатний відштовхнути молоду людину від реального та об'єктивного світосприйняття. Це особливо небезпечно саме в молодшому юнацькому віці, коли молода людина формується як особистість та вчиться розуміти світ. Між тим, вміло використовуючи можливості засобів масової інформації можна сприяти гармонічній, врівноваженої та освіченої людини.

Список використаних джерел

1. Кириченко В. В. Психологія інформаційної діяльності - Житомир: вид-во ЖДУ ІМ. І. Франка, 2014 - 47с; 72с.
2. Красилов А.А. Экология знания и интеллектуальные системы / А.А. Красилов // Высокие технологии в промышленности России. – М., Международная академия информатизации, 1997.

3. Кириченко В.В. Психологическая безопасность личности в современной информационной среде // GESJ: Education Science and Psychology. – 2017 – №1(43). – С.34-38.
4. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г. Білорус, М.О. Гончаренко, В.А. Зленко та ін. / [за ред. О.Г. Білоруса]: монографія. – К., 2001. – 733 с.
5. Дементьева С.В. Правовой статус средств массовой коммуникации: учеб. пособие. – Томск : Изд-во ТПУ, 2006. – 188 с.
6. Леонтьев А.Н. Психология образа / А.Н. Леонтьев // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1979. – № 2. – С. 3-13.
7. Фромм Э. Здоровое общество. Догмат о Христе / Эрих Фромм. – М.: АСТ, Транзиткнига, 2005. – 410 с.

РОЛЬ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ В ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ І КОЛЕКТИВНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

Святослав Петренко
студент 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент **Г.В. Пирог**

Введення поняття та характеристик змінених станів свідомості (ЗСС) в сферу наукового вивчення дозволяє аналізувати їхні прояви та роль у житті суспільства та людини. Запропоноване А. Маслоу поняття «пікових переживань» зумовлює відокремлення методів досягнення ЗСС від банальних наркоманії і алкоголізму та виводить їх за рамки стереотипних поглядів суспільства. Важливим є правильне використання отриманих знань для подальшого самовдосконалення особистості.

Метою даного дослідження було простежити вплив ЗСС на формування індивідуальної та колективної релігійності, що допоможе зрозуміти неоціненний вклад різноманітних психотехнік в розвиток культури, взаємовідносин між людьми й особистісне зростання.

Для малої дитини релігійна віра розпочинається із некритичного наслідування батьків на основі вродженої довіри до них внаслідок симбіотичної емпатії. Однак, згідно з поглядами Фрейда, розвиток захисних механізмів відбувається за рахунок емоційно-негативних впливів і керується інстинктивно [11]. Проекція формувала сферу надприродного, надаючи неживим предметам чарівних властивостей, чим притупляла внутрішню тривогу. Захисним механізмам притаманно заперечувати реальність, що й призвело до формування нової альтернативи, а саме світу трансцендентного.

Тому, повертаючись до вищезгаданої симбіотичної емпатії, можна припустити, що захисні механізми формують віру в надприродне і виникають внаслідок емпатогенної реакції плоду на зовнішні чинники через материнське посередництво.

Є. Торчинов в якості основи релігійного досвіду вказує трансперсональні переживання, які досягаються в ЗСС [10]. Запропонований ним аналіз релігійного досвіду спрямований на порівняння містичних переживань з базовими перинатальними матрицями С. Грофа [4; 10]. З його слів виходить, що релігія є наслідком релігійного досвіду і вродженої віри в надприродне, яка з появою в онтогенезі емоційного та інтелектуального зростання особистості перетворюється в релігійну віру. Саме релігійний досвід, зокрема пікові переживання, є рушієм цього переходу, що, в свою чергу, формує індивідуальну релігійність. Натомість, релігійна поведінка, як зовнішній прояв релігійності, з'являється разом із релігією. Отже, цілісна релігійність як комплекс релігійної віри, релігійної поведінки (зовнішні і внутрішні поведінкові виміри) і релігійного досвіду виникає після інтеграції індивідуальної релігійності в колективну.

Яскравим прикладом впливу ЗСС на релігійність є шаманізм. В шаманізмі застосовується ініціація шляхом смерті й воскресіння, яка лікувала так звану «шаманську хворобу» (свого роду психічний розлад, що супроводжується безсонням, головними болями і маренням) [10]. В сучасній психології ефект смерті використовує танатотерапія, психотехніки якої призначені для релаксації або мотивації пацієнта, що частково перекликається з логотерапією. Деяке повторення ініціації використовує експериментальна психотерапія під розробкою провідного трансперсонального психотерапевта Станіслава Грофа [4]. В її концепції лежать чотири базові перинатальні матриці, які повторюють процес народження. Також можна пригадати Тімоті Лірі, який вважав, що власна смерть перенесе його свідомість в кібернетичну реальність [4]. Свого часу він написав книгу, присвячену Олдосу Хакслі, в якій порівнював «Тибетську книгу мертвих» з ефектом після приймання ЛСД.

Впливи ЗСС пов'язані зі змінами, а головна зміна відбувається не ззовні, адже для оточення нічого не змінюються, а з середини – людина починає бачити все інакше. Аналізуючи страх смерті, можна припустити, що вона лякає руйнацією тієї маси новостворених «Я», тому що роздроблюючи свою особистість, людина схильна прив'язувати себе до життя (екзистенціальна шизофренія в онтопсихології) [9]. Людські дії спрямовані на прискорення даного процесу. Ми розуміємо пагубний вплив на навколишнє середовище

прийнятого нами образу життя, але продовжуємо нищити планету, тим самим губимо себе. Це пояснює, чому ми стали такими вишуканими до вбивства і ведення війн. Все стало способом, смислом, ідеєю рятувати людство від життя, закінчити ініціацію. Ми, як виконавчий орган в руках бога, мусимо переваритися в цьому котлі.

Судячи з представленого Є. Торчиновим алгоритму, після ініціації відбувається камлання, що розпочинається із жертвоприношення. Під час камлання шаман знайомиться із духами-помічниками. Дух, який буде першим і головним, вступає з шаманом в духовний шлюб. Після такої взаємодії з духами навіть існують випадки одностатевих шлюбів. Але нас цікавить саме спосіб досягнення зв'язку з духами, і хотілось би звернути увагу на процес підготовки: спочатку шаман повільно розкурює люльку (в деяких джерелах використовує гриби), випиває горілку і доводить себе до втрати свідомості через ритуальні танці й співи. Прокинувшись, в шамана вселяється дух (іноді це може бути тварина), який і керує ритуалом надалі. У Є. Торчинова цікаво описаний зв'язок ритуалу із БПМ, але важливішим в нашому дослідженні є теорія С. Грофа про існування генетичної, філогенетичної і еволюційної пам'яті [4, 150-164]. Бо, якщо припустити, що під час схожих ритуалів людина асоціює себе з переживаннями своїх предків, то можна вирішити, що трансцендентне – це часточки забутих життів, де присутні і культ предків, і синтоїзм, і тварини як еволюційні попередники, і привиди померлих, а реінкарнація – генетична послідовність. Тоді виходить, що релігійний досвід – пам'ять попередніх поколінь, яку можна побачити в ЗСС.

Нашим організмом передбачена передача інформації про анатомічний розвиток через ДНК, однак питання передачі філогенетичної пам'яті залишається відкритим. Вчені досі не знайшли відповідного місця розташування свідомості людини та відділ мозку, який слугує їй пристанищем. Вважається, що свідомість – синаптичний взаємозв'язок між нейронами мозку, при цьому важливим є не просто розташування нейронів в сітці, а процес постійного обміну між ними усіма, який суто індивідуальний, що забезпечує неповторність окремої свідомості. Відкриття дзеркальних нейронів дає можливість побачити подібний енергетичний обмін між людьми, які колективними діями формують щось схоже до свідомості. Ще Юнг виділяв колективне несвідоме як сховище архетипів, які нагадують стереотипи попередніх поколінь та їх колективну пам'ять. Тому можна припустити, що філогенетична пам'ять знаходиться в колективній підсвідомості й доступна в ЗСС

подібно дії гіпнозу на індивідуальну підсвідомість. На людину постійно впливають колективне несвідоме і підсвідоме, а колективна свідомість, як усвідомлена структура, знаходиться на біологічному рівні й розвивається. Як і говорилося вище, наявність нейронної сітки не гарантує сформованої свідомості, вона більш схожа на еволюційний процес переходу біосфери в ноосферу, запропонований В.І. Вернадським. Сучасні методи передачі інформації значно пришвидшують обмін між людьми, й Володимир Іванович вважав це одним з факторів формування ноосфери, досягнення якої допоможе нам встановити контакт з колективною і філогенетичною пам'яттю. А повторюючи теорії мікро- і макровсесвіту, можна охарактеризувати Абсолютну Свідомість як енергетичний обмін міжпланетарного масштабу, де окремі планети виконують функцію нейронів мозку і створюють відповідну сітку.

Деякі психотехніки допомагають налагодити безпосередній зв'язок із так званим Абсолютом, але якщо свідомість проявляється як «складна форма відображення світу», то й отримана інформація цілком відповідає сьогоdnішньому рівню колективної свідомості. Можна пригадати, як Ошо обурювався на емоційну скованість і духовну ригідність західних послідовників, які, в свою чергу, щоб зняти внутрішні бар'єри і фіксації, тихенько додавали в їжу наркотик [2]. Згідно з даними Є. Торчинова, способи досягнення ЗСС використовували ще в даосизмі, про що свідчать матеріали мавандуйських текстів (V-III ст. до н. е.), в яких говорилося про відповідну гімнастику, дихальні вправи і сексуальні практики. Психотехніки індуїзму, як попередники буддизму, відносяться Торчиновим до релігій «чистого» досвіду, в основі яких і криються найглибші трансперсональні переживання [10].

Елементи ритуалів, подібних шаманським, можна побачити й в християнстві. Сам процес молитви можна прирівняти до медитативної техніки, але більш цікавий вплив посту на людську свідомість. Мається на увазі той вид жорсткого посту, який використовував Ісус, намагаючись приборкати плотські бажання під час перебування в пустелі, коли й відбулася знаменита розмова з дияволом. Християнські монахи також мають звичку іноді надовго закриватися в своїй келії, де молитва і фізіологічні зміни в організмі за рахунок неповноцінного харчування можуть допомогти встановити зв'язок з божественним.

Насамкінець хочу розглянути екзальтовану віру як один із різновидів релігійної. Відомо, що більшість пророків отримували свої одкровення саме в станах екзальтації, а вона досягається через ЗСС. Вважається, що галюциногени типу ЛСД не викликають

фізичної залежності, але, попри це, вони можуть спричинити психічну залежність. Тому можна припустити, що ЗСС приводять до екзальтованої віри, а вона має деструктивний характер за рахунок сліпої залежності від пережитого містичного досвіду. Такого роду релігійність призводить до формування спільноти фанатиків і відповідної поведінки, яка спрямовується на протиборство з існуючими конфесіями.

Отже, в дослідженні було коротко розглянуто місце ЗСС в індивідуальній і колективній релігійності, простежено алгоритм впливу ЗСС на релігійність в цілому. Будь-яке дослідження вимагає компетентного погляду зі сторін якомога більше наукових дисциплін, а коли наукова проблема розглядається лише під призвою однієї парадигми, то втрачається важливий ефект синергії, що відкриває нові рішення. ЗСС, як і релігію, можна розглядати в якості корисних пізнавальних ресурсів для світосприймання, але все залежить від того як використовувати здобуті знання. Адже інтегрувавши їх в повсякденне життя, можна зламати застарілі матеріалістичні погляди, що приховує в собі й негативні наслідки для сучасного суспільства. Тому дана тема потребує обережного використання і актуальна для подальшого вивчення в майбутніх дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Водянова А. Психологическая ценность религии / А. Водянова // Вестник СевГТУ. – Севастополь, 2001. – Вып. 29 : Философия. – С. 68-76.
2. Грицанов А. А. Раджниш Ошо. — Мн.: Книжный Дом, 2011. — 384 с.
3. Гроф С. Космическая игра. Исследование рубежей человеческого сознания. – М.: «Ганга», 2015. – 304 с.
4. Гроф С. Области человеческого бессознательного. Данные исследований ЛСД. – М.: Изд-во Трансперсонального Института, 1996. - 278 с.
5. Журавльова Л. П. Розвиток емпатії у дітей немовлячого віку / Л. П. Журавльова // Актуальні проблеми психології. – 2008. – С. 185 – 191.
6. Лири Т. История будущего. – Киев: Янус Букс, 2000. – 288 с.
7. Лири Т., Метцнер Р., Олперт Р. Психоделический опыт: Руководство на основе «Тибетской книги мертвых» / пер. с англ. Г. А. Лубочкова. – Львов: Инициатива; К.: Ника-Центр, 2003. – 244 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. - N.Y.: Harper & Row, 1970; СПб.: Евразия, 1999. – 316 с.
9. Менегетти А. Учебник по онтопсихологии. М.: Славянская ассоциация Онтопсихологии, 1997. С. 107 – 158, 226 – 254 с.
10. Торчинов Е.А. Религии мира: опыт запредельного. Психотехника и трансперсональные состояния. – СПб.: Центр "Петербургское Востоковедение", 1998. – 384 с.
11. Фрейд, З. Толкование сновидений / З. Фрейд; пер. с нем. – М. : Эксмо; СПб: Мижгард, 2005. – 1083 с.
12. Хаксли О. Двери восприятия. Рай и ад. – М.: «Эксмо», 2004. – 238 с.

13. Хофманн А. ЛСД – мой трудный ребенок. – 1979. – 93 с.
14. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. – М.: Академический проект, 2007. – 288 с.
15. Wilber, Ken. «Introduction to Integral Theory and Practice: IOS Basic and the AQAL Map» // AQAL Journal. — Vol 1, N 1, 2006.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗУ ЦЕРКОВНОГО ПОСТУ У СВІДОМОСТІ ЮНАКІВ ЗАХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

Діана Попович,
Оксана Хомутовська
студентки 4 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент **Г.В. Пирог**

Географічне розташування України, історичні події зумовили багатонаціональність та полірегієнність у нашій державі. Найбільш поширеними є православна та греко-католицька конфесії християнства. Ідеологія церкви впливає на масову свідомість, адже за даними досліджень Інституту філософії НАН України, рівень релігійності населення в Україні становить близько 44,6 % [1]. Релігійність, як якісна і кількісна визначеність суб'єктивного засвоєння релігійних ідей, проявляється не лише на світоглядному рівні а й на побутовому – задоволення духовних і моральних потреб людини, сімейно-побутові традиції, релігійне спілкування [4].

Історично склалося так, що на території Західної України поширена греко-католицька церква, так як після ліквідації УГКЦ у Радянському Союзі в Європі залишився тільки один єпископ (Іван Бучко), якого Папа призначив Апостольським візитатором українців-католиків у Західній Європі. Однак після II Світової війни в країнах Північної Америки та Західної Європи опинилось багато українців греко-католиків, які емігрували чи залишились в західних країнах у зв'язку з комуністичним терором на батьківщині [4].

В Центральній Україні поширена православна церква, так як на початок ХХ ст. – в Центральній та Східній Україні (належних до Російської імперії, які склали одну сорокову частину від загальної імперської території) мешкала п'ята частина православного населення Російської імперії. В Україні почався новий рух відродження автокефалії Української Православної Церкви, започаткований Митрополитом Іваном Бондарчуком, а в центральній Україні в квітні 1990 року відродження УАПЦ було започатковано

протоієреєм Олегом Куликом (сьогодні Патріарх Мойсей), який zorganizував біля 200 громад УАПЦ будучи митрополитом адміністратором на Хмельницькій, Вінницькій і Житомирській області [3].

Оскільки греко-католицька та православна церкви – це різні конфесії однієї християнської релігії, то у них є багато спільного. Ціннісна система різних християнських конфесій на вищих її щаблях ідентична, однак на рівні «цінностей-засобів» можуть спостерігатися значні відмінності [2]. Віровчення та культ обох конфесій в якості засобу формування інтенсивних та глибоких релігійних почуттів передбачає піст. Аналіз літератури дозволяє нам сказати, що основне завдання посту – це утримання [3]. Нас зацікавило питання, чи образ церковного посту відрізняється у юнаків, що проживають у Західній та центральній Україні, що визначило тему нашого дослідження.

У психосемантичному дослідженні уявлень про церковний піст приймало участь 20 досліджуваних юнацького віку – 10 із західної України (4 представники чоловічої статі та 6 жіночої), 10 з центральної (2 представників чоловічої статі та 8 жіночої). За метод дослідження ми обрали асоціативний експеримент; в інструкції ми просили написати 10 асоціацій на слово-стимул «церковний піст». З отриманими результатами здійснювався частотний аналіз.

В результаті проведення експерименту ми отримали 197 асоціацій на слово-стимул «церковний піст». Усі асоціації були об'єднані у відповідні категорії.

Результати дослідження показують, що у свідомості юнаків із західної України піст найбільше асоціюється із очищенням, а саме таїнством сповіді, покаяттям, спокутою, прощенням (таблиця 1). Це вимагає від особистості усвідомлення власних гріхів. Проте піст несе у собі ряд обмежень широкого спектру: від побутових (не палити, обмеження в їжі) до міжособистісних (утримуватися від суперечок). Також спостерігаємо заборону на алкоголь, лайку. Цікавою є міра дозволеності – в одному випадку існує заборона взагалі не вживати алкоголь, в іншому – обмеження на його вживання. Також піст вимагає від людини вольових зусиль – потрібно встояти перед своїми гріхами та пристрастями, спокусами, здійснювати зусилля над собою, здійснювати це терпимо, проявляти скромність та жертвовність. Мета посту полягає в розвитку людини, який відбувається у двох напрямках – розвиток духовності (шлях до Бога, навернення), та розвиток особистості (духовне відродження, вдосконалення особистості). Почуття, що виникають під час посту, досить різні – це скорбота, надія, спокій, незалежність, зближення,

благочестя. Також церковний піст досліджувани співвіднесли із великими святами, такими як Пасха та Різдво.

Таблиця 1

Результати представників Західної України

Категорії	Асоціації на слово стимул “церковний піст”
Очищення	Сповідь, очищення, покаяння, спокута, прощення
Обмеження	Обмеження в алкоголі, обмеження в музиці, не палити(курити), не вживати нецензурну лексику, дієта, суп, пісні продукти, утримуватись від суперечок, утримання, заборона, вегетаріанство, обмеження, обмеження в їжі

Отже, ми можемо сказати, що церковний піст у свідомості юнаків із західної України вимагає від особистості вольових зусиль, оскільки містить у собі обмеження, які зачіпають різні сфери, передбачає покаяння. Метою посту, а отже винагородою, є духовне та особистісне зростання особистості. Варто відмітити, що досліджувани не надали асоціації про негативне ставлення до посту.

Що стосується досліджуваних центральної частини України, то в їхній свідомості церковний піст найбільше асоціюється із церквою, тобто це процес, який напряду пов'язаний із церковними канонами та релігійністю, що спонукає дотримуватися посту (табл. 2). Також в образ церковного посту входить свято Великодня та молитва, тобто все взаємопов'язано: святу Великодню передує великий строгий піст, який супроводжується молитвою, тому склалося таке уявлення. Також поширеними є ототожнення посту із релігійним заходом, їжею, якою необхідно обмежити себе. Великого значення набувають церковні дієства, такі як сповідь, спокута гріхів, просвітлення, служіння, покаяння, тобто людина має усвідомити свої гріхи для їх покаяння та спокути. Також значимими у свідомості юнаків є обмеження, як в їжі, так і в побутовому сенсі (не лаятись), і саме продукти харчування, що можна або не можна вживати, займають значну частину. Предмети, які супроводжують піст (хрест, свічка, календар) піднімають у людини такі моральні чесноти як стриманість, покора, терпіння. Взагалі, піст як релігійний феномен може посилити віру людини, принести користь у житті, але так само має і негативні прояви (позування, непотрібність, безглуздість, шкода, надмірність). Також церковний піст досліджувани співвіднесли із християнством та одним із напрямків християнства – православ'ям.

Таблиця 2

Результати представників Центральної України

Категорії	Асоціації на слово стимул “церковний піст ”
Церковні дієства	Сповідь, спокута гріхів, таїнство, просвітлення, служіння, фанатизм, очищення, молитва, прощення гріхів, покаяння, служба, строгий (чотиридесятницький) піст, 40 днів, Христос Воскрес
Свято	Свято, Великдень (Пасха)
Релігійна організація	Церква

Отож, ми можемо сказати, що церковний піст у свідомості юнаків із Центральної України пов'язаний із церквою, церковними дієствами, обмеженнями, які стосуються як харчової сфери, так і особистісної, що веде за собою покаяння та спокуту своїх гріхів. Також церковний піст має два полюси – як позитивний (віра, користь), так і негативний (безглуздість, шкода, надмірність).

Таким чином, ми бачимо, що образ церковного посту у свідомості юнаків західної України характеризується покаєнням, очищенням душі і ростом особистості через виконання обмежень, застосування вольових зусиль, тоді як у свідомості юнаків із центральної України асоціації з постом носять більш атрибутивний характер.

Список використаних джерел:

1. Історія релігій світу: Навч. посіб. / В. І. Лубський, 1-36 Є. А. Харьковщенко, М. В. Лубська, Т. Г. Горбаченко. – К.: "Центр учбової літератури", 2014. – 536 с.
2. Пирог Г. Особливості системи християнських цінностей / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. - Київ, 2004. - Вип. 1 (29). - С.21-29. Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/20633>
3. Угринович Д. М. Психология религии. – М.: Политиздат, 1986. – 352 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди ; голова редкол. В.І.Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЯВУ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ БАТЬКІВ

Олена Рибинська,
Віра Сачок студентки 4
курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **І.М. Тичина**

Проблема агресії в сучасному світі є надзвичайно актуальною, як з точки зору науки, так і з позиції психологічної та соціальної практики. Особливо гостро постає проблема зростання зовнішньої та внутрішньої агресії у підлітковому віці. Цей вік є переломним в житті кожної дитини. Саме в цьому віці зростають прояви агресії по відношенню до однолітків та батьків.

У психологічній науці під агресією прийнято називати дії, що наносять людині будь - який збиток: моральний, матеріальний або фізичний. Складовими агресії виступають зовнішня (спрямована на оточуючих) та внутрішня (спрямована на себе) агресії. Незважаючи на своє практичне та теоретичне значення, проблема аналізу прояву внутрішньої та зовнішньої агресії у підлітків та їх батьків на даний час є недостатньо вивченою.

У вітчизняній психології проблема агресії висвітлена в працях Б. Братуся, С.Єніколопова, Л. Іванової, Н. Ратінової, А. Реана, Т.Рум'янцевої, І. Фурманова [3; 4]. При цьому вітчизняні дослідники розглядають агресивного суб'єкта як такого, що інтегрує в собі внутрішні та зовнішні впливи. Також цій проблемі увага приділялася в зарубіжній психології (З. Фрейд, А. Басс, А. Бандура, С. Берковіц, К. Лоренц та ін. [1; 2]).

Дослідження прояву внутрішньої і зовнішньої агресії у підлітків та їх батьків проводилось протягом 2016-2017 років на базі Бондарівської загальноосвітньої школи I-III ступенів, за допомогою методики «Діагностика сімейного насилля» Т.А. Серги. Загальна вибірка складала 100 осіб, з яких 50 - підлітки та 50 – їх батьки.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

Виявлено, що у підлітків рівень внутрішньої агресії вищий ніж у їх батьків. Більшість підлітків виявляють середній (60% досліджуваних) та високий рівень (34% досліджуваних) внутрішньої агресивності. Батьки мають низький (64% досліджуваних) та середній (30% досліджуваних) рівні.

Рівень зовнішньої агресії як у підлітків так і їх батьків є середнім та високим. Серед досліджуваних не було осіб, які б

продемонстрували низький та дуже високий рівень. Однак у відсотковому співвідношенні більше підлітків, які мають високий рівень зовнішньої агресії.

На основі аналізу дослідження зовнішньої та внутрішньої агресії підлітків та їх батьків, було проаналізовано співвідношення їх рольових позицій. Узагальнення отриманих результатів показує, що репертуар рольових позицій підлітків ширший («стриманий», «віктим», «тиран», «норма») у порівнянні з варіативністю рольових позицій батьків («стриманий», «віктим», «норма»). Більшість батьків перебуває в позиції «норма» (66% досліджуваних), частина батьків займає позицію «стриманий» (28% досліджуваних) та «віктим» (6% досліджуваних). Діти, батьки яких виявляють рольову позицію «норма», демонструють такі рольові позиції: «стриманий» (38% досліджуваних), «віктим» (20% досліджуваних), «тиран» (8% досліджуваних). Таким чином, при низькому рівні внутрішньої та зовнішньої агресії батьків найбільша частина дітей схильні до рольової позиції «стриманий». Діти, батьки яких виявляють рольову позицію «стриманий», демонструють такі рольові позиції: «стриманий» (6% досліджуваних), «віктим» (16% досліджуваних), «норма» (2% досліджуваних), «тиран» (4% досліджуваних). Середній рівень агресії батьків сприяє найширшому репертуару рольових позицій та прояву високого рівня внутрішньої агресії підлітків. Діти, батьки яких виявляють рольову позицію «віктим», демонструють рольові позиції: «стриманий» (4% досліджуваних), та «тиран» (2% досліджуваних). Ймовірно, що віктимність батьків може провокувати дітей до прояву зовнішньої агресії.

Список використаних джерел

1. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтере; пер. с англ. Ю. Брянцева и Б. Красовского. - М. : Апрель-Пресс; ЭКСМО-Пресс, 1999. - 512 с.
2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб : Прайм-Еврознак, 2002. – 236 с.
3. Реан А. А. Агрессия и агрессивность личности / А. А. Реан // Психологический журнал. - 1996. - № 5. - С.3 -18.
4. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И. А. Фурманов. – Минск : Просвещение, 1996. - 192 с.

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЯЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

Радевич Мирослава

студентка 3 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент **Н.Ф. Портницька**

Поняття цінностей у психологічному трактуванні позначається низкою понять із суміжними контекстами. Так, у розумінні А. Маслоу «цінності» дуже близькі до «потреб» і «мотивів», В. Франкл співвідносить «цінності» із «особистісними смислами». У вітчизняній психології Н.Ф. Добринін називає їх "значущістю"; Л.І. Божович "життєвою позицією"; О.М. Леонтьєв "значенням" і "особистісним смислом. Як вказує О.Л. Музика, цінності є одним із механізмів розвитку здібностей та творчості і важливим аспектом для розвитку творчої особистості є ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей. Однак недостатньо дослідженими залишаються проблеми регуляції творчої діяльності, зокрема, які існують ціннісні аспекти регуляції творчої діяльності. Ми припускаємо, що оцінка являється однією із аспектів, що впливають на розвиток творчої діяльності.

Нами було проведене експериментальне дослідження виявлення впливу оцінки на творчу діяльність. Ми намагалися дослідити, на скільки оцінка є регулятором творчої діяльності різного характеру (колективна робота та індивідуальна).

Вивчення ціннісних аспектів творчої діяльності підлітків, що замаються танцями, здійснювався на основі аналізу їх рефлексії здібностей (за методикою вивчення динаміки здібностей О.Л.Музики на вибірці, яка становила 30 підлітків віком від 13 до 16 років). Додатково використаний аналіз незакінчених речень.

Результати аналізу показали, що оцінка виконує регулюючу функцію у творчій діяльності.

Із наведених вище діаграм видно різницю значимості оцінки для підлітків у різних характерах роботи. Якщо для регламентованої діяльності як позитивна так і негативна оцінка мали підкріплюючий характер, то у випадку індивідуальної нерегламентованої діяльності дещо більший стимулюючий вплив має позитивна оцінка.

Рис.1 відсоткове співвідношення значення оцінки у колективній творчості

Рис.2 відсоткове співвідношення значення оцінки у власній творчості

Характерним є співвідношення потреб підлітків у регламентованій (зовнішньо заданій) і нерегламентованій (творчій) діяльності (рис.3,4).

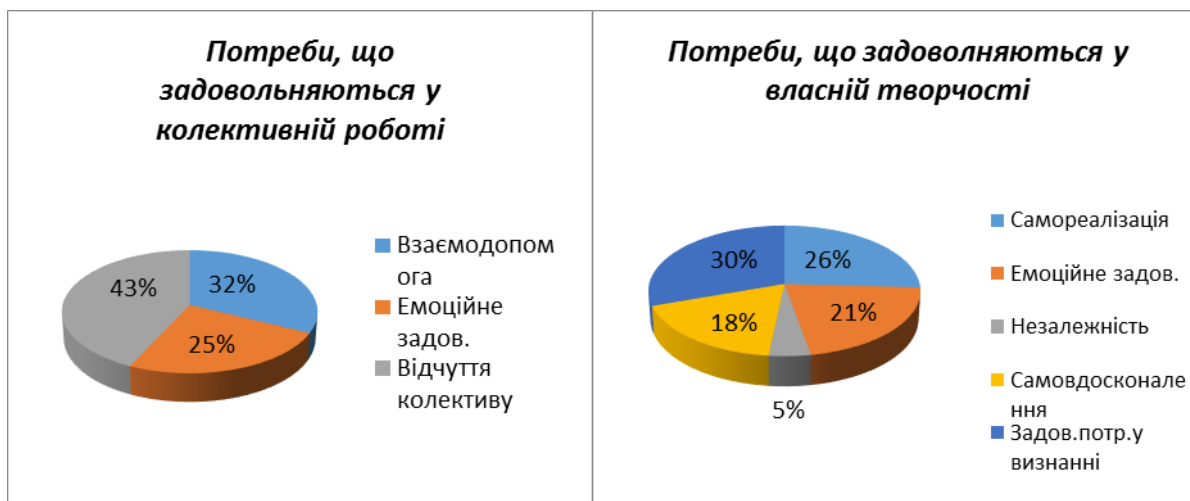

Рис.3-4 Потреби, що задовольняються у творчій діяльності

Аналіз результатів свідчить, що у спільній зовнішньо заданій діяльності підлітки прагнуть задовольнити потребу у дієвій приналежності до групи однолітків («відчуття колективу», «взаємодопомога»). В індивідуальній нерегламентованій діяльності задовольняються потреби у визнанні та самореалізації

У творчій діяльності (незалежно від локусу заданості) підлітки задовольняють потреби в емоційному задоволенні. Проте задоволення інших потреб має значні відмінності. У колективній роботі провідним є потреби взаємодопомоги, відчуття колективу, які відображають відчуття колективу (колективний дух): підлітки потребують відчутти себе частинкою одного великого механізму

(групи). Відчуття єдності тісно пов'язане із взаємодопомогою. Усвідомлення єдності з групою а можливості отримання допомоги, виникає потреба підтримати іншого.

У самотійній творчості (нерегламентована діяльність) виявлена потреба у незалежності: у власній творчості немає рамок, які потрібно дотримуватися, не потрібно прислухатися до думок, з якими, можливо, ти не згоден. Власна творчість забезпечує задоволення потреби у самовираженні (можливості передати власні почуття, уміння у танці). Можливість самовираження веде і до задоволення потреби у визнанні з боку оточуючих. Ця потреба є найбільш вираженою. Підлітки демонструють свої вміння і отримати визнання з боку інших. Увага інших для підлітка є показником успішності творчості, можливості досягнення результату, що в свою чергу, є підкріпленням творчої мотивації.

Отже, за результатами дослідження виявлено, що основними детермінантами хореографічної творчості у підлітковому віці є задоволення вікових потреб, зокрема включення до спільної діяльності задовольняє потребу в емоційному задоволенні від переживання включеності до групи, у творчій нерегламентованій діяльності емоційне задоволення зумовлюється можливістю задоволення потреби у самореалізації, незалежності, самовдосконаленні, а також потреби у визнанні.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО РЕЛІГІЮ ТА ВІРУ У СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ ТА ПРИХОЖАН РІЗНОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ КАТОЛИЦЬКОГО ВІРОСПОВІДАННЯ

Юлія Рибачук
студентка 4 курсу
соціально – психологічного
факультету

Науковий керівник
кандидат філософських наук,
доцент **Г. В. Пирог**

Релігія та віра відіграють важливу роль в житті людини та суспільства. Кожна людина має свою релігійну свідомість, що робить її унікальною. Релігія дає своїм прихожанам правила та норми, що регулюють їх відносини у суспільстві та керують поведінкою. Не всі люди є віруючими та прихожанами певної церкви. Деякі таємно вірять, деякі привселюдно показують свою придатність до віри. Історія демонструє, наскільки релігія може впливати на життя людини й суспільства, і приклади цього не завжди позитивні. На

сьогоднішній день багато людей мають негативне ставлення до релігії, але в тяжкі години люди приходять до віри та релігії, і це їм допомагає. З психологічної точки зору, в основі навернення лежать несвідомі психічні процеси, які притаманні всім людям.

Наше дослідження побудоване на порівнянні трьох категорій віруючих католицького віросповідання. Перша категорія – це священнослужителі, люди, які віддали своє життя служінню Богу. За думками прихожан, вони наділені особливими можливостями і не схожі на звичайних людей. Самі священнослужителі кажуть, що всі люди рівні, але рівень віри та релігійності може різнитися залежно від життєвих умов. Наступною категорією є католики-українці, які мають свої історичні особливості формування церкви. Остання категорія – це католики з Іспанії. Вони різняться від прихожан-українців історією, умовами життя та побудови церкви в країні, мають певні особливості етнічної та релігійної свідомості.

Метою дослідження було порівняння особливостей уявлень про віру та релігію у священнослужителів, прихожан-католиків Іспанії та України. Для досягнення мети використовувався метод опитування, досліджувані відповідали на два запитання: «Що для Вас є релігія?» і «Що для Вас є віра»? Також досліджувані давали загальну інформацію про вік, стать, професію і конфесію. Вибірку склали 21 людина, з них 7 священнослужителів-католиків, 7 прихожан-католиків з України та 7 прихожан-католиків, які мешкають в Іспанії.

Результати опитування представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Уявлення про релігію і віру

Група	Релігія	Віра
Священнослужителі	вказівки життя (2); стиль життя; допомога по життю; частина життя; дорога по життю	сенс життя (2); дар життя (2); довіра до Бога; напрямок життя; буде стиль життя
Прихожани-католики з України	набір ритуалів; набір правил, норм поведінки; норми, які притримуються; віра в Єдиного Бога; контроль мас; світосприйняття; шлях, дорога	внутрішнє відчуття, яке не можна передати зовнішньо; внутрішнє відчуття впевненості; власний вибір; вибір принципів; триматися того, що є важливим; підтримка; основа життя
Прихожани-католики з Іспанії	наука про надію в житті (2); маніпуляція людьми (2); історичне набуття (2); релігія не важлива, існує лише Бог; те що об'єднує	допомога (2); стан душі; оберіг; щось більше над нами; всі вірять в щось, це обов'язково; це коли віриш взагалі, а не коли щось потрібно

Аналіз результатів опитування показав, що уявлення про релігію та віру у священнослужителів та прихожан різняться. Можна пояснити це тим, що священнослужителі мають більш точне уявлення про те, що для них є віра та релігія, тому що для них ці поняття складають сенс життя. Вони свідомо віддають своє життя служінню Богу.

Релігія для священнослужителів – це те, що веде по життю, це частина життя та дорога до віри, а для прихожанина релігія – це певні обряди, норми та правила. Віра для священнослужителів – це сенс, стиль життя і це дар. Вони бачать у вірі щось особливе, живуть тим, у що вірять і віддають все за віру. Для прихожан віра – це вибір та внутрішнє відчуття. Прихожани вважають, що вони вибирають, у що вірити і як вірити, і це внутрішнє відчуття і його не можна показати ззовні.

В уявленнях прихожан-католиків як українців, так й іспанців релігія – це певні обряди, історія, маніпуляція та контроль. Віра для іспанців – це те, що допомагає по життю та певний стан душі. Для українців віра – це вибір, внутрішнє відчуття і допомога.

Отже, результати дослідження показали, що для священнослужителів, прихожан-католиків Іспанії та України уявлення про віру схожі – це сенс життя, підтримка та шлях, за яким потрібно слідувати. Можна сподіватися, що єдність уявлень дарує надію на добре, справедливе майбутнє за божими правилами. Релігія може бути фактором об'єднання людей різних верств населення та з різних країн.

Список використаних джерел:

1. Водянова А. Психологическая ценность религии / А. Водянова // Вестник СевГТУ. – Севастополь, 2001. – Вып. 29 : Философия. – С. 68-76.
2. Омэнн Дж. Христианская духовность в католической традиции. – Рим-Люблин: Изд. Святого Креста, 1994.
3. Кураев А. В. О вере и знании – без антиномии // Вопросы философии. – 1992. – № 7. – С.45-63.
4. Пирог Г. Морально-етичні основи християнських цінностей / Г. Пирог // Історія релігій в Україні : Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції. Додаток. – Львів, 2003. – С. 49-53.

РІВЕНЬ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ СЕРВІСУ ЗАКЛАДІВ ШВИДКОГО ХАРЧУВАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД СТАЖУ РОБОТИ

Катерина Рижак

студентка 4 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Емоційне вигорання у психологічній літературі розглядається як певний механізм психологічного захисту особистості. Емоційне вигорання переважно розглядається і трактується лише з негативного боку.

Проблема дослідження психологічного благополуччя працівників закладів швидкого харчування, незважаючи на своє практичне і теоретичне значення, представлена в науці на цей момент недостатньо. Разом з тим спостереження показують, що працівники закладів швидкого харчування вирізняються вкрай низькими показниками фізичного та психологічного здоров'я, характеризуються емоційним виснаженням, деперсоналізацією і редукцією особистих досягнень.

Актуальним є питання рівня емоційного вигорання залежно від стажу роботи. Проблемою професійного вигорання займалися як зарубіжні (Е. Аронсон, С. Джексон, Х. Маслач, А. Пайнс, К.Черніс, Х. Дж. Фрейденберг [1; 4]), так і вітчизняні дослідники (В.В. Бойко, Н.Є. Водоп'янова [2; 3]).

Дослідження проводилось впродовж 2016-2017 навчального року у закладі швидкого харчування МакДональдз (м. Житомир) за допомогою методики діагностики рівня «Емоційного вигорання» В.Бойко. Загальну вибірку складала 45 осіб: 15 осіб із стажем роботи до 1 року; 20 осіб із стажем роботи від 1 до 5 років; 10 осіб із стажем роботи від 5 до 10 років.

За результатами теоретичного аналізу проблеми емоційного вигорання та проведеного дослідження можна зробити *висновки*:

1. Результати емпіричного дослідження показали, що для працівників сервісу закладів швидкого харчування зі стажем роботи до 1 року характерний низький рівень емоційного вигорання, що відповідає фазі «Напруження» ($r_{xy} = 0,60$) та характеризується незадоволеністю власною професійною діяльністю і собою як професіоналом. Людина сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі. Досліджуваним цієї групи характерні такі симптоми: незадоволеність власною професійною діяльністю і собою як професіоналом. Людина

сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі.

2. Для працівників сервісу закладів швидкого харчування зі стажем роботи 1-5 років характерний середній рівень емоційного вигорання, що відповідає фазі «Резистенція» ($r_{xy}=0,95$) та характеризується відсутністю інтересу до роботи й неадекватним вибірково емоційним реагуванням на життєві ситуації. Досліджуваним цієї групи характерні такі симптоми: відсутність інтересу до роботи й неадекватне вибіркоче емоційне реагуванням на життєві ситуації.

3. Для працівників сервісу закладів швидкого харчування зі стажем роботи 5-10 років характерний високий рівень емоційного вигорання, що відповідає фазі «Виснаження» ($r_{xy}=0,92$). Досліджувані цієї групи демонструють емоційне та особистісне (деперсоналізація) відчуження, мають психосоматичні та психовегетативні порушення. Характерною ознакою є повна втрата інтересу до роботи і життя взагалі, емоційна байдужість, відчуття фізичного виснаження. Спостерігається порушення пам'яті, уваги, порушення сну.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують методи та шляхи профілактики й зниження проявів емоційного вигорання у працівників сервісу закладів швидкого харчування.

Список використаних джерел

1. Акиндинова И.А. Эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности педагога: проявления и профилактика // Педагогические вести. – СПб.: Издательство РГПУ им. А.И.Герцена, 2003. - №5. – С. 30-34.
2. Бойко В. В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В.В.Бойко // СПб.: Питер, 1999. –105 с.
3. Водопьянова Н.Е. Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.
4. Freudenberger H.J. Staff Burnout / J. Freudenberger // Journal of Social Issues. – 1974. – Vol. 30. – P.159-165.]

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ВІЦІ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Науковий керівник:

Наталія Рубан

3 курс, спеціальність «Практична психологія»

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології **Кириченко В.В.**

Оскільки на сьогоднішній день розвиток сучасного суспільства вимагає від кожної людини використання та знання інформаційно-комунікаційних технологій. Процеси комп'ютеризації та інформатизації вимагають від індивіда великої кількості адаптованих до нових умов умінь, знань та навичок. У зв'язку з швидким розвитком інформаційного прогресу люди занадто багато часу проводять використовуючи гаджети, що може викликати залежність. Саме тому дослідження впливу інформаційного середовища є досить актуальним на теперішній час.

Проблема понять «інформаційного суспільства» та «інформаційної залежності» черпає свій початок у працях Е. Тофлера, Д. Белла, О. Лімпана. [13,14] Згідно останніх публікацій різні аспекти функціонування засобів масової інформації в суспільстві розглядаються як вітчизняними так і зарубіжними науковцями. Приміром, проблемою взаємодії влади і ЗМІ присвячені роботи О.Копиленка, Г.Почепцова, А.Москаленка, В.Лизанчука, А.Чічановського, Т.Добросколонської, В.Шкляра, В.Воробйова, В.Попова та ін. Проблемою інформаційної безпеки займаються О.Белов, С.Сьомін, О.Литвиненко та ін. [6,8,11,12].

Проблемою статті є виявлення психологічних особливостей впливу інформаційної залежності на осіб віку ранньої дорослості. Інформаційне суспільство являє собою концепцію постіндустріального розвитку суспільства, в якому інформація та знання формуються в єдиному інформаційному просторі, де головними матеріалами виробництва постають інформація та знання [10].

Інформаційна залежність – це залежність від понадміру частого споживання та використання інформації з будь-яких джерел, які є доступними для користувача [9]. На сьогоднішній день, найбільшим та найрозповсюдженішим джерелом інформації виступає мережа Інтернет. Залежність з одного боку виникає у зв'язку з тим, що потік інформації у якому ми знаходимося занадто великий, і ми не можемо її всю проаналізувати та засвоїти. З іншого боку, замість того, щоб

відгородити та захистити себе від надмірного споживання та використання інформації, ми звикаємо жити у такому середовищі, що несе та викликає потребу в постійному пошуку та отриманні інформації, що і є інформаційною залежністю.

Розповсюдженими прикладами інформаційної залежності виступають, так звані, неконтрольовані пошуки інформації без певної необхідності, спілкування в соціальних мережах, надмірне захоплення грою в онлайн-ігри тощо.

У дослідженні, в основу якого було покладено виявлення основних інформаційних засобів та особливостей взаємодії з інформаційним середовищем, взяли участь 65 досліджуваних віку ранньої дорослості у віці від 20 до 25 років, яке було проведене у 2016 році. Для збору емпіричних даних було використано електронну web-систему Qualtrics (<https://qualtrics.com>), яка контролює репрезентативність вибірки. Для статистичної обробки результатів дослідження використовували програму Statistica 12.0.

Підбір питань відбувався на основі опитувальника Кириченка В.В., який використовувався для вивчення специфіки споживання інформації молоддю.

За результатами проведеного дослідження, можна сказати, що засобами масової інформації на думку досліджуваних є такі інформаційні медіа як: телебачення – 75%, преса – 50%, web-ресурси – 36.84% та радіо – 34.48%, що свідчить нам про те, як саме у віці ранньої дорослості розуміється під поняттям «засобів масової інформації». Перевагу у використанні досліджувані надали в більшості медіа, що пов'язані з мережею Інтернет (web-ресурси – 7.08, соціальні мережі – 6.73, пошукові системи – 7.23), однак в якості засобів масової інформації досліджувані обрали також медіа які не користуються популярністю у молоді – преса та радіо. Такий вибір можна пояснити загальноживаністю цих інформаційних медіа в суспільстві. Найбільш об'єктивну інформацію на думку досліджуваних вони можуть отримати користуючись такими інформаційні медіа, як: публічні та електронні бібліотеки – 6.9%, пошукові системи – 6.56%, web-ресурси – 5.17%, телебачення – 5.08%. Рівень кореляційного зв'язку між показниками об'єктивності інформації найбільш часто використовуваними засобами масової інформації знаходиться а рівні $r=0,34$, що свідчить про слабкий прямий зв'язок. Тобто незважаючи на те, що засоби масової інформації не завжди використовують правдиву інформацію, про те, ЗМІ продовжують активно використовувати. Як найдоступніші досліджувані обрали медіа, що пов'язані з мережею інтернет (web-ресурси – 76.67%; пошукові системи – 74.58%, соціальні мережі –

70.49%, електронна пошта – 62.71%), що можна пояснити популярністю гаджетів та портативних носіїв інформації, особливо серед молоді.

Досліджувані найбільше довіряють як джерелу достовірної та правдивої інформації таким інформаційним медіа як: пошукові системи – 8.47%, публічні та електронні бібліотеки – 6.67%. Найменше довіри у них виникає до телефонних сервісів – 35% та соціальні мережі – 28.81%. З метою пропаганди (соціальної, релігійної, політичної та інших.) найчастіше, на думку досліджуваних, використовують такі медіа: телебачення – 62.9%, пресу – 54.1%, соціальні мережі – 51.61%; Найбільш повно задовольняють інформаційні потреби такі медіа як пошукові системи – 29.31% та web-ресурси – 20%, так як дані інформаційні медіа є найбільш розповсюдженими та доступними для користувача. Найменше задовольняють інформаційні потреби радіо – 42,62%, телефонні сервіси – 42,37%;

Предметом цікавості у процесі використання інформаційних медіа стали такі теми: самоосвіта та науково-популярна інформація – 38.98%, інформація для вирішення поточних завдань (курс валют, погода, контактна інформація, рецепти страв, інструкції, життєві поради та ін.) – 30%, соціальні стосунки, взаємодія з іншими – 24.19%, інформація яка стосується особистого добробуту – 21.67%. Даний вибір підтверджується тим, що у віці від 20 до 25 років, дані теми є актуальними з точки зору психологічного розвитку особистості. Також в відповідях досліджуваних можна виявити невідповідність: в середньому впродовж доби споживанню інформації приділяють 190 хвилин, проте обмежити себе у тому ж споживанні в середньому вони готові на 250 хвилин, тобто кількість часу, що взагалі перевищує середній час використання медіа. Тобто на думку досліджуваних на споживання інформації вони витрачають в 2 рази менше часу, ніж це є насправді.

На думку досліджуваних найбільше на оцінку засобів масової інформації впливає якість інформації, що транслюється, тобто її змістовність, об'єктивність та доступність (зміст інформації та її актуальність – 37.7%, об'єктивність інформації – 21.31%, доступність використання та легкість сприйняття – 16.39%). Найменш важливими якостями була обрана сама якість передачі інформації та легкість сприймання.

На основі теоретичного аналізу, можемо говорити про те, що мережа пропонує унікальне середовище, якому немає аналогів в реальному світі. У випадку інтернет-залежності більшість переваг, принесених інтернетом у життя людей, перетворилися на одвічний

пошук нової безкорисної інформації, що також може призвести до інформаційного перевантаження мозку людини, та як наслідок більшості сучасних хвороб. За результатами опитувальника можна виявити, що перевагу у використанні медіа досліджувані надали соціальним мережам та телебаченню, однак при цьому обрали їх, як засіб інформації, якому найменше довіряють і як такий, який частіше використовуються у якості пропаганди. В загальному найбільше на оцінку засобів масової інформації впливає якість інформації, що транслюється, найменш важливим є якість передачі інформації та легкість сприймання, що може бути пов'язано з високим розвитком технологій та майже відсутністю на даний час будь-яких перешкод у споживанні інформації.

Отже, можна сказати, що інформаційне середовище здійснює великий вплив на особу у віці ранньої дорослості, займає велику частину життя особистості, так як у інформаційному суспільстві на сьогоднішній день формується культура щоденного використання інформації, яка несе за собою звикання та надмірне споживання ресурсів інформаційного середовища та може призвести до виникнення інформаційної залежності.

Список використаної літератури

1. Асмолов А.Г., Цветкова Н.А., Цветков А.В. Психологическая модель Интернет-зависимости личности / А.Г. Асмолов, Н.А.Цветкова, А.В. Цветков // Мир психологии. - 2004. - №1. - С.1 79-193.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Дэниел Белл // Новая технократическая волна на Западе – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-342
3. Богомолова Н. Н. Масовакомунікація і спілкування / Н.Н Богомолова - М., Знання.2000. – 543 с.
4. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. / О.Г. Видра - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 112 с.
5. Войскунский А.Е. Актуальные проблемы психологической зависимости от Интернета / А.Е. Войскунский // Психологический журнал. – 2004. – № 1. – С. 90 – 100.
6. Воробьев В.В. Менеджмент в социальной информации / В.В. Воробьев - М., 2005. - 312 с.
7. Грищенко О.М., Шкляр В.І. Преса і політика: проблеми, концепції, досвід / О.М.Грищенко, В.І. Шкляр - К.: Ін-т журналістики КНУ, 2000. - 82 с.
8. Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов / Т.Г. Добросклонская. - М., 2000. - 154 с
9. Кириченко В.В. Психологическая безопасность личности в современной информационной среде // GESJ: Education Science and Psychology. – 2017 – №1(43). – С.34-38.
10. Кириченко В.В. Психологія інформаційної діяльності : навчальний посібник – 2-ге вид. перероб. і доп. / Віктор Кириченко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015.

11. Лизанчук В. Феномен невмирущості нації // Наукові записки АН ВШ України. - 2004. - Вип. 6, 9-29. - С. 74-81.
12. Сьомін С., Лікаренко І. Без пострілів і вибухів // Політика і час. - 2000. - № 5-6. - С. 82-89.
13. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. – 783 с.
14. Тоффлер Э. Шок будущего / Элвин Тоффлер / [Пер. с англ.] – М.: «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ ІДЕАЛЬНОГО ЧОЛОВІКА У ЖІНОК, ЯКІ ВИХОВУВАЛИСЬ У НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

Євгенія Рудь

студентка 5 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Формування образу себе та образу інших відбувається ще в ранньому дитячому віці під впливом різних соціальних факторів. Сімейний фактор є одним із найзначиміших факторів впливу на формування образу інших у дитини. Під впливом сім'ї формується особистість дитини та уявлення про інших людей, зокрема образа чоловіка в уявленні жінок.

Актуальним є аналіз образу ідеального чоловіка у жінок, які виховувались у неповних сім'ях, вивчення структури образу залежно складу сім'ї. Рішення цих проблем дозволяє конкретизувати шляхи пошуку ефективних шляхів налагодження стосунків із предствнеиками протилежної статі.

Дослідженням психологічних особливостей неповних сімей займалися (Р. Р. Філіппова, В. С. Кон, В.С. Мухіна, Е. Р. Ейдемільер, Р. Р. Хоментаскас, Т. А. Гурко, В. Ф. Дементьєва, О.І. Захаров, В.М. Целуйко); основні теоретичні положення проблеми уявлень про майбутнього шлюбного партнера (Т.В.Андрєєва, Т.В.Бендас, Б.Хеллінгер, Л.Б. Шнейдер); основні положення індивідуально-орієнтованого підходу до вивчення особистості (Дж.Келлі, А.Г. Шмельов).

За результатами теоретичного аналізу проблеми та проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Сім'я має визначальний вплив на становлення та розвиток особистості. Дослідники підкреслюють, що сім'я – соціальна система, що має риси соціального інституту й малої соціальної

групи, головним обов'язком будь-якої сім'ї є виховання дітей (Т.А. Гурко, В. Ф. Дементьєва, О.І. Захаров, В.М. Целуйко).

2. Проблемою образу Я та образу інших займалися Л.І. Божович, І.С. Кон, В.В. Столін, П.Р. Чамата, І.І. Чеснокова. У зарубіжній психології ця проблема висвітлена у працях К. Роджерса, Р. Бернса, Ч. Кулі, Дж. Міда, Е. Еріксона. Проблемою образу ідеального чоловіка у жінок, які виховувались у неповних сім'ях займалися Т.А. Гурко, В. Ф. Дементьєва, О. І. Захаров, Е. Ю. Ейдеміллер, А.В. Мудрик, В. М. Целуйко. У зарубіжній психології ця проблема розкрита Б.Хеллінгером, Г. Хоментаскасасом.

3. Аналізуючи зміст та структуру неповної сім'ї, ми визначили, що відсутність одного з батьків змінює функціональні можливості сім'ї та соціокультурні моделі сімейно-шлюбної поведінки членів цієї родини. Наслідком зміни способу життя жінки в інноваційних для неї і суспільства умовах неповної сім'ї є трансформація ціннісних орієнтацій жінки, які визначають її життєві цілі та способи їх досягнення. Суттєва роль у процесі виховання дитини з неповної сім'ї належить школі, соціальним центрам, а також найближчому оточенню дитини, які забезпечують ефективну реалізацію найважливіших механізмів соціалізації. У дослідженнях А.В. Мудрика, В.М. Целуйко вказується, що жінки, які виховувались у неповних сім'ях, відчують емоційно-психологічні проблеми.

4. Виявлено, що у досліджуваних віком від 15 до 18 років образ ідеального чоловіка характеризується такими діяльними конструктами як «цілеспрямований», «відповідальний», «мужній», «сімейний». Примітною ознакою є наявність обернених кореляційних зв'язків між виділеними конструктами та конструктом «сімейний», що вказує на певне деструктивне уявлення про образ ідеального чоловіка. Моральні конструкти («вірний», «з почуттям гумору», «розумний», «чесний», «вірний», «вихований», «добрий») також не позбавлені взаємовиключаючих взаємозв'язків. Так, конструкт «вірний» має обернену кореляцію з конструктами «з почуттям гумору», «розумний» та «вихований». Негативна установка досліджуваних стосовно образу ідеального чоловіка також ілюструється негативними кореляційними зв'язками між конструктом «сімейний» та виділеними моральними конструктами.

5. У досліджуваних віком від 21 до 30 років образ ідеального чоловіка наповнений діяльними конструктами («відповідальний», «мужній», «щедрий», «турботливий»). Примітною ознакою є наявність обернених кореляційних зв'язків між виділеними конструктами та конструктом «відповідальний», що вказує на певне деструктивне уявлення про образ ідеального чоловіка. Моральні

конструкти («почуття гумору», «доброта», «розумний», «вихований», «чесний», «вірний») також не позбавлені взаємовиключаючих взаємозв'язків. Так, конструкт «почуття гумору» має обернену кореляцію з конструктами «чесний», «вірний».

Отримані результати дослідження дають підстави для підтвердження гіпотези: встановлено, що образ ідеального чоловіка у жінок, які виховувались у неповних сім'ях, характеризується переважанням деструктивних взаємозв'язків між конструктами моральнісного та діяльнісного змісту.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми особливостей дослідження образу ідеального чоловіка у жінок, які виховувались у неповних сім'ях. Перспективою подальших досліджень може бути аналіз причин формування деструктивних уявлень про образ ідеального чоловіка у жінок, які виховувались у неповних сім'ях.

Список використаної літератури

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: «Прогресс», 1986. – 420 с.
2. Дружинин В.Н. Психология семьи / В.Н. Дружинин. СПб.: Питер, 2005.– 176 с.
3. Захарова Е. И. Развитие личности в ходе освоения родительской позиции Текст. / Е.И. Захарова // Культурно-историческая психология. -2008. №2. – С. 24-29
4. Зубкова Т. С. Неполные семьи. Организация и содержание работы по социальной защите женщин, детей и семей : учеб. пособ. для студ. / Т. С. Зубкова. – М., 2003. – С. 75–80.
5. Келли Дж. Теория личности / Дж. Келли. – СПб: Речь, 2000. – С. 139-224.
6. Крайг Г. Психология развития Текст / Г. Крайг. СПб. : Питер, 2000. – 992 с.
7. Николаева Я. Г. Воспитание ребенка в неполной семье: организация педагогической и социальной помощи неполным семьям: пособие для психологов и педагогов Текст. / Я.Г. Николаева М. : ВЛАДОС, 2006. – 159 с.
8. Целуйко В.М. Неполная семья: психологические и социально-правовые особенности; формы и методы психологической и социальной работы. – Волгоград, 1999. –156 с.
9. Elkin, K. & Handel, G. (1978). The child and society: The process of socialization . New York: Random House.]

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ РЕЛІГІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

**Дарина Сапожник,
Юлія Швець**
студентки 4 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент **Г.В. Пирог**

Вивчення особливостей сприйняття релігії в юнацькою віці є актуальною дослідницькою проблемою, тому що саме в цьому віці відбувається звернення до релігії і формування релігійності особистості, але психологічних досліджень релігійності та її проявів у сучасній молоді недостатньо.

Релігія відображає особливості психологічної структури людини, пов'язуючи її з трансцендентним, враховує її потреби і забезпечує їх [3]. На особистісному рівні релігійна віра відіграє важливу роль у поясненні світобудови, емоційному відношенні до дійсності і поведінці віруючих [4]. Однак, засвоєння моральних норм й еталонів поведінки, які пропонує релігія, відбувається по-різному в кожній людини, тому що цей процес залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, зокрема особливостей сприйняття релігії.

Ми перед собою поставили за мету вивчення особливостей сприйняття релігії в юнацькому віці за допомогою проективного методу.

Під «сприйняттям» розуміється пізнавальний психічний процес, який полягає у відображенні людиною предметів та явищ у сукупності всіх їх якостей при безпосередній дії на органи чуття. Переваги проективного методу в діагностиці процесу сприйняття пов'язані з можливістю виявлення за її допомогою неусвідомлюваних або малоусвідомлюваних психічних феноменів, прихованих від спостереження аспектів особистості [2]. Опосередковане вивчення особистісних особливостей усуває психологічні захисні механізми, які можуть спотворити картину внутрішнього світу. Завдяки відсутності чіткої регламентованості в дослідницькій ситуації можна спостерігати різні поведінкові реакції та прояви індивідуальних особливостей особистості, що майже не зазнають стороннього тиску. Це досягається завдяки характерним для проективних методів ознакам:

- неструктурованість, невизначеність стимульного матеріалу, що припускає можливість використання або тлумачення його найрізноманітнішими способами;

- стисле, узагальнене формулювання інструкцій, що передбачають самовираження і фантазію;

- створення атмосфери доброзичливості за відсутності оцінних суджень дослідника;

- непоінформованість досліджуваного про діагностичне значення його дій і слів, що дає змогу уникнути навмисних чи мимовільних перекручень при проекції особистості [1].

З метою пілотажного емпіричного дослідження особливостей сприйняття релігії було використано проективний малюнок – досліджуваним було запропоновано зобразити «релігію» в своєму розумінні та в будь-якій формі. Вибірку склали 10 осіб віком від 19 до 21 року.

Протягом дослідження учасники перед малюванням задумувалися над тим, що для них є релігія, яке місце вона займає в їхньому житті; деякі свої думки промовляли в голос. Всі думки були різні, але пов'язані зі світлим, чистим, бережливим ставленням, яке допомагає протягом життя. Досліджувані не проявляли недоброзичливості, негативних висловлювань та оцінок щодо релігії та під час її зображення.

Під час малювання досліджувані використовували яскраві кольори, що свідчить про позитивне ставлення до релігії. Зміст малюнків у кожного був індивідуальний; досліджувані зображали природу (у 60% малюнків), храми (50%), хрести (50%), ангелів (40%), книгу Біблію (20%), людей (20%).

Результати дослідження показали:

- Використання чистих, яскравих кольорів під час зображення «релігії» можна інтерпретувати як показник позитивного, «прозорого» ставлення до неї, спокійного, врівноваженого емоційного відношення.

- На малюнках присутні показники емоційних станів досліджуваних: імпульсивність, відкритість, спроможність проявити себе, почуття гордості, почуття спокою, багатозначність релігії.

- На зображеннях відсутні показники агресії, тривожності, негативних відчуттів та негативного відношення.

- Намальовані янголи можуть свідчити про почуття захищеності, безпеки та хорошої пристосованості в житті за допомогою релігії, віри в Бога і янголів-охоронців.

- Намальовані книги (Біблія) можуть бути показником замкнутості, того, що людина самотійно долає проблеми і перешкоди на своєму шляху та звертається до своєї віри у випадках необхідності, коли сама вже впоратися з бідами не може.

- Намальована природа може означати, що релігійність – це природний стан для людини, що релігія для людини є відпочинком і завжди присутня в її серці.

- Зображення хрестів на могилах може означати мислення над глибокими запитаннями про сенс життя.

Інтерпретуючи результати дослідження, можна зробити деякі висновки:

- досліджувані юнацькою віку позитивно реагують на слово-стимул «релігія» та серйозно відносяться до поставленої теми. У свідомості юнаків релігія має позитивний характер та спрямованість;

- для всіх досліджуваних релігія відіграє значну роль, але одним важливо, щоб ніхто не знав про їхню віру, а іншим – щоб кожен бачив, яка в нього віра та «релігія»;

- у кожного з досліджуваних є власне розуміння релігії як самостійного соціального інституту та як певної сфери значень, символів і цінностей, що відносяться до фундаментальних аспектів людського буття.

Отже, за допомогою проєктивної методики зі словом-стимулом «релігія» ми вивчили особливості сприйняття релігії досліджуваними юнацького віку. В даному віці релігія сприймається як одна зі складових життя, у кожного індивідуальне бачення цього, але у всіх воно позитивне, глибоке та емоційно-забарвлене світлими, чистими, яскравими кольорами, які передають позитивне емоційне ставлення до релігії. У кожного з досліджуваних є розуміння релігії як соціокультурного інституту зі своєю сферою значень, символів і цінностей, що відносяться до фундаментальних аспектів людського буття.

Список використаних джерел:

1. Анастаси А. Психологическое тестирование: пер. с англ. / А. Анастаси, С.Урбина. СПб.: Питер, 2001. - С. 40-87.
2. Беллак Л., Оллпорт Г.У. и др. Проективная психология. М.,2000. С. 58-90 .
3. Водянова А. Психологическая ценность религии / А. Водянова // Вестник СевГТУ. – Севастополь, 2001. – Вып. 29 : Философия. – С. 68-76. – Режим доступа: <http://eprints.zu.edu.ua/23332/>
4. Пирог Г. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект) / Г. Пирог // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2006.– Вип. 39. – С. 93-102. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43793>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ У СВІДОМОСТІ БАТЬКІВ

Наталія Сидоренко

студентка 6 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **Н.Ф. Портницька**

Однією з найбільш важливих проблем сучасної сім'ї є проблема взаємостосунків батьків і дітей. Формування таких стосунків починається ще в ранньому віці. Одним із чинників формування є образ дитини в свідомості її батьків.

Поняття образу є одним з центральних в психології, оскільки образи, відображаючи об'єктивну реальність, є змістом психіки суб'єкта. Категорія «образ» розглядається як результат та ідеальна форма відображення об'єктів, предметів та явищ матеріального світу в свідомості людини, а також як уявлення про щось або когось [6].

Виділяють три основні теоретичні підходи, які лежать в основі висвітлення поняття «образ людини»: визначення означеного поняття, виходячи із поєднання основних його складових «образ» і «людина» (Д.С. Ліхачьов, Б.Ф.Ломов та ін.); інтерпретація дефініції «образу людини» як фундаментального компоненту «образу світу» (Б.М. Величковський, О. М. Леонтьєв, та ін.); тлумачення поняття «образ людини» як синонім понять «Ти-образ», «інша людина», «зовнішнє Я» (В.М. Аллахвердов) [1].

Специфіка сімейних стосунків визначається їх тотальним впливом на формування образу «Я» та образу «іншого», в т.ч. і дітей (Н.Ф. Портницька, І.О. Долінчук) [4].

Основною характеристикою дитячо-батьківських стосунків у ранньому віці є саме ціннісно-символічний дискурс батьківської постаті: наявний образ думок, модель виховання та настановлення, ціннісні орієнтації, загальна психологічна культура тощо. Так, К. Роджерс відзначав, що батьки відіграють вирішальну роль у когнітивному розвитку дитини, формуючи в неї образ соціального світу [5].

Як зауважує В. Васютинський, процес формування особистості дитини у батьківській сім'ї носить владно-підвладний характер (бо саме батьки визначають, як впливати на дитину або примушувати її до чогось), який, у свою чергу, має бути адекватним, динамічним і прогностичним [2].

Теоретичний аналіз сучасних досліджень (І.С. Кона, В.Л.Сітнікова), свідчить що до основних чинників формування образу дитини

раннього віку у свідомості батьків відносяться: демографічні, соціальні, психологічні. Демографічні включають: вік батьків, стать батьків, вік сім'ї. Соціальні чинники визначаються типом сім'ї (офіційна-неофіційна), рівнем добробуту, місцем проживання та порядком народження дітей. До психологічних чинників належать: психологічна готовність до народження дитини, сприйняття факту народження, ставлення до вагітності і народження, уявлення про дитину, що формуються на основі знань молодих батьків під впливом досвіду власної дитячо-батьківської у батьківській родині, а також під впливом соціальних стереотипів [3,7].

Отже, в результаті теоретичного аналізу, ми визначили, що основними чинниками формування образу дитини раннього віку у свідомості батьків є поєднання соціальних та психологічних складових як система індивідуального досвіду та соціальних стереотипів.

Додаткового дослідження вимагає проблема структури психологічних чинників формування образу дитини раннього віку у свідомості батьків.

Список використаних джерел

1. Вараєва Н.В. Особенности становления образа взрослого в сознании детей и подростков, находящихся в условиях социально-реабилитационного центра: монография / Н.В. Вараєва, Е.С. Минькова. – Нижний Новгород: ВГИПУ, 2008. – 144 с.
2. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади : [монографія] / В. Васютинський. – К. : КСУ, 2005. – 492 с.
3. Кон И.С. В поисках себя: Личность и её самосознание. – М.: Политиздат, 1984. –335 с.
4. Портницька, Н. Ф., Долінчук, Ірина (2016) Образ сім'ї у свідомості сучасної молоді \ \ Особистісне зростання: теорія і практика. Збірник тез за результатами ІІ Всеукраїнської Інтернет-конференції / За ред. Л.П.Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю.Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2016. – 149 с.
5. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия / К. Роджерс ; пер с англ. – М. : Реал-бук, К. : Ваклер, 1997. – 320 с.
6. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования/ Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина; Науч.-исслед. ин-тобщей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. — М.: Педагогика, 1989. — 208 с.
7. Ситников В.Л.Образ ребенка в сознании детей и взрослых / В.Л. Ситников; Ленингр. гос. обл. ун-т им. А.С. Пушкина. Фак. психологии и педагогики им. И.П. Иванова. - СПб. : Химиздат, 2001. – 286 с.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ПІДКРІПЛЕННЯ НА ПРОЯВ АЛЬТРУЇСТИЧНИХ ДІЙ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Тетяна Слюсар

Студентка 3 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **Портницька Н.Ф**

Проблема морального розвитку особистості становить одну з головних завдань сучасного суспільства. Дослідження моралі, як системи цінностей і вимог, що регулюють соціальну взаємодію людей, є однією зі значних і актуальних проблем психології. Тому досить важливо розуміти механізми виникнення деяких моральних аспектів. Зокрема йдеться про альтруїзм як складову, яка допомагає формувати поведінку та корегувати діяльність відносно внутрішньо-мотиваційної спрямованості. Особливо широко вивчення альтруїзму представлено російськими та вітчизняними психологами і вченими О.Г. Асмоловим, І.Д. Бехом, Л. І. Божович, Т.П. Гавриловою. Але у А. Бандури, Дж. Роттера, вказується на значущість ролі соціального підкріплення у формуванні діяльності. Однак, недостатньо дослідженими залишаються проблеми моральної поведінки сучасних підлітків, зокрема їх схильності до демонстрації альтруїстичних дій.

Для визначення впливу соціального підкріплення на прояв альтруїстичних дій у підлітків використано експериментальне дослідження, що включало 2 етапи:

- I етап – емпіричне дослідження за методикою діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О.Ф. Потьомкіної (I Частина «альтруїзм – егоїзм; процес – результат»).
- II етап – експериментальне дослідження. Метою якого було визначити: 1) чи дійсно підлітки, які включені до творчої діяльності, готові йти на альтруїстичні дії (допомагати безкорисливо) лише за умови соціального підкріплення. 2) або альтруїстичні дії підлітків керуються внутрішніми мотивами або переконаннями.

У результаті аналізу результатів експериментального дослідження, діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері у підлітків, які займаються творчістю, було встановлено домінування альтруїстичної установки.

Аналіз результатів опитування показав, що підлітки які включені у творчу діяльність керуються тенденцією виконання альтруїстичних

дій. У переважної більшості досліджуваних спостерігається домінування альтруїстичних дій(Рис.№1).

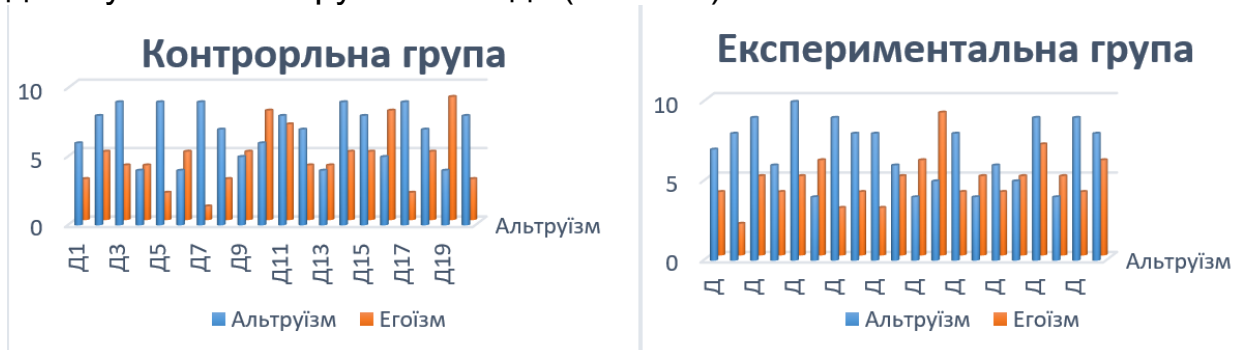
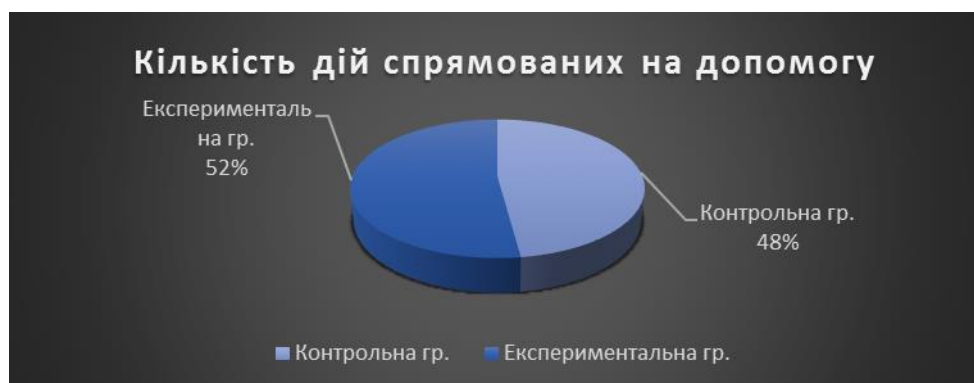

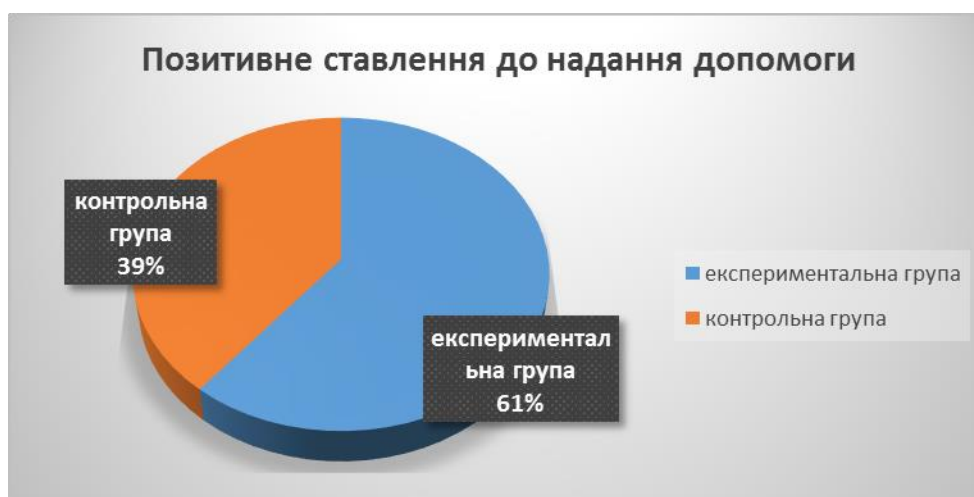
Рис. №1 Діагностичні показники рівня альтруїзму та егоїзму в експериментальній та контрольній групах

У результаті проведення експерименту при обробці протоколів спостереження, виявлено загальна кількість дій спрямованих на допомогу становила у експериментальній (234 дії) та у контрольній (213 дії). Альтруїстичними вважалися дії неодноразової допомоги у демонструванні техніки малювання, безпосередньої допомоги у виконанні малюнку, допомоги у змішуванні фарб (підборі кольорів), надання необхідних художніх матеріалів для роботи іншого, при умові якщо людина потребувала допомоги і зазнавала невдачі. У результаті математичної обробки цих даних, вони виявились статистично не значимими.

Діагр.№1 Кількість дій які спрямовані на допомогу у експериментальній та контрольній групах

Повторне, постекспериментальне дослідження демонструє незначне перевищення показників альтруїстичних дій в експериментальній групі, яке, проте не є значимим. Очевидно, соціальне підкріплення майже не впливає на прояв альтруїстичних дій у підлітків.

Діагр. №2 Співвідношення позитивного ставлення до надання допомоги у експериментальній та контрольній групах

Варто відзначити, що попри відсутність значимих змін у поведінці досліджуваних, значимо вищими є показники ставлення до цих дій. За результатами аналізу протоколів дослідження було відзначено позитивне ставлення досліджуваних до ситуації надання допомоги. І в ситуації надання підкріплення прояв дій спрямованих на допомогу, є частішим, ніж у звичайній ситуації.

Таким чином ми бачимо, що можна констатувати домінування альтруїстичних установок у підлітковому віці. Але соціальне підкріплення не є формою впливу та регулятором виникнення альтруїстичних дій у підлітків. Також варто відзначити, що при наданні соціального підкріплення, ситуація надання допомоги, а отже прояв альтруїстичних дій, приносить більше морального задоволення досліджуваним, ніж при його відсутності.

Список використаної літератури

1. Антилогова Л.Н. Альтруизм и его роль в профессиональной деятельности социального работника / Л.Н. Антилогова // Социальная работа в Сибири / Ответственный редактор Н.И. Морозова. - Кемерово, 2004. - С.35 - 45.
2. Гаврилова Т.П. Личностные трудности и проблемы подростков// Психологическая наука и образование. – 1997.- №1
3. Портницька, Н. Ф. (2005) *Експериментальне дослідження особливостей наслідування в процесі продуктивної творчої діяльності дошкільників*. Педагогіка та психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал (6). pp. 156-163.

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПОДРУЖЖЯ З РІЗНИМ ДОСВІДОМ ТРИВАЛОСТІ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН

Альона Фещенко

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

асистент кафедри теоретичної психології та психології розвитку **Т.В. Можаровська**

Сім'я – перша в житті людини соціальна група, завдяки якій вона ознайомлюється з вимогами суспільства, набуває певного життєвого досвіду. Сім'я – це складне соціальне утворення, кожен член якої характеризується як особистість, індивідуальність і становить основну складову єдиного цілого – сімейної групи.

Сімейні відносини регулюються нормами права і моралі. Їх основу становить шлюб – союз, що укладають чоловік і жінка на офіційних правових засадах, закріплюючи свої матеріальні й особистісні інтереси. Дослідники С.В. Діденко та О.С. Козлова виділяють наступні види шлюбу за критерієм задоволеності – незадоволеності [2]:

- Щасливий шлюб – той, у якому чоловік і дружина мають взаємні почуття, проявляють взаєморозуміння, кохання, повагу.

- Гармонійний шлюб – передбачає кохання одного і повагу іншого члена подружжя.

- Проблемний шлюб – сімейне подружжя у якому переважають стосунки без достатньої поваги або присутня надмірна прихильність одного з членів подружжя, проявляється відчуття байдужості, неповага до іншого, що провокує конфлікти та призводить до розлучення.

- Кризовий шлюб – у якому найчастіше домінують конфлікти з різних приводів.

- Розірваний шлюб – шлюб, який перебуває у процесі юридичного розірвання.

Чим краща сумісність молодих людей, тим вищий рівень благополуччя подружжя. При цьому сумісність однієї людини з іншою означає схожість ціннісних орієнтацій, поглядів на життя, на стосунки, інтереси, мрії.

А.М. Обозова виділяє чотири основні аспекти подружньої сумісності:

1. Духовна сумісність – характеризується наявністю спільних потреб, інтересів, поглядів на життя, схожість думок.

2. Персональна сумісність – характеризується взаємодоповненням властивостей темпераменту, характеру, емоційно-вольової сфери.

3. Сімейно-побутова сумісність – характеризується відповідністю уявлень про функції сім'ї, ролі очікування.

4. Фізіологічна сумісність – задоволеність потреб фізичного контакту.

Дослідження сумісності подружжя доповнені М.М. Обозовим, який розглядає сумісність як складне багаторівневе явище і виділяє 5 рівнів сумісності подружжя: фізіологічний; психологічний; соціально-психологічний; духовний [4].

У сучасній психології виділяють такі основні фактори благополуччя подружжя: ідентифікаційні механізми (Ю. Дмитрук), умови та вимоги соціального середовища, співпереживання, уміння подружжя впоратись з кризовими ситуаціями (Т. Крюкова), ставлення до партнера, шлюбу в цілому.

Зважаючи на подане вище, завданням дослідження є дослідити рівень благополуччя подружжя з різним досвідом тривалості шлюбних відносин. В дослідженні взяли участь 8 подружні пари (16 осіб), які були розподілені на групи залежно від тривалості шлюбу:

- 1) 1-2 роки – молода сім'я;
- 2) 3-5 років – сім'я з маленькими дітьми;
- 3) 7-10 років – сім'я зі школярами;
- 4) 15-20 років – сім'я зрілого віку.

З метою вивчення рівня благополуччя подружнього життя було обрано наступні методи дослідження: тест-опитувальник «Задоволеністю шлюбом» (В. Столин, Т. Романова, Г. Бутенко).

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що найвищий рівень благополуччя проявляється у сім'ї з тривалістю шлюбу 1,5 роки (40 балів) (рис. 1). Подружжя характеризується абсолютним благополуччям сімейного життя. Сімейна пара вміє проявляти повагу один до одного, ділитись власними почуттями, радіти і насолоджуватись сімейним життям, в іншому випадку – підтримувати та проявляти турботу партнеру.

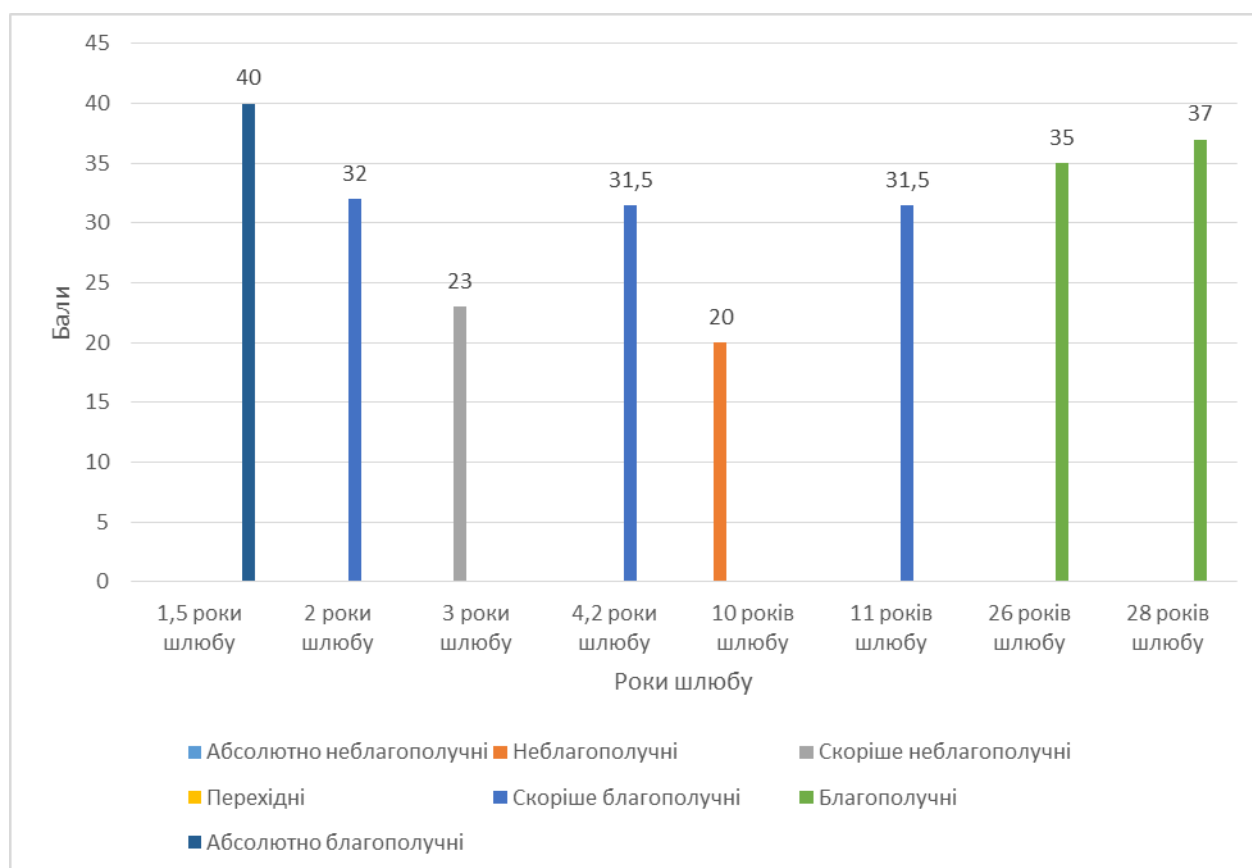

Рис. 1. Рівень благополуччя подружжя з різним досвідом тривалості шлюбних відносин

Достатньо високий рівень благополуччя подружжя також виявлений у сім'ях зрілого віку (37 та 35 балів).

Значно нижчі показники задоволеності шлюбом виявлені у сім'ях, що перебувають у шлюбі 2 роки (32 бали), 4 та 11 років (31,5 балів) та 3 роки (23 бали). Найнижчий рівень благополуччя виявлений у сім'ї з тривалістю шлюбу 10 років (20). Такі результати характеризують сім'ю з відсутністю спільних інтересів, поглядів, думок; відсутністю спільних цілей. Стосунки у даному подружжі не приносять радості та любові партнерам.

При цьому аналіз групових показників рівня задоволеності шлюбом (рис. 2), свідчить про те, що найбільш задоволені шлюбом молода сім'я (1-2 роки тривалості шлюбу) та сім'я зрілого віку (15-20 років тривалості шлюбу) (29% кожна пара).

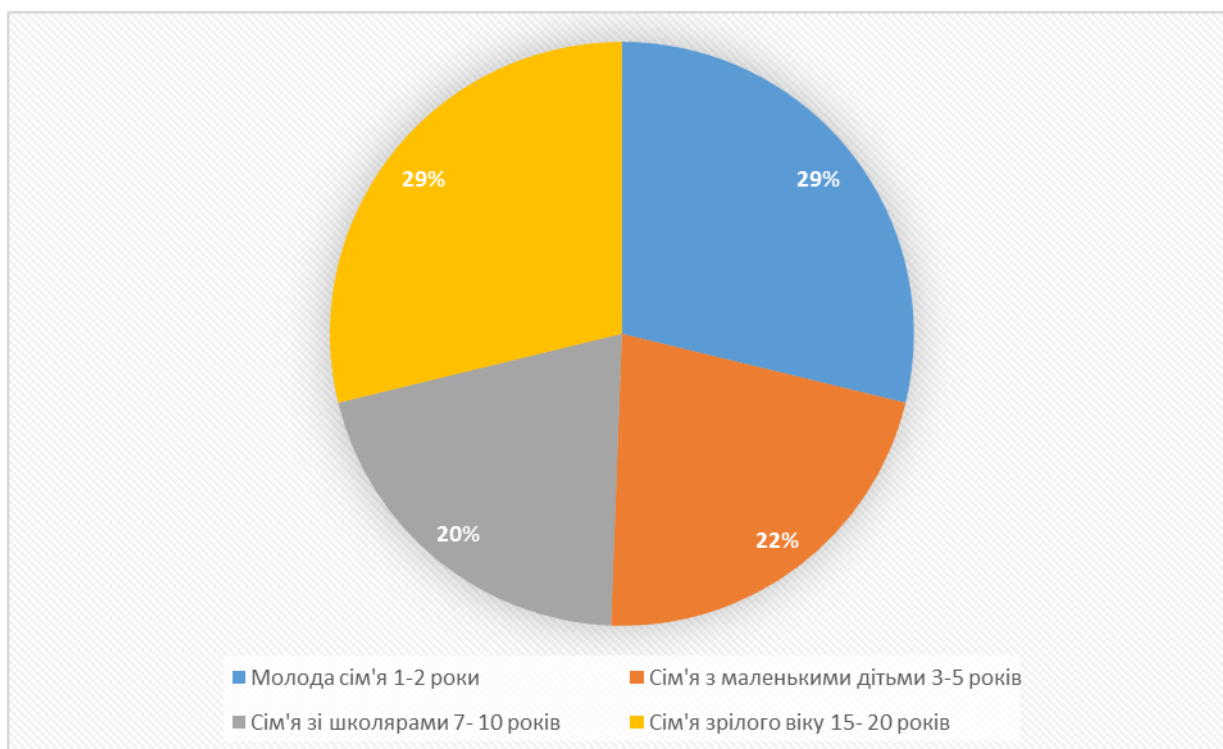

Рис. 2. Рівень сімейного благополуччя (групові показники)

Таким чином, благополуччя подружжя залежить від тривалості сімейних стосунків. Внаслідок цього, чим тривалішим є шлюб, тим вищий рівень задоволеності сімейним життям. При цьому, можна припустити, що високий рівень сімейного благополуччя молодої пари, зумовлений станом закоханості, ейфорії, очікувань, що притаманні сімейним парам, які проходять етап входження у сімейне життя.

Список використаних джерел

1. Дружинин В.И. Психология семьи / В. И. Дружинин. – М.: КПС, 1996. – 160 с. - (Современные труды по психологии).
2. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 672 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
3. Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї / Людмила Олександрівна Котлова // Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists «Science» , Prague, 2014. – Vol.2.- P.176- 182
4. Олифирович Н.И. Психология семейных кризисов / Н.И. Олифирович, Т.А. Зинкевич, Т.Ф. Велента. – СПб: Речь, 2006. - 360 с.
5. Седих К. В. Психология сім'ї: навч. посіб. / К. В. Седих. – К.: ВЦ «Академія», 2015. – 192с. – (Серія «Альма- матер»).
6. Целуйко В.М. Психология современной семьи. – М.: ГИЦ «ВЛАДОС», 2004.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕФЛЕКСІЇ ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ «САМОСТІЙНИЙ» У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ТА ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Вікторія Хлань
студентка 5 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **Н.О.Никончук**

Питання розвитку рефлексії дітей вивчали В.В. Давидов, І.М. Семенов, В.І. Слободчиков, С.Ю. Степанов, Г.А. Цукерман та інші дослідники. Більшість авторів розглядали рефлексію як усвідомлення школярами власних мисленнєвих дій під час виконання учіннєвих завдань. Дослідники стверджували, що рефлексія – це механізм, який допомагає учням навчатися самостійно.

Рефлексія з'являється як психічне новоутворення у молодшому шкільному віці та зазнає змін у наступні вікові періоди. У підлітковому віці рефлексія набуває інтегративних характеристик і охоплює усі сфери життя молодої людини. Згаданий період є сензитивним для формування особистісної рефлексії (Н.І. Гуткіна, Д.І.Фельдштейн та інші автори).

На сьогодні недостатньо вивченим залишається питання розвитку рефлексії особистісних якостей у молодшому шкільному та підлітковому віці, зокрема не досліджено динаміку рефлексії особистісної якості «самостійний» у згадані вікові періоди.

Для дослідження рефлексії особистісної якості «самостійний» молодших школярів та підлітків з порою на методику МВДЗ О.Л. Музики був розроблений авторський опитувальник.

До вибірки увійшли 80 осіб віком від 6 до 16 років (по 20 учнів 1,4, 6 та 9 класів).

Аналіз результатів дослідження показав, що у розвитку рефлексії особистісної якості «самостійний» у молодшому шкільному та підлітковому віці виокремлюються такі позитивні тенденції:

- 1) з 1 по 9 клас збільшується загальна кількість особистісних якостей, які виокремлюють діти (першокласники усього назвали 53 характеристики, учні 4 класу – 100 характеристик, учні 6 та 9 класів - 118 та 114 рис відповідно);
- 2) з 1 по 9 клас зростає відсоток дітей, які можуть правильно пояснити значення якості «самостійний» (у 1 класі таке

завдання виконали 40% учнів, в 4 класі – 70%, в 6 та 9 класах – 100% школярів);

- 3) з 1 по 9 клас зростає відсоток дітей, які вважають, що згадана особистісна характеристика їм притаманна (у 1 класі бачать себе самостійними 45% досліджуваних, в 4, 6 і 9 класах вважають себе самостійними майже усі школярі – 100%, 95% та 100% відповідно);
- 4) з 1 по 9 клас зростає рівень узагальнення особистісної якості «самостійний» (першокласники лише роблять спробу виокремити ознаки згаданої особистісної характеристики у діалозі з дослідником. Учні 4 та 6 класу при тлумаченні якості «самостійний» часто звертаються до конкретних вузьких видів діяльності: «це коли сам щось робиш», «сам прибираєш», «сам ходиш в магазин». У свідомості учнів 9 класу самостійність представлена як узагальнена характеристика, що не прив'язана до вузьких видів діяльності: «самостійна людина - це та людина, яка вирішує свої проблеми сама», «доросла людина»).

Перспективи дослідження полягають у вивченні особливостей рефлексії особистісної якості «самостійний» школярів, які навчаються за різними системами навчання, наприклад, традиційною і розвивальною.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ

Олена Хом'якова
студентка 6 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
доктор психологічних наук,
професор **В.О. Моляко**

Актуальність дослідження. Сьогодні поняття стресостійкості увійшло і закріпилось не тільки в наукову термінологію, а й у повсякденне життя кожного. Можливо, це відбулося через швидкий сучасний ритм, який став більш динамічним, та люди все частіше прагнуть встигнути зробити все по максимуму. В останні роки велика увага приділяється дослідженням пов'язаних зі стресом і механізмами формування стресостійкості людини. Під стресостійкістю розуміється поєднання особистісних якостей, які дозволяють людині протистояти психологічним перевантаженням без негативних наслідків для своєї психіки і оточуючих.

Інтерес до проблеми стресостійкості є актуальною темою, про що засвідчує чимала кількість наукових праць, присвячених цій тематиці. Проблема стресостійкості вивчається такими авторами як Л.М. Аболін О.А. Баранов, Н.І. Бережна, В.О. Бодров, Б.Х. Варданян, Л.Г. Дика, Г. Сел'є, С.В. Суботін, Н.В. Суворова, П.Б. Зільберман, О.В. Лозгачева, Лі Канг Хі, М.М. Черпіта.

Стресостійкі люди готові до серйозних змін, погоджуються йти на ризик та долають труднощі в кризових ситуаціях. Схильність до ризикованої поведінки розуміють як дію, яку виконують в умовах вибору в ситуації невизначеності, коли існує небезпека в разі невдачі опинитися в гіршому становищі, ніж до вибору. Тому предметом нашого дослідження стало вивчення психологічних особливостей стресостійкості осіб схильних до ризикованої поведінки.

Під стресом ми розуміємо стан психічного напруження, що виникає у людини в процесі діяльності, ускладненої певними обставинами [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

Щодо стресостійкості, то це – складна інтегральна властивість особистості, взаємозв'язана з системою елементів, представлених комплексом інтелектуальних, когнітивних, емоційних й особистісних якостей, які забезпечують індивідові можливість переносити значні розумові, фізичні, вольові та емоційні навантаження, зберігаючи ефективність функціонування у стресогенній ситуації. А під стресогенною ситуацією розуміють змінені умови звичного середовища життєдіяльності людини [1].

До психологічних факторів стресостійкості особистості, за М.М. Черпіта та А.Ю. Гурич (рис.1), відносять зовнішні і внутрішні. Зовнішніми психологічними факторами є оцінка стресової ситуації, яка включає об'єктивні й суб'єктивні параметри стресової ситуації, травматичні події та ступінь опрацювання травматичного досвіду, стратегії долаття стресу або копінг-поведінку, соціальну підтримку, професійний та особистісний досвід, психологічну підготовку до дій в екстремальних умовах. Таким чином, до внутрішніх психологічних факторів входять Я-концепція особистості, інтернальний локус контролю, розвиненість комунікативної сфери, когнітивний розвиток та змістовні характеристики структурних компонентів стресостійкості особистості [7].

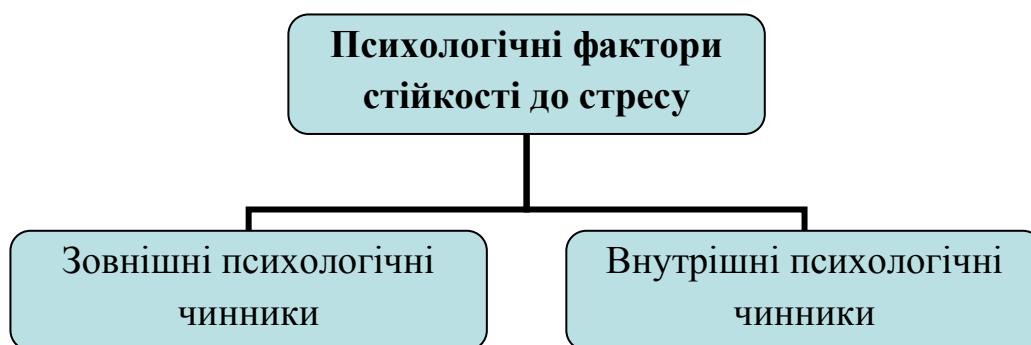

Рис.1. Психологічні фактори стресостійкості особистості за М.М. Черпіта та А.Ю. Гурич

Стійка поведінка в стресовій ситуації є одним з важливих психологічних чинників забезпечення успішного подолання стресу.

Подолання стресу, на думку Т.А. Крюкова і В.Д. Сапоровської, спрямоване на пошук шляхів, способів зміни взаємозв'язків між суб'єктом й умовами середовища, що проявляється на емоційному (зниження рівня емоційних переживань) та когнітивному рівнях [4].

При високому рівні стресостійкості людина володіє такими якостями як емоційна стійкість, середній рівень тривожності, агресивності, переважання позитивного емоційного фону настрою, інтернальний локус контролю, перевага ділової спрямованості особистості, помірно-оптимальна поведінкова активність.

Ризик, за Ю. Козелецький і В.В. Кочетков, – це ситуативна характеристика діяльності з орієнтацією на можливість не успіху. Ризик, із точки зору теорії рішень, – це ситуація вибору між альтернативними або можливими варіантами дій [2].

Під поведінковим ризиком В. Ростовцев має на увазі вибір суб'єктом моделі поведінки, яка з великою ймовірністю передбачає виникнення несприятливих для нього наслідків. Поведінковий ризик включає в себе схильність до ризику і реалізацію ризик (ризиковану поведінку. Ризикована поведінка взаємопов'язана з особливостями особистості, когнітивними установками по відношенню до ризикованої поведінки і з особливостями її оточення [5].

Термін готовності до ризику Т.В. Корнілова розглядає як властивість особистісної саморегуляції, що проявляється людиною при прийнятті рішень і виборі стратегій дії в умовах невизначеності. Також в уявленнях про психологічну регуляцію прийняття рішень присутні поняття готовності до ризику і схильності до ризику, взаємини яких не окреслені і включають також віднесення до концептів ризикової поведінки і поведінкового прийняття ризику. А поняття "схильність до ризику" розглядає як уявлення про

диспозиціональний особистісний ризик як індивідуальну властивість, що розрізняє поведінку людей в однотипних завданнях [3].

Висновок. Стресостійкість – це складна інтегральна властивість особистості, взаємозв'язана з системою елементів, представлених комплексом інтелектуальних, когнітивних, емоційних і особистісних якостей. Психологічними факторами стресостійкості особистості є зовнішні і внутрішні, які зумовлені характеристиками навколишнього середовища й особистісними характеристиками суб'єкта.

Готовність до ризику – це властивість особистісної саморегуляції, що проявляється людиною при прийнятті рішень і виборі стратегій дії в умовах невизначеності. А "схильність до ризику" – уявлення про диспозиціональний особистісний ризик як індивідуальну властивість, що розрізняє поведінку людей в однотипових завданнях.

Список використаних джерел

1. Білова М. Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій) : Автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / М.Е. Білова // Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2007. – 20 с.
2. Козелецкий Ю. Психологические проблемы принятия решений / Под ред. Б.В. Бирюкова. – М. : Прогресс, 1979. – 504 с.
3. Корнилова Т. В. Риск в мышлении как условие риска в действии // Управление риском. – №3. – 2007. – С. 25-30.
4. Крюкова Т. Л. Возрастные и кросскультурные различия в стратегиях совладающего поведения / Т. Л. Крюкова // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 1. – С. 3-15
5. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : "Академвидав", 2006. – 424 с.
6. Ростовцев, В.Н. Поведенческие риски инравственные ценности / В.Н. Ростовцев, Н.Н. Протьюко, И.Б. Марченкові // Белорусский медицинский журнал. Ми., – 2005. – №1 – С.81- 82 – [Электронный ресурс] – Режим доступа. – <http://docplayer.ru/27825729-Povedencheskie-riski-i-inravstvennye-cennosti.html>
7. Черпіта М. М. Стресостійкість / М. М. Черпіта, А. Ю. Гурич, О. М. Джеджула // Наукові записки Вінницького національного аграрного університету. Сер. : Соціально-гуманітарні науки. – 2013. – № 2. – С. 202-208.

ВПЛИВ РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА НА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАбельНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Оксана Шевчук
студентка 3 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Підлітковий вік – складний період психологічного дорослішання. Вітчизняні дослідники (К.С. Виготський, Л.І. Божович, І.С. Кон) підкреслюють, що велике значення для підлітків має спілкування з однолітками. Комунікативні проблеми підлітків часто є причиною їх замкнутості та підвищеного рівня сором'язливості. Через спілкування підлітки взаємодіють з іншими людьми, усвідомлюють себе як особистість, завдяки спілкуванню розвивається інтелект, формуються естетичні погляди, а також здобувається досвід спілкування з різними людьми, що вкрай важливо для подальшого життя (Л.І. Божович, В.М. Бехтерєв, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясишева, Л.Е. Орбан).

Дослідження рівня комунікабельності проводилося з 20 учнями 7 класу за допомогою методики вивчення особливостей спілкування школярів у класному колективі та комунікабельності як характерологічної риси особистості В.І. Абраменка, М.В. Левченка. З метою підвищення рівня комунікабельності була використана розвивальна програма розроблена на основі робіт Т.М. Павленко, А.Г. Грецов.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі *висновки*:

Аналіз результатів дослідження рівня комунікабельності (1 зріз) в контрольній групі показали, що середній коефіцієнт комунікабельності дорівнює 0,77. Після повторного дослідження рівня комунікабельності аналізований показник залишився незмінним. У досліджуваних контрольної групи під час першого і другого зрізу переважають такі рівні спілкування як товариський і дружній.

Аналіз результатів проведеного дослідження показав, що після впровадження розвивальної програми в експериментальній групі середній коефіцієнт комунікабельності збільшився від 0,77 до 0,80. Учні експериментальної групи до розвивальної програми демонстрували такі рівні спілкування як товариський і навчальний, а після програми – товариський і дружній. У групі збільшилася кількість учнів, які характеризуються високим рівнем комунікабельності,

вирізняються постійною комунікативною активністю, і, як правило, активні у громадській та навчальній роботі. Зменшилася кількість замкнутах, невпевнених в собі учнів.

Статистично результати нашого дослідження були перевірені за допомогою використання U-критерію Манна-Уїтні, що і підтвердило їх достовірність ($p=0,77>0,05$). Отже, ми можемо зробити висновок про те, що гіпотеза нашого дослідження підтвердилась.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ РАДИКАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

Богдан Шкодич
студент 6 курсу
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:
кандидат філософських наук,
доцент **А.В. Пирог**

Політичне життя в сучасній Україні стає більш тіснішим із громадськістю. Та демократична трансформація, яка відбувається зараз, супроводжується глобальними змінами в інституційній структурі політичної участі. На глибокі корінні зміни структур та цінностей суспільства спрямована, насамперед, радикальна політична поведінка, яка передбачає використання насильницьких методів для досягнення мети. Тому є важливим дослідити вплив психологічних факторів на радикальні погляди та поведінку студентів.

Політичний радикалізм є прагненням до рішучих, нових, кардинальних дій та політичних методів. Радикалізм у політиці зазвичай проявляється в ідеології, партійній системі, політичних рухах. Для радикалізму характерна незмінність властивих йому функцій політичної та соціальної критики, яка визначає його спрямованість та рамки[3].

Радикальне мислення та поведінка мають в своєму складі вираження нігілізму, максималізму, постійні коливання настрою та дій, які часто переходять в крайнощі та орієнтуються на застосування силових методів. Також загальною особливістю радикальної поведінки виступають революційні погляди, які не дооцінюють та критикують соціальні фактори прогресу в країні. У наш час якраз такі прямі факти та погляди приваблюють, в основному, молодь суспільства. Тому молодіжний радикалізм в Україні представляє собою не тільки систему радикальних ідей,

спрямованих на широкі маси суспільства, а й певну сукупність радикальних дій часом екстремістського характеру.

Психологічними дослідженнями факторів політичної поведінки займалися Г. Ділігенський, Д. Ольшанський, М. Слюсаревський, О. Шестопап; політичної поведінки молоді – Л. Кияшко, Т. Костяк, Г. Пирог, М. Слюсаревський; політичного радикалізму – І. Новиков, В. Костюшев, особливостей політичної соціалізації і політичної поведінки студентів – М. Білик, Н. Дембрицька, І. Новиков, О. Скар.

На основі теоретичного аналізу проблеми політичної поведінки студентів було виявлено:

1. Політична поведінка є соціально-психологічним явищем. Фактори, що впливають на формування і розвиток політичної поведінки на особистісному рівні стосуються установок, мотиваційної сфери, ситуації-стимулу, зацікавленості та пошуку вигоди. Дані фактори політичної поведінки зумовлюють політичну активність від усвідомлюваного людиною політичного вибору до неусвідомлюваних психічних процесів, що лежать в основі цього вибору.

2. Основні форми політичної поведінки базуються на двох вимірах, а саме активності – абсентеїзму (політична пасивність), правомірності – неправомірності.

3. Поняття радикальної поведінки має доволі багато означень із різних точок зору та позицій. З політичної точки зору правий та лівий радикалізм має суттєві ознаки, однак, у своїх психологічних проявах радикалізм як правий, так і лівий тотожні.

4. Основні фактори формування радикальної поведінки можна поділити на дві групи: зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні). До зовнішніх факторів відносять політичний режим суспільства, його правову систему, рівень культури, соціально-класову, національну, ідеологічну, професійну приналежність особистості тощо. Внутрішні фактори є психологічними і базуються на зворотному зв'язку у відповідь на зовнішній фактор, а також стосуються якостей особистісної сфери індивіда.

5. На політичну поведінку студентів найбільший вплив мають наступні психологічні фактори: картина світу, характеристики особистості (зокрема рівень агресивності), мотиваційна сфера, фрустрація, протиріччя у свідомості молодих людей тощо.

Список використаних джерел

1. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология. Учебное пособие для высших учебных заведений.– М., Наука. 2001. – 585 с.
2. Костяк Т. В. Социальные представления современной молодежи в контексте проблемы информационной социализации / Т. В. Костяк // Мир психологии. – 2011. – № 2. – С. 201–206.

3. Новиков И.А. Молодежный радикализм в условиях мультикультурализма: тенденции и перспективы развития [Текст]: Научное издание / И.А. Новиков // . Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2009. – 3,0 п.л.
4. Пирог А.В. Психологическое изучение политического поведения студентов // Горизонты образования: Научно-методический журнал. Севастополь, 2010. – №3.

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Юлія Шкурпата

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

асистент кафедри теоретичної психології та психології розвитку **Т.В. Можаровська**

Міжособистісні стосунки складаються в реальних умовах життя та діяльності людей, у процесі їх взаємодії. На тому, як розвиваються стосунки, істотно позначаються різні об'єктивні чинники, що визначають успішність взаємодії або ускладнюють її протікання. З метою попередження конфлікту необхідно розуміти істинні витoki та причини його виникнення, виявити закономірності розвитку та можливі моделі вирішення конфліктних ситуацій.

Конфлікт (з лат. *conflictus* – зіткнення) – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних взаємодіях індивідів або групи людей, що пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями [4, с.39].

У сучасній науці виділено наступні види конфліктів:

– залежно від характеру протікання: конструктивні та деструктивні;

– з позиції суб'єктів: внутрішньоособистісний, міжособистісний, особистісно-груповий та міжгруповий конфлікти [5, с.84].

– за способом взаємодії конфлікуючих сторін: прямі та непрямі конфлікти.

Міжособистісний конфлікт – це найбільш поширений тип конфлікту, де в ролі учасників виступають дві або більше особи, між якими відбувається зіткнення протилежно спрямованих мотивів, цінностей, інтересів чи думок. До таких конфліктів можна віднести конфлікти типу «особистість-особистість», «особистість-група», «група-група» [3, с.27].

Основними ознаками міжособистісного конфлікту є [3, с.27]:

- наявність як мінімум двох конфлікуючих сторін;
- наявність зони розбіжностей між конфлікуючими;
- дії конфлікуючих сторін спрямовані одна проти іншої;
- конфлікт пробігає, як правило, у відкритій формі;
- протиборство людей відбувається безпосередньо, на основі зіткнення особистісних мотивів;
- сторони конфлікту по-різному бачать способи виходу із конфлікту;
- міжособистісні конфлікти для суб'єктів конфліктної взаємодії є своєрідним протистоянням індивідуально-психологічних особливостей;
- висока емоційність й охоплення практично всіх сторін відносин між конфлікуючими суб'єктами.

До основних причин виникнення міжособистісних конфліктів можна віднести наступні фактори: ресурсно-матеріальні; інформаційні; поведінкові; фактори відносин; ціннісні та структурні фактори [3, с.28-29].

Ю.Л. Трофімов стверджує, що динаміка конфлікту значною мірою визначається тим, яка стратегія поведінки в конфліктній ситуації раніше сформувався у його учасників. Дана стратегія, у свою чергу, визначається двома параметрами: 1) наступальність (наполегливість у реалізації власних інтересів); 2) кооперативність (здатність враховувати інтереси іншого). Співставляючи ці параметри виділяють наступні стратегії поведінки у конфліктній ситуації: суперництво (протистояння), уникнення, пристосування, співробітництво, компроміс [23, 239].

Зважаючи на подане вище, завданням дослідження є виявити та проаналізувати психологічні особливості міжособистісних конфліктів у підлітковому віці. В дослідженні взяли участь 30 учнів дев'ятого класу Житомирської загальноосвітньої школи. Вибірка формувалася з урахуваннями рівномірності гендерного розподілу. Дослідження здійснювалося у два етапи. На першому етапі досліджено переважаючий спосіб поведінки в конфліктній ситуації (з використанням методики діагностики особливостей реагування в конфліктній ситуації К.Томаса [1]). Завданням другого етапу є визначення схильності особистості до агресивної поведінки та типу її прояву. На цьому етапі використано опитувальник А.Басса-А.Дарки «Діагностика стану агресії» [2].

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що у підлітків домінуючими стилями поведінки у конфліктних ситуаціях є «суперництво» (67%), «компроміс» (26,6%), а також

«пристосування» і «співпраця» (3,2% кожен). Варто відзначити, що такий стиль поведінки, як «уникнення», у досліджуваних підлітків не виявлений (рис. 1).

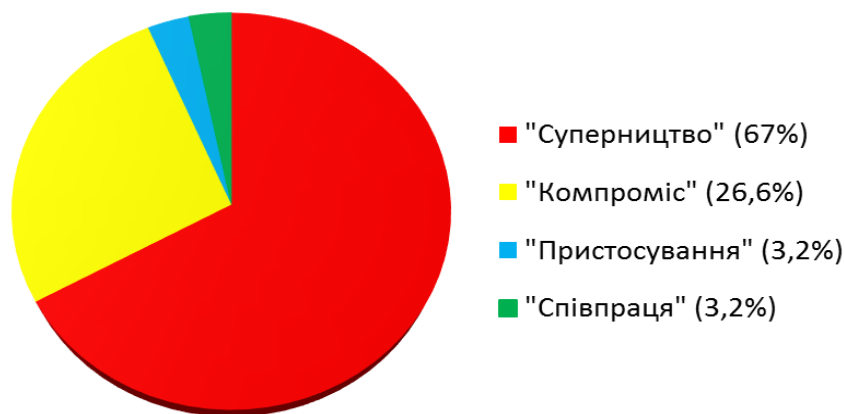

Рис. 1. Рівні прояву стилів поведінки у конфліктних ситуаціях

За результатами дослідження схильностей особистості до агресивної поведінки та типу її прояву робимо висновки про те, що серед опитаних спостерігається високий та середній рівні агресивності (47% та 43% відповідно). Низький рівень агресивності виявлено в 10% опитаних.

При цьому, показники ворожості виражені на середньому (68%) та високому (32%) рівнях.

Відповідно до індексів агресивності та ворожості, згідно з опитувальником А.Басса-А.Дарки, досліджуваних поділено на 3 групи (рис. 2):

I група - учні з високим індексом агресивності (26,8%);

II група - учні з середнім індексом агресивності (35,2%);

III група - учні з високим індексом ворожості (37,7%).

Таким чином, аналіз результатів досліджуваних, віднесених до I групи, свідчить, що серед високоагресивних підлітків переважає фізична агресія (55) та аутоагресія (35); менше виражений негативізм (20).

У групі із середньою агресивністю (II група) найвищий рівень прояву агресії посідає аутоагресія (50) та негативізм (30). Третю позицію в цій групі посідає фізична агресія (20).

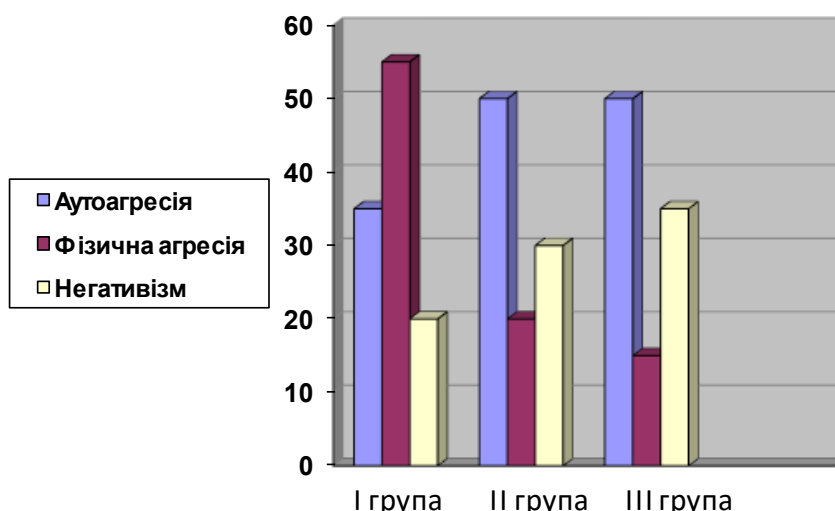

Рис. 2. Рівні прояву агресій підлітків

Дані, отримані в III групі свідчать про те, що найбільший рівень прояву агресії серед досліджуваних займає аутоагресія (50) та негативізм (35). Найменше досліджувані вдаються до фізичної агресії (15).

Таким чином, аналіз результатів дослідження свідчить про те, що у підлітків виражений високий рівень конфліктності та агресії.

Список використаних джерел

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. – Спб, 2001.
2. Диагностика состояния агрессии (опросник Басса-Дарки) / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. Дерманова И.Б. – СПб., 2002. - С. 80-84.
3. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: навч. посіб. / за заг. ред. В.М. Петюха, Л.В. Торгової. – К.: КНЕУ, 2003. – 315 с.
4. Леонов Н. Конфликты и конфликтное поведение : методы изучения: учебное пособие для студ. вузов/ Николай Леонов.- М.; СПб.; Нижний Новгород: Питер, 2005.-309с.
5. Цюрупа М. Основи конфліктології та теорії переговорів : Навчальний посібник/ М. Цюрупа, -К.: Кондор, 2004. -169 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці викладачів та студентів
соціально-психологічного факультету

Випуск 9

Укладачі

Журавльова Л.П., Климчук В.О., Дем'янчук Ю.Ю.

Художнє оформлення обкладинки

Кириченко В.В., Дем'янчук Ю.Ю.

